

Filozofie, ekonomie, politologie, sociologie, psychologie, historiografie

MARATHON

1/2014

číslo 121

**Teoretický časopis věnovaný otázkám postavení
člověka ve světě, ve společnosti, v současném dění**

Obsah:

1. Úvodní poznámka	2
2. Hlavní materiály	2
Aspekty peněz v předmětu zájmu zločinu a válečného bojového prostředku	
(Jaroslav Šetek)	2
3. K otázce vizi budoucnosti	8
Scénáře a vize budoucnosti po skončení studené války (Miroslav Jurásek)	8
Problém - co by mohlo nahradit kapitalismus? (Tibor Vaško)	35

MARATHON

Internet: <http://www.valencik.cz/marathon>

Vydává:

Radim Valenčík

jménem Otevřené společnosti příznivců
časopisu MARATHON

Vychází od listopadu 1996

Registrační značka: MK ČR 7785

ISSN 1211-8591

Redigují:

Vladimír Prorok

e-mail: prorok@vse.cz

Pavel Sirůček

e-mail: sirucek@vse.cz

Radim Valenčík (224933149)

e-mail: valencik@cbx.cz

Redakce a administrace:

Radim Valenčík, Ostrovní 16

110 00 Praha 1

MARATHON is a bi-monthly Internet magazine founded in Prague at the end of 1996. Its aim is to help to clarify, from central and east European perspective, the reasons of present entanglement of the world developments, and participate in the search for prospective solutions.

About 30 authors contribute to the magazine on a regular basis and more write for it occasionally. So far MARATHON has been published in Czech with occasional documentation annexes in English or German. English summaries of articles are envisaged based on specific interests of readers.

Themes most often treated in the magazine include human capital, investments in education and other forms of human capital, nature and consequences of globalization, new approaches in economic theory (an attempt for synthesis of seemingly disparate concepts of K. Marx, J. Schumpeter, M. Friedman, G. Becker and R. Reich with regard to role played by innovations and the search for new space for economic growth), etc. Several specific projects of human capital investments have been developed on the basis of concepts analyzed in MARATHON.

The magazine can be accessed at www.valencik.cz

E-mail contact: valencik@seznam.cz

Do rukou se vám dostává časopis Marathon 1/2014. Jako obvykle, nejdřív některá základní sdělení:

- Časopis je dostupný prostřednictvím sítě INTERNET na www.valencik.cz
- Časopis vychází jednou za dva měsíce, vždy 15. dne prvního z dvojice měsíců, které jsou po sobě. Nejbližší řádné číslo (2/2014) bude vydáno a objeví se na Internetu 15. března 2014.
- Rozsah časopisu je 40 stran tohoto formátu, což odpovídá přibližně 120 stranám standardního formátu.
- Příspěvky, případně připomínky a náměty, vzkazy redakci apod. lze rovněž zasílat na e-mailovou adresu: valencik@seznam.cz.

- V srpnu 1997 byl Marathon registrován ministerstvem kultury ČR, na vyžádání je distribuován užšímu okruhu čtenářů v běžné časopisecké podobě, je rovněž k dispozici v Národní knihovně v Praze Klementinu.

1. Úvodní poznámka

První číslo Marathonu je věnováno otevření diskuse k otázce **vizí budoucího vývoje**, která se stává v současné době velmi aktuální. Výjimkou je článek J. Šetka v rubrice Hlavní materiály. Protože pro úvodní poznámku zbylo jen velmi málo místa, uvedu několik odkazů na svůj blog, které odpovídají na otázku, proč je diskuse o vizích aktuální a čemu (kromě jiného) se budeme chtít v tomto roce věnovat v souvislosti s přípravou čtyř navazujících a postupně gradujících konferencí Lidský kapitál a investice do vzdělání:

<http://radimvalencik.pise.cz/666-lidsky-kapital-se-vydaril-a-co-dal.html>

<http://radimvalencik.pise.cz/617-71-112-hra-co-prinesl-20-9-13-superafera-100.html>

<http://radimvalencik.pise.cz/913-71-212-hra-co-prinesl-29-12-13-superafera-200.html>

Radim Valenčík

2. Hlavní materiály

Aspekty peněz v předmětu zájmu zločinu a válečného bojového prostředí

Jaroslav Šetek

Cílem článku je interdisciplinárním přístupem ekonomie, finančnictví, kriminologie, kriminalistiky a politologie analyzovat historické aspekty peněz jako zájmu zločinu a válečného bojového prostředí. V souvislosti se zločinem se hovoří o padělání měny za účelem profitu a praní špinavých peněz jako legalizace výnosů z nelegální ekonomiky, kam se mj. řadí i výroba měnových padělků. Orientace na měnu jako nástroje zahraniční politiky vůči protivníkovi zejména při válečných konfliktech se užití padělků považuje za bojový prostředek. Tento prostředek je veden k destabilizaci ekonomiky prostřednictvím inflačního růstu.

Výchozí filozofie

Ani láska neudělala z tolika lidí bláznů jako hloubání nad postatou peněz.

Sir Dennis Robertson

V duchu citátu výše uvedeného anglického ekonoma vzniká několik otázek:

- *Co jsou to peníze?*
- *Jaké jsou vztahy mezi penězi a jinými ekonomickými veličinami?*
- *Jaké jsou způsoby vydávání peněz do oběhu?*

- *Způsoby měření peněz v oběhu*
- *Jaký je význam peněz pro rozhodování subjektů v různých ekonomických systémech?*

Odpovědi na zmíněné otázky mají rovněž společný znak v zájmech zla o měnu, a to různým formám zločinu a bojového prostředku při padělání. To představuje velmi závažný problém zasahující tržní prostředí a celý ekonomický a finanční sektor. Za padělání peněz lze obecně možné označit jednání, kterým vytváří nepravé peníze s cílem udat tyto peníze jako pravé. V případech zločinu jde o profit z nelegálních aktivit, u bojových prostředků o poškození významných ekonomických zájmů protivníka. Z tohoto pohledu lze padělatele členit primárně do dvou skupin:

1. Aktéři zločinů proti měně – kriminální akce jedinců a skupin
2. Státy z pozice legitimacy monopolu na oslabení ekonomických zájmů protivníka

Sekundárně lze padělatele členit z ekonomického-kriminologického hlediska a kriminalistického. Z ekonomicko-kriminologického hlediska se jedná o aktivity, kdy padělatel měny krátí ve svůj prospěch práva ostatních členů společnosti dostat za své produkty nebo služby odpovídající protihodnotu, kterou padělek nepředstavuje. Především svým jednáním napadá měnový regál, tj. výhradní právo emitovat peníze zákonem svěřené centrální – emisní bance. Společenská nebezpečnost padělání je tedy nesporná a tomu také odpovídají trestní sazby. Ve srovnání s jinými trestnými činy ekonomické povahy byly a jsou vždy vyšší v každých typech společností i časových horizontech. K této formě zločinu dochází jak v rámci samostatných akcí, tak i ve formách organizovaného zločinu.

Padělání peněz představuje určitý specifický způsob páchaní trestné činnosti. Dnešní doba plná techniky, rozvoje a pokroku udává tempo i v rovině trestné činnosti. V dobách dřívějších musel pachatel trestného činu padělání peněz disponovat určitými znalostmi a dovednostmi a také musel disponovat technikou, díky níž svoje protiprávní jednání realizoval. Tyto předpoklady pro spáchání trestného činu padělání, bylo schopno splnit jen omezené množství pachatelů. V současnosti je trh zasycen mnoha technickými vymoženostmi a tato technika je dostupná většině společnosti, tedy i zločineckým subjektům. Mnoho jedinců zkouší experimentovat i v rovině páchaní zločinu za pomoci dostupných technických zařízení, tedy zkouší tisknout a kopírovat tuzemské i zahraniční měny. [1]

Z kriminalistického pohledu se jedná o způsoby provedení padělku (techniky tisku papírových peněz, popř. ražby mincí).[2] Počet těchto způsobů ve sféře zločinu neustále narůstá. Kriminalistika jako mezní společensko-vědní disciplína zkoumá trestné činy jako společensky nebezpečné lidské jednání, které vyvolává změny, nebo chceme-li stopy, v okolním prostředí. Určitý subjekt označovaný jako pachatel jedná určitým způsobem, za určitých situačních podmínek a jeho jednání směřuje proti určitému předmětu útoku. Jednání pachatele je mnohdy podmíněno specifickým motivem. Vlastnosti pachatele, způsob jeho jednání, situační podmínky místa činu, stejně jako vlastnosti předmětu útoku výrazně ovlivňují nejen proces vzniku změn (kriminalistických stop a jiných důkazů), ale i samotný proces odhalování, vyšetřování a předcházení trestným činům. [2]

Historická východiska vzniku peněz pro padělky

Od počátku věku lidstva zhruba do 6. století před našim letopočtem, kdy vznikly peníze jako takové, byly používány za prostředek směny například různé druhy zboží, dobytek, různé druhy bobů a později také drahé kovy, zejména zlato. Avšak všechny tyto prostředky směny měly jednu vadu - nedělitelnost. Velkou překážku také tvořila trvanlivost některých druhů zboží a též některé druhy zabíraly příliš velký prostor. Řešením těchto problémů se staly peníze. Od používání drahých kamenů jako prostředku směny byl pouze malý krůček ke vzniku prvních mincí, jež se z těchto kovů razily. Ražbou do vzácných kovů vznikají první měny a s tím i neodmyslitelně spojený mezinárodní obchod. Po několika staletích se ještě k mincím přidaly papírové peníze, a to státovky a bankovky. [3]

Z historických zdrojů není zcela jednoznačné, kdy datovat počátky emise státovek. Nejprve se jednalo o státovky emitované z jiných, než papírových materiálů. Existuje povědomost snad o nejstarších státovkách čínského císaře Wu z přelomu 2. a 1. století před našim letopočtem. Tyto státovky prý byly zhotoveny z kůže bílých jelenů a psány štětcem. [3] Další časový mezník vývoje státovek se datuje v roce 807, kdy čínský císař Hian-čong nařídil stažení zlatých a stříbrných mincí do státní poklady a vydal za ně certifikáty, přijímané jako kovové peníze. [3] Počátky moderních papírových státovek lze datovat koncem 17. století, a to v souvislosti s krytím mimořádných státních výdajů spojených s válkami, živelnými pohromami apod. Proto v roce 1690 byly ve státě Massachusetts (Spojené státy americké) za války s Kanadou prvně emitovány papírové státovky a v letech 1716 – 1720 v rozsáhlejší míře emitovány ve Francii.

Bankovky byly poprvé emitovány v Benátkách roku 1171. Jejich podstata spočívala v tom, že za složené kovové peníze Benátská banka vydávala potvrzenky. [3] Bankovky tak byly podstatě potvrzenky na složené peníze a po předložení kýmkoli inkasovatelné. V novověku už bankovky nesměl vydávat na svůj vrub kdokoli, ale zákonem zmocněný peněžní ústav – emisní, cedulová banka.

Ekonomická a kriminologická východiska pro penězokazectví

Historie penězokazectví – padělků peněz sahá, stejně jako samotné prvopočátky peněz, až do šestého století před našim letopočtem. V tomto období nastal tak velký rozmach padělání mincí, že pachatel tohoto zločinu byl za něj trestán smrtí. Na tento popud byly vytvořeny první jednoduché způsoby, jak zkoumat pravost stříbrných mincí. Prvním nástrojem k ověřování pravosti byl nůž, jímž lidé odřezávali malý kousek mince. Základním kovem používaným pro výrobu padělků bylo olovo, které bylo padělateli ještě postříbřeno. Tímto způsobem mince budily dojem pravých, nefalšovaných platidel, nicméně za pomoci techniky odřezávání bylo velice snadné zjistit, zda je mince pravá, či nikoli. Padělatelům však netrvalo dlouho a sami si začali na falešných mincích tvořit zářezy, které ovšem taktéž postříbřili.

Penězokazectví v období starověku a středověku

Velký rozmach padělání platidel nastal i v době rozkvětu římské říše, kdy podle pouhých domněnek (důkaz není znám) některých numizmatiků císař Claudius znehodnocoval měnu sám, a to především kvůli vyšším ziskům. Císař Nero dokonce svolil, aby se do ražby římských mincí kromě stříbra přidávaly i jiné druhy kovů, jež nakonec tvořily 90 až 95 % hmotnosti mince. [4] S rozvojem penězokazectví bylo neodmyslitelně spjata i trestání pachatelů. Tresty za zločiny penězokazectví byly obzvláště tvrdé jak ve starověku, tak i ve středověku. Zejména v dobách raného středověku si padělatelé vysloužili krutý trest smrti, například upálení (dle germánských zákonů). V severní Francii byli například odsouzení házeni do kotlů s vařící vodou. Ve staré Rusi si nejprve penězokazi "vychutnávali" skleničku roztaveného cínu a v pozdějších dobách jim byly usekávány ruce a nohy. Naproti tomu v Anglii byl tento zločin trestán "pouze" usekáváním rukou. Žádný z uvedených trestů však nepomohl eliminovat padělání platidel, protože vidina zisku zřejmě byla, je a nadále bude silnějším pudem než hrozba trestu.

Mezi 12. až 14. stoletím na území Anglie pocházeli padělatelé z různých společenských skupin (dokonce i duchovní). [4] Do této doby byli penězokazi spíše urozeného původu, protože jedině těm udělil král právo razit mince. Avšak ani zavedení nových trestů nevedlo ke zmírnění zločinů spáchaných na penězích. Dopadený padělatel se mohl bát celé řady krutých trestů, v lepších případech mohl být pokutován, v horších případech mohl být pranýřován apod..

V českých zemích docházelo rovněž k padělání mincí. Za vlády rodu Jagellonců (pol. 15. až pol. 16. století) byly nejznámější tyto padělatelské dílny[4]: jeskyně Na Zlatém Koni u Koněprus, jeskyně Babí Pec na Kozákově, jeskyně Šipka na Kotouči u Štramberka, dále pak dílny v Praze, Brně, Kutné Hoře a na hradě Kámen u Pacova. Z novějších dějin stojí za zmínění zdařilé padělky zlatek, které v druhé polovině 19. století obíhaly severovýchodní Čechy.

Padělání bankovek – pravý rozkvět padělatelství

V okamžiku, kdy do měnového systému vstoupily papírové peníze, které ve světě padělatelů okamžitě zaujaly první místo, falzifikace mincí byla zminimalizována tak, že se dokonce na nějaký čas vytratila úplně. V této době sice docházelo k falšování mincí, nicméně se nejednalo o obyčejné mince užívané v každodenním provozu, ale o pamětní mince, jejichž padělky byly k nerozeznání od těch pravých pamětních mincí.

Padělání bankovek ukrývalo mnohem více nebezpečí než padělání mincí. Bylo to dáno zejména tím, že bankovky byly emitovány na vyšší hodnotu než mince, nebo též z důvodu nedostatečné důvěry ze strany veřejnosti v tuto novou formu platidel a také proto, že veřejnost odmítala přijmout bankovky za platidlo, či z důvodu toho, že padělky bankovek byly a jsou vyráběny z téhož materiálu jako originální bankovky. Na základě těchto odůvodnění byly vládou obnoveny tresty smrti za padělání.

Velký podíl na padělání platidel mají Spojené státy americké. V době jejich vzniku (1776) a ještě dříve do Ameriky odjížděli kolonisté různých typů, např. dobrodruzi či zločinci, mezi nimiž byli právě i padělatelé peněz. [4] V této době na území Spojených států obíhalo několik měn evropských států, např. koloniální anglické libry a šilinky, španělské dublony, francouzské louisdory, holandské guldeny. Tato "mnohoměnost" velice nahrávala výrobcům padělků. V takové změti měn ani vzdělaní lidé s jistotou nedokázali odhalit padělky od originálních platidel. Navíc zde existoval i fakt, že většina přijíždějících kolonistů byla negramotná.

V Severní Americe se první bankovky objevily v roce 1690. [4] Jednalo se o peníze, které byly tištěny na obyčejný papír, jednostranně a jednou barvou. V těchto počátcích nebylo pro padělatele těžké vytisknout zdařilé falzifikáty. V pozdějších letech byly tyto jednoduché bankovky vylepšovány takovým způsobem, aby padělatelé neměli svou práci tak snadnou. Nicméně ani dvoubarevný tisk, ani složitější obrazce na bankovkách, a dokonce ani jedna nerovná strana na bankovce penězokaze příliš neodradila.

Ve Spojených státech amerických nastává pravý rozkvět padělání v souvislosti občanskou válkou v letech 1861 – 1865. Po skončení války se odhadovalo se, že až třetina všech amerických peněz v oběhu, jsou padělky. To bylo v roce 1865 impulsem pro amerického prezidenta Lincoln k založení tajné služby (US Secret Service) pro boj proti penězokazům.

Zločinecké padělání měny ve 20. století

Padělání ve světě

Dvacáté století bylo symbolizováno dobou vynálezů a objevů takřka ve všech oborech tehdejší doby, a tudíž ani obor polygrafie nebyl výjimkou. V této době se odborníci neustále snažili o zdokonalení nejen grafické podoby bankovek, ale také o jejich barevné ztvárnění. Dokonce i při ražbě mincí tehdejší doby bylo dosaženo podstatného zlepšení. Geniální vědečtí pracovníci vynalezli zařízení, která napomáhala k ochraně před paděláním papírových bankovek. Takováto zařízení umožňovala vícebarevný hlubotisk, dále pak potisk bankovního papíru současně po obou stranách bankovky, nebo také umožňovala tisk barvami, které byly řízeny laserem. [3] V mincovnách při ražbě mincí výrobci začali používat vrstvené materiály. Tyto materiály jsou zcela jiného charakteru než stejnorodé materiály, které se do té doby užívaly, typickým příkladem může být jiné chování mince v magnetickém poli anebo odlišná vodivost mince.

Nové vědecké poznatky, které vědečtí pracovníci do té doby získali, byly zpřístupněny široké veřejnosti, z čehož vyplývá, že je mohli velice snadno získat i padělatelé. Ti těchto nových informací o ochraně bankovek zneužili ve svůj prospěch v průběhu 20. let 20. století. [4] Toto desetiletí bylo ve znamení organizovaného zločinu. Ten se projevoval především v oblasti distribuce drog, nicméně byl také úzce spjat s paděláním peněz. Díky organizovanému zločinu ubývalo osamělých jedinců, kteří se sami pokoušeli o vytisknutí nepravých platidel. Bylo to z toho důvodu, že skupina, spíše než jednotlivec měla daleko lepší, výhodnější podmínky, za kterých si mohla obstarat vybavení potřebné k výrobě padělaných peněz.

Ve 20. letech 20. století, v dobách velkého rozmachu trestné činnosti spáchané na bankovkách, již existovala jistá parita, na jejímž základě si padělatelé vybírali měnu, kterou chtěli falzifikovat. [4] K zemím, jejichž měny byly v té době nejvíce padělávané, patřily především Amerika, dále pak Německá spolková republika, Itálie, Francie a také Velká Británie. Organizovaný zločin na té nejvyšší úrovni byl vytvářen zejména ve Spojených státech amerických, v Argentině, ve Francii a v neposlední řadě také v Itálii. Síť organizovaných skupin v těchto státech byly strategicky propojeny na mezinárodní úrovni a policisté tomu všemu mohli ve většině případů pouze přihlížet. Pachatelé své zločiny nejčastěji ukrývali do bezúhonných prosperujících firem a ty poté tvořily jakýsi štít. [4]

V minulosti se stalo nespočetné množství špatností spáchaných na penězích. Jeden z těch mnoha případů penězokazectví se odehrál přibližně v 70. letech 20. století v italském městě Neapol. [4] Obyvatelé tohoto památného sídla si povšimli nápadně častého pohybu pohřebních vozů. Po odhodlaném zákroku policistů vyšlo najevo, že jedna z rakví byla lehce poškozená. A proto policisté otevřeli poškozenou rakev, kde místo těla našli nové falešné peníze. Tento jeden náhodně vybraný příklad falzifikace bankovek svědčí o tom, jak vynalézavé byly skupiny organizovaného zločinu již v této době.

Nyní je nutné vrátit se k faktům a historickým statistikám. V průběhu let a staletí se vyvíjela jak ochrana platidel, tak také techniky falzifikace, z čehož vyplývá, že nárůst počtu vyrobených znehodnocených bankovek a padělatelských dílen se též každým rokem neustále zvyšoval. Polskoj uvedl: *"V letech 1969 až 1977 bylo v kapitalistickém světě zjištěno 396 padělatelských dílen. Z toho šest v Africe, dvě v Asii, v Evropě čtyřicet, v Americe 348, ale jen v samotných USA to bylo z tohoto počtu celkem 337 padělatelských dílen."* [4]

Penězokazectví po I. světové válce v Československu

Prvopočátky padělání měny po rozpadu Rakouska-Uherska a vzniku samostatného Československého státu lze datovat v roce 1919. Tehdy oficiálně měnovou reformou vznikla první československá měna (zkráceně Kč). Měnová reforma realizovaná z konceptu Aloise Rašína v této době spočívala především v okolování rakousko-uherských platidel. Díky těmto kolkům se z téměř bezcenné rakousko-uherské měny mohla stát cenná československá měna. Ta v té době byla velice silnou měnou oproti okolním státům vzpomínávajícím se z války. To bylo také z ekonomicko-kriminologických aspektů impulsem pro padělatel, kteří vytvářeli falešné kolky.

Brzy po uvedení okolovaných rakousko-uherských bankovek emitovala vláda Československé republiky bankovky zbrusu nové. Byly to státovky první emise a jejich úkolem bylo nahrazovat do té doby obíhající měnu. Do oběhu se dostávaly pozvolným způsobem v průběhu období od července 1919 až do února 1920. [5] S výjimkou dvou nejvyšších hodnot byly bankovky tisknuty v tuzemsku na domácích tiskařských strojích, nicméně ty bohužel nebyly tak vybavené jako tiskařské stroje, které byly používány zahraničními tiskárnami. Bankovky tisknuté domácími tiskařskými stroji neměly takové množství ochranných prvků jako bankovky ze zahraničních tiskáren, a proto se staly terčem pro penězokazce.

Československé státovky byly díky nedostačujícímu počtu ochranných prvků mnohokrát padělány, avšak z důvěryhodných zdrojů lze zjistit, že jejich počet zdaleka nedosahoval počtu padělků vytvořených na základě okolovaných rakousko-uherských bankovek. O obou těchto měnách, které byly v oběhu po první světové válce lze hovořit jako o *"zlatém věku"* falzifikace peněz na území Československé republiky. [5]

Politika měnových padělků, diverze peněz - měna jako válečný prostředek

Strategické cíle padělání měny v 18. a počátkem 19. století

Padělání platidel se stalo již v rané historii nástrojem zahraniční politiky. Například pruský král a vojevůdce Friedrich II. razil postříbřené napodobeniny mincí, jež vydával jeden z jeho tehdejších sousedů August III.

Friedrich II. tímto způsobem oklamal jak své sousedy, tak personální unii Pruska se Saskem. Friedrich II. ve své mazanosti vyvážel pravé mince do Lipska, kde přimícháním mědi nechal razit z jedné pravé mince pět falešných. Těmito penězi král platil vojsko a další potřebné výdaje s vojskem spojené. [4]

Druhou zemí, která využívala padělanou měnu, byla Anglie. Ta tuto "*politiku padělků*" používala ve vztahu k Spojeným státům americkým. Celý proces tisknutí falešných peněz Anglie odstartovala na počátku války o nezávislost. V té době na území dnešních Spojených států amerických kolovaly nekryté bankovky známé jako "*Continental Currency*". Britové využívali toho, že peníze nebyly kryty drahými kovy, a proto začali do svých amerických kolonií dodávat falešné bankovky. Tato nepravá platidla byla rozšiřována prostřednictvím mužů, kteří nesouhlasili s osamostatněním Ameriky od Anglie. [4]

Podobné ovlivňování ekonomiky probíhalo ve Francii za vlády Napoleona Bonaparta. Panovník ve spolupráci s ministrem policie nechal po nocích tisknout falešné ruské peníze, pomocí nichž chtěli podpořit francouzský úder na ruský stát. Avšak na falzifikátech této měny bylo několik podstatných chyb, a proto byly brzy odhaleny.

II. světová válka – významný mezník v dějinách padělatelství a diverze peněz

Padělání bankovek se pro nacistické Německo stalo nástrojem napomáhajícím vedení války. Podle Heydrichova rozkazu bylo zapotřebí rozběhnout padělání liber. Ve své podstatě nemělo jít o padělání v obvyklém smyslu, ale dodatečnou, neautorizovanou utajovanou výrobu anglických librových bankovek. Německý plán v padělání britské libry spočíval ve dvou cílech:

1. záplavou falešných liber destabilizovat britskou ekonomiku, a to prostřednictvím inflace k hospodářskému chaosu a rozvratu měny.

2. libry si ve válce, stejně jako v meziválečné době, zachovaly relativní stálost, byly tedy stále solidní měnou v bankách ve všech evropských státech.

Z výše uvedených důvodů začalo nacistické Německo tisknout falešné libry. V průběhu celé doby příprav k tisknutí padělaných peněz se Hitlerovi služebníci potýkali s celou řadou problémů, např. museli rozluštit záhadu bankovního papíru užívaného pro anglické bankovky, nebo přijít na to, jakým způsobem Angličané vytvářeli vodotisk a mnoho dalších. Výroba falešných peněz se úspěšně rozběhla v druhé polovině roku 1942 v koncentračním táboře Sachsenhausen pod vedením Bernharda Krügera. [4] Celá operace dostala jméno po tomto muži, tedy "*operace Bernhard*". Ve výrobě padělků v koncentračním táboře v Sachsenhausenu byli zaměstnáváni především židovští vězni, jejichž profese byla pro chod padělatelské dílny přínosná. Byli to z velké míry tiskaři, grafici, sazeči, rytci, malíři a bankovní úředníci. Nacistickému režimu se za druhé světové války podařilo vytvořit falza desítek milionů britských liber a nemálo z nich také uvést do oběhu. Touto akcí způsobilo Německo Anglii škodu ve výši 135 milionů liber. [4] Nicméně tato suma nemohla vážně narušit významné anglické ekonomické zájmy.

Praní špinavých peněz

Powis uvádí: "*Praní špinavých peněz definujeme jako praní peněz, pocházející z nezákonné činnosti zatajením totožnosti soukromých osob, které obdržely peníze, zároveň s převodem částky do aktiv, aby bylo vytvořeno zdání, že částka pochází z legálních zdrojů*". [6] Jednodušší charakteristikou by například mohla být definice, že se jedná o "*využívání nelegálních peněz za účelem jejich legalizace*". [6]

Největší rozmach peněz špinavých peněz nastal ve druhé polovině 70. let, a to společně se zvyšujícím se trendem obchodu s drogami. [6] V současnosti se prohlubuje zejména s „novodobými formami nenásilného organizovaného zločinu“ pohlcující některé oblasti hospodářské trestné činnosti, tj. kriminality „bílých límečků“, jejichž pachatelé se vyznačují těmito znaky [7]: vzdělanost, ratifikovanost, situovanost s kombinačními schopnostmi a nenásilnou povahou. Proto jsou jejich kriminální aktivity páčány složitým a vysoce kvalifikovaným způsobem od fakturace za neprovedené služby, fakturace za služby zjevně nadhodnocené, až po využívání legislativních mezer a jejich vytvářením důsledkem klientelistických a lobbistických vazeb, v čemž právě nalézt shodné rysy s organizovaného zločinu. [8]

Koloběh praní špinavých peněz prochází třemi základními etapami - namáčení, namydlení a ždímání, někdy označované též jako umístění, vrstvení, zahlazení stop a integrace, repatriace. [9]

První etapa - namáčení

První etapa zahrnuje shromáždění a rozmístění peněžních prostředků. Nelegální ekonomický subjekt (zejména obchodník s drogami) při svém obchodování shromáždí velké množství peněžních prostředků v hotovosti. V té chvíli stojí před problémem jak toto závratné množství jednotlivých bankovek přeměnit na pohledávku za bankou a dále s ní nakládat podle zásad platebního styku především bezhotovostním způsobem. Tato etapa se označuje jako „namáčení“. Při rozvinutém bezhotovostním styku v zahraničí se přeměna hotovosti na pouhá čísla v peněžním styku stává nezbytnou nutností. V tom se propírač špinavých peněz výrazně liší od padělatele, který k úspěšnosti potřebuje dostat padělané bankovky především do oběhu. Používání většího množství bankovek v platebním styku je vždy podezřelé a vyvolává řadu otázek. Při velkých množstvích

bankovek s nízkou nominální hodnotou vznikají potíže s jejich převozem. Problémy tohoto druhu a zostřující se pozornost státních orgánů vyvolaly potřebu transportovat peníze za hranice státu. Prostředky se převážely v běžných zavazadlech nebo se později přeměňovaly na bankovní šeky. Převážení kufrů a přepočítávání peněz bylo značně vyčerpávající a nebylo zcela bez rizika při případných celních prohlídkách. V dalším vývoji se vytvářely specializované firmy a společnosti, jejichž hlavní činností bylo praní peněz pro zákazníky.

Zpřísněná legislativa a zkušenosti s praním špinavých peněz počátkem osmdesátých let vedla pracovníky bank k větší obezřetnosti ve vztahu k jevu spočívajícímu v přinášení velké hotovosti do banky v malých bankovkách lidmi, kteří nepodnikali v maloobchodu. Banky se začaly bát soudního stíhání a negativní publicity. Zločinecké gangy si musely najít nové způsoby „namáčení“ a celého praní. Drogy se prodávaly stále a hotovost z prodeje se hromadila. Novou metodou vzniklou v 80. letech byl „smurfing“. [6] Ten vyžadoval skupiny obvykle pěti až patnácti lidí, kteří prali peníze získané z prodeje drog prostřednictvím více transakcí. Jednotlivé skupiny obdržely velké množství bankovek v hotovosti a jezdily po různých městech, kde v rozličných bankách jejich členové nakupovali šeky a peněžní poukázky do určité výše nevyžadující oznamovací povinnost. Tímto způsobem se zbavovali nežádoucích bankovek a uváděli peníze do bankovního systému. Poté, co se zbavili všech svěřených peněz, odesílali nakoupené šeky a poukázky na určené místo, kde byly prostředky převedeny na bankovní účty. Smurfing však byl drahý a časově náročný. Zahrnoval v sobě náklady na cestování, pronajímání aut a hotelových pokojů, oblečení a stravování smurfů apod. [6] Přesto je tento způsob používán k praní špinavých peněz dodnes.

Metody „namáčení“ a celý cyklus praní se průběžně zdokonalovaly a postupně byly vytvářeny specializované organizace a společnosti na velmi sofistikované postupy. Vytvářely se firmy, které se specializovaly na jiné činnosti např. obchodování se zlatem, jejichž cílem bylo zakrýt pravý předmět podnikání – praní peněz. Nové metody zahrnovaly studium právních řádů jednotlivých států a využívání zemí s volnějším právním režimem k zakládání fiktivních společností nejrůznějšího druhu a nejrůznějšího předmětu činnosti včetně bank a jiných finančních společností s papírovými orgány složenými zpravidla z osob z místního obyvatelstva specializujících se na takovou činnost. Většinou takové společnosti vykazovaly ohromné finanční operace a zisky, jejichž zdanění z důvodů výhodných místních předpisů bylo velmi nízké. Jde o země nazývané daňové ráje.

Ve světové ekonomice jsou roztroušeny zaběhnuté a fungující daňové ráje. V těchto zemích se lze setkat s velmi liberální legislativou v oblasti daňového práva a obchodního práva, kterou řada podnikavců využívá k založení akciových společností s akciemi na doručitele včetně papírových orgánů těchto společností připravených k operacím a obchodům nejrůznějšího druhu.

Druhá etapa – namydlení

Jde především o zastření nelegálního původu peněžních prostředků. Je to fáze, kdy se výnosy z trestné činnosti oddělují od jejich nezákonného zdroje. V praxi může jít o rozličné techniky, které dovolují provádět tuto fázi. Může jít o hotovostní a bezhotovostní peněžní operace na bankovních účtech, nákupy a prodeje cenných papírů, zlata a drahých kovů, nemovitostí, starožitností nebo uměleckých děl, vytváření společností s fiktivními aktivitami a finanční transakce mezi nimi, nákup žetonů nebo jiných hracích instrumentů a předstírání výhry v kasinu a jiných sázkových kancelářích a podobně. Je to klíčová etapa, ve které je nutné nejen přeměnit špinavý kapitál na očištěný, ale zároveň i důkladně zamést stopy a přerušit možnost sledovat toky peněz. Tato fáze pracovního cyklu je charakteristická svou složitostí a nepřehledností operací. Bezhotovostní přesuny peněz z účtu na účet jsou přerušovány výběrem v hotovosti a transportem této hotovosti nejlépe do jiného státu nebo alespoň do jiného města.

Třetí etapa - ždímání

Vyprané peníze, které prošly oběma etapami a zastřely tak svůj původ, se vracejí ve formě nezávadného a často zdanitelného příjmu původnímu majiteli. V tomto stádiu pak dochází podle povahy a okolností k dalším investicím.

Praní peněz nejenom při zločinu

Peníze neperou pouze zločinecké organizace. Dělají to firmy za mnoha účely ekonomické povahy: vyhnout se daňovým povinnostem, ošidit své akcionáře, obejít devizová opatření, podplatit perspektivní zákazníky, apod.. Své prostředky někdy perou i jednotlivci. Typickým příkladem je ukrýt peníze před partnerem při rozvodu nebo pocíty, že mohou zabránit odčerpávání svého majetku, když se jim povede vymyslet obchodní operaci, díky níž tato aktiva převedou přes papírovou firmu pod deštník daňově méně kruté jurisdikce.

Překážky boje proti praní špinavých peněz

Jednou z významných překážek efektivního boje proti praní špinavých peněz v ekonomice jsou rozdílné právní úpravy finančnictví a bankovníctví v různých zemích. [10] Hlavním úkolem v boji proti praní špinavých peněz by bylo vytvoření jednotné směrnice proti praní špinavých peněz ve světové ekonomice. Dalším z

prostředků, kterými lze proti praní špinavých peněz v bankovním sektoru bojovat, je doplňování údajů o současných klientech a konsolidace zákaznických dat z jednotlivých systémů banky a vytvoření komplexního pohledu na klienta. Nadále je potřeba zdokonalovat monitorovací systémy bankovního sektoru.

Závěr

Cílem článku bylo nastínit podstatu peněžních aspektů jako zájmu zločinu a válečného bojového prostředku v historickém kontextu. Východiskem byla realita, že vliv peněz nezůstává ve sféře zločinu a ozbrojeného konfliktu na mikroekonomické úrovni, stejně tak se projevuje na úrovni makroekonomické.

Paralelně jako rozhodování v legální ekonomice, ovlivňují peníze i rozhodování v nelegální ekonomice i ve strategických válečných akcích v pozici bojového prostředku. Jak jsou padělků peněz využity v tyto funkce závisí zejména finančně-ekonomických a technických faktorech pro zajištění národní bezpečnosti měny.

Použité zdroje:

- [1] KUČHTA, J. a kol.: *Kriminologie I. Část*, Masarykova univerzita, Brno 2002
- [2] BALOUN, V.: *Finanční kriminalita v České republice*, Vydavatelství KUFŘ, Praha 2004
- [3] PEKÁREK, J.: *Poznáte padělek bankovky?* Nakladatelství Pragoeduca, Praha, 2000
- [4] POLSKOJ, G.: *Z penězokazeckých dílen*. Lidové nakladatelství, Praha, 1987
- [5] HLINKA, B.: *Atentáty na peníze*. Nakladatelství Svoboda, Praha, 1987
- [6] POWIS, R.: *Jak se perou špinavé peníze*. VICTORIA PUBLISHING a. s., Praha, 1992
- [7] VAŽURA, Vladimír. *Organizovaný zločin a jeho ohniska v současném světě*. Mezinárodní politologický ústav, 2007
- [8] ŠETEK, J.: *Ekonomické aspekty provázanosti organizovaného zločinu a terorismu*. Marathon, 2/ 2013, č. 115
- [9] ROBINSON, J. *Pánové z prádelny špinavých peněz*, 1. vyd. Praha: Columbus, 1995
- [10] NETT, A. *Praní špinavých peněz*. 1.vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1996.

3. K otázce vizí budoucnosti

Scénáře a vize budoucnosti po skončení studené války

Miroslav Jurásek

Poznámka: Text odpovídá 7. kapitole doktorské práce)

Malcolm Gladwell (2000) si položil jednoduchou otázku: jak nejlépe chápat nové trendy či jiné záhadné změny, které poznamenávají náš každodenní život. Podle něj bychom na všechny tyto pozoruhodné transformační procesy měli pohlížet jako na epidemie; ideje, výsledky lidské činnosti, jejich chování atd. se prostě šíří jako viry (epidemie jsou příkladem geometrické posloupnosti). Počáteční události malého významu mohou mít v závěru velké následky.

Gladwell také specifikoval vlastnosti, díky kterým tyto prvotní impulsy nabudou sílu měnící směr historie: nakažlivost, nenápadnost (tj. nikdo by zprvu nečekal, že malé příčiny mohou mít sáhodlouhé důsledky) a neočekávanost (či nenadálost, vysoká rychlost změny). Gladwell označil „bodem zlomu“ onen dramatický okamžik, kdy se všechno přemění.

Za takový „bod zlomu“ můžeme jednoznačně považovat konec studené války (či rozpad komunistického bloku), který přinesl „totální“ změnu. Byť již v průběhu 80. let 20. století existovaly evidentní symptomy problémů sovětského impéria a poukazovalo se na neudržitelnost daného stavu, že události nabudou takový spád, se opravdu nečekalo¹. Konec studené války nedokázaly předvídat ani mainstreamové teorie mezinárodních vztahů.

Samozřejmě poté se objevilo mnoho interpretací, co tato událost znamenala, co zaplní po rozpadu SSSR vzniklé vakuum a co svět čeká v následujících letech. V první části této kapitoly se zabývám právě těmito alternativními pohledy na vývoj světového dění po skončení studené války. Převážně se zajímám o interpretaci této události bezprostředním (spontánním) pohledem, čili jsem čerpal ze zdrojů, které byly publikovány krátce nato, resp. v první fázi po skončení studené války, tj. do teroristických útoků na USA v září 2001.

¹ Na pravou míru „selhání“ americké zpravodajské rozvědky předpovědět rozpad SSSR uvedl Bruce Berkowitz (Fukuyama 2007: 29-41). Oproti všeobecné víře si americká zpravodajská služba vedla naopak docela dobře. Rozpoznala zpomalování sovětské ekonomiky; všimla si, že sovětskému vedení se již možnosti k záchraně země; předložila soubor podmínek, které signalizovaly, že v SSSR dochází k definitivnímu „lámání chleba“. Američtí političtí představitelé byli o této skutečnosti také informováni. Berkowitz vysvětlil jejich neakceschopnost „kolektivní kognitivní strukturou“ jejich vnímání.

Rok 1989 bude interpretován a reinterpretován znovu a znovu; pochopitelně, že interpretace nějaké skutečnosti s odstupem času bude reflektovat nejen historický vývoj, ale i soudobou situaci. Nejspíš bude docházet k zpřesňování výkladu významu této události, na druhé straně je možné předpokládat i určité „rozmazání“ historické paměti (zvláště když se budeme od interpretované události více a více vzdalovat).

V další části této kapitoly se věnuji dominantním názorům, které se vynořily v souvislosti s předpokládanou transformací systému. Jelikož na základě bedlivého průzkumu sil transformující systém je možná projekce budoucího vývoje světové politiky, tj. možnost předpovídat otázky týkající se míru či válku, prosperity či ekonomického růstu, sociálního řádu či násilného zvratu, je třeba se těmto silám věnovat a pokusit se je identifikovat. To je rovněž předmětem této kapitoly.

V návaznosti představím tři paradigmat, které si „sektorově“ (tj. po stránce geopolitické, geoeconomické a geokulturní) rozebraly výklad světa po skončení studené války.

Docenit dosah, sílu, účinek tezí konce historie a střetu civilizací je možné pouze tehdy, když jsou zasazeny do kontextu scénářů, vizí, paradigmat stejně povahy. Obě teze se vyznačují metanarativní povahou svého výkladu. Být v tomto ohledu ukazují svou jedinečnost (=jejich přednost), pokusil jsem se je konfrontovat i s jinými narativními texty podobného zaměření a stylu podání. Toto srovnání totiž může odpovědět na několik parciálních otázek: 1) jsou obě teze v kontextuálním srovnání s ostatními idejemi opravdu jedinečné, „novátorské“, představující „neotřelé“ myšlenky (neboli vyčnívají něčím specifickým nad ostatní narativní texty?); 2) jak obě teze ovlivňovaly (či samy byly ovlivňovány) jinými pracemi? (jinými slovy lze nalézt nějakou spojitost mezi oběma tezemi a jinými narativními texty?).

Narativní texty jsou ve stručnosti popsány s cílem najít „body dotyku“ (či spojitosti) s tezemi konec historie a střet civilizací. Větší pozornost při popisu kladu Barberově knize „*Džihád vs. McWorld*“, protože ji považuji za jistý druh „syntetického pokusu“ obou tezí (jinými slovy v malém měřítku vystihuje, oč modifikovaně v obou tezích jde).

Konec studené války

Dominantním rysem 20. století byl vznik totalitních hnutí (Kumar 1992). Po druhé světové válce pozbyl své platnosti fašismus, s koncem studené války ve střední a východní Evropě zanikl socialismus. Padl jak demokratický socialismus Západu, tak i východoevropský státní socialismus. Nejednalo se ani tak o nějakou krizi komunismu, ale o jeho definitivní konec. Kapitalismus zvítězil. V této souvislosti byl rok 1989 interpretován jako „návrat revolučního demokratického liberalismu (Ackerman) nebo „vítězství otevřené společnosti“ (Dahrendorf) (Isaac 1996: 296).

Neúspěch totalitních experimentů se časově shodoval s politickým probuzením lidstva v globálním měřítku, jak se vyjádřil Brzezinski (1993). Celý pokrok 20. století bohužel nebyl doprovázen odpovídajícím pokrokem morálky v politice; to Brzezinski (1993) označil za největší krach minulého století.

Rozpadem SSSR² Spojené státy ztratily dlouholetého protivníka a staly se hegemonek mezinárodního uspořádání; bipolární systém se přeměnil na unipolární³. USA byly uznány jako vůdce „svobodného světa“: vítěz nejen nad nacismem, ale teď už také nad komunismem. Nejen z toho důvodu získali Američané značný vliv ve všech koutech planety. Západ vedený USA definoval mezinárodní agendu (jak politickou, tak i ekonomickou), jejímiž klíčovými principy byly liberalizace obchodu a podpora liberální demokracie.

Na druhé straně si Cohent-Tanugi (2008) všiml, že kolaps SSSR nemusel znamenat pro USA pouze tyto „benefity“. Uvedl, že zhroucení komunistického bloku paradoxně přineslo pro západní tábor spíše problémy a úpadek globálního vůdcovství, neboť došlo k rozvolnění pout solidarity mezi mnoha západními zeměmi díky již neexistující hrozbě komunismu. Ostatně v této souvislosti i sám Huntington rozvinul (Fox 2001: 296) argument, že konec studené války uspil a zesílil již probíhající trend oslabování západní (americké) moci (viz také Hoffmann 1990).

Kromě krachu marxisticko – leninovského projektu v realizaci sovětského modelu zmizel i „druhý svět“: apartheid byl na ústupu. Navíc struktura tříd a genderové vztahy doznaly značných změn; ožila naděje na uskutečnění plánů na rozsáhlé odzbrojení a demilitarizaci mezinárodního života. Nad budoucností suverenity států a státních hranic se vznášel otazník; náboženská víra zažívala oživení, více lidí se stávalo ekologicky uvědomělými.

Kromě toho trhy (nikoli státy) začaly ovládat světové dění; zároveň globalismus byl nahrazován regionalismem. Demokratizace procházela napříč všemi kontinenty. Vytvářel se nový světový řád, který byl označován někdy jako postindustriální, jindy zase jako postkapitalistický, postmoderní nebo konec historie (Scholte 1993).

² Příčinami rozpadu SSSR se ve své knize zabýval např. Nick Bisley (2004).

³ Dnes se většinou vědci kloní k názoru, že se unipolarita opět přeměnila na multipolaritu z důvodu vzestupu nových velmocí. Michael Beckley (2012) však ve své dizertační práci obhájil tezi, že vzestup Číny má své meze a USA si svou moc udrží i do budoucna, takže pořád bude možné mluvit o unipolární éře mezinárodních vztahů. Jinými slovy Beckley se pokusil ukázat, že globalizace a hegemonii „nerozpouští“ unipolaritu, ale naopak ji posilují.

V mnohých ohledech se názory různily, jedna věc však byla naprosto jistá (alespoň pro Roberta Jervise): po konci studené války se staré časy neměly již vrátit zpět (Jervis 1993a: 55). Tedy aspoň ve vyspělých zemích, kde se čas podle Jervise pohybuje jako šíp, tj. neustále kupředu a přímočaře. Změny tady jsou nevratné, pokud se nestane nic mimořádného a tyto země zůstanou i nadále demokratické, což je vysoce pravděpodobné. Jiný obrázek ale Jervis (1993a) předpokládal v zemích Třetího světa a východní Evropy. Zde podle něj čas plyne spíše v cyklickém rytmu. Jervis si nemyslel, že tyto země se jednoduše vydají historickou cestou Západu⁴.

Pochopitelně krátce po skončení studené války se našla celá řada vědců, kteří se pokoušeli tuto událost objasnit a vyložit, co může přinést pro další vývoj globálního řádu. Mnohé interpretace této přelomové události byly nabídnuty později, některé možná ještě teprve předloženy budou. Historie totiž nemá žádný absolutní nebo konečný význam; je jen neustále *historicky* (kurzívou vyznačeno v převzatém textu) interpretována a reinterpretována (Isaac 1996).

Ve svém výčtu těch, co přišli s interpretací konce studené války, nemůže zůstat opomenut obsáhlý článek Johna Lewise Gaddise (1992/1993), kde je možné najít celou řadu relevantních odkazů k tématu. Gaddis hledal odpověď na otázku, proč teorie mezinárodních vztahů nedokázaly předpovědět konec studené války⁵.

Možným vysvětlením této skutečnosti je, že většina vědců působících v disciplíně mezinárodních vztahů se snaží o politickou relevantnost, rigoróznost, vysvětlení, nikoliv však o predikování stavu věcí budoucích. Např. neorealisté (Waltz 1979) si mysleli, že bipolární systém je mimořádně stabilní, pokud jde o a) změnu schopností velmocí, b) změnu systému anarchie v hierarchii. Zvrátit tyto systémové danosti je sice možné, ale děje se tak jen pomalu a nepřilíží často. Neorealisté později hájili svůj nezdar vysvětlit rozpad SSSR prohlášením, že „takové události se nacházejí mimo pole působnosti (jejich) teorie“ (Kaufmann 1999: 194).

Je pochopitelné, že konec studené války s sebou přinesl velkou radost, euforii a nadšení. Na čele optimistických scénářů budoucnosti stáli hlavně liberálové⁶. Končící tisíciletí mělo dát lidstvu více mírových dnů a prosperity než doba po konci druhé světové válce. Měla být ukončena ideologická a vojenská konfrontace; toto vakuum mělo být nahrazeno soupeřením na poli mezinárodního obchodu, z čehož by ale ve svých důsledcích profitovali všichni. Uvažovalo se, že větší konflikty jsou nemyšlitelné, protože v provázané ekonomice jdou proti zájmům vzájemně obchodujících států.

Díky tomu se výrazně snížila důležitost vojenské moci ve světovém dění. Spory se měly řešit vyjednáváním a kompromisem, nikoliv válečnou hrozbou (to však neznamenalo návrat alianční politiky známé z 19. století). Svět měl sdílet společnou normu danou ekonomickým liberalismem a politickou demokracií⁷ (Goldeier – McFaul 1992). Po pádu komunismu světové dění mělo být řízen kolektivní politikou velmocí, nikoliv realistickou politikou vyvažování sil.

Z hlavních aktérů se měly stát entity čistě ekonomické povahy (zaměstnanci, podnikatelé, korporace); vše mělo být podrobeno pouze diktátu ekonomických (či obchodních) zákonů. Jednotlivé státy na celé Zemi měly být propojeny sítí ekonomických vztahů. Postupně se utvářející geoekonomika⁸ měla dát práci co největší části světové populace (Luttwak 1990a). USA v tomto novém ekonomickém uspořádání měly mít jeden hlavní imperativ: bránit, aby široce užívaná ekonomická moc neskončila protekcionářskou politikou s vyústěním do fašistické agrese jako ve 30. letech minulého století. Hoffmann (1989) v této souvislosti vyhlásil strategii „internacionalizace“ zaměřené na posilování společných zájmů.

Později Luttwak (1990b) ještě dále rozvedl své dřívější vize globálního uspořádání po skončení studené války. Přicházející řád měl hlavně záviset na dominantních preferencích rozhodujících aktérů systému: dá-li se přednost bezpečnosti, strategie bude mít navrch nad politikou, upřednostní-li se hledisko sociální koheze, politika bude hrát prim před ekonomickým sebezájmem. Americko – sovětský antagonismus neměl být nahrazen konfliktem Sever – Jih. Naopak mohlo dojít k obnovení americko – sovětské rivality, ačkoliv to nebylo příliš pravděpodobné vzhledem k celé řadě vnitřních problémů, kterým musel v té době SSSR čelit (Luttwak 1990b).

⁴ Je-li Fukuyamova teze reprezentantem lineárního historického vývoje a Huntingtonova teze příkladem cyklického historického vývoje, můžeme v souladu s Jervisovou argumentací konstatovat, že obě teze mohou vedle sebe docela dobře fungovat (koexistovat), vykládat dění v různých částech světa, tj. jedna teze nepopírá druhou, platnost jedné teze automaticky „nebere právo na život“ druhé tezi (zpochybňuje ji) atd. Některá hodnocení obou tezí podporují argumenty Jervise: obě teze platí pouze pro určitý výsek globálního řádu, jsou lokálního významu (možná právě proto ponechávají prostor pro působení jiných paradigmat v jiných koutech světa).

⁵ Gaddis neúspěšnost teorií mezinárodních vztahů předpovědět konec studené války vysvětlil mimo jiné tím, že v sociálních vědách jsou nositeli predikcí živé bytosti, které se mohou poučit, měnit, vyvíjet, měnit trendy nebo samotné předpovědi svým chováním (tento jev se ostatně docela dobře mohl přihodit i v případě Huntingtonovy teze; ostatně i sám Huntington koncipoval svou tezi jako druh varování). Ale ani v přírodních vědách se predikce neobejdou bez problémů. Např. podle Heisenbergova experimentu z roku 1927 se zjistilo, že dokonce i „neživé“ částice, které podléhají zkoumání, měření či pozorování, mění své chování a pohyb.

⁶ Myšlenkám Francise Fukuyamy (ne – li jednoho z nejvýznamnějších, pak určitě jednoho z nejvíce slyšitelných propagátorů a hlasatelů tohoto proudu) se věnují obsírně v průběhu celé dizertační práce, proto se jim na tomto místě věnovat nebudu a raději zmíním jiné hlasy z tábora liberálů, byť se s tím Fukuyamovým hodně překrývají.

⁷ Toto se hodně podobá tomu, že najdeme ve Fukuyamově tezi konce historie.

⁸ Jedná se o neologismus vyjadřující konfliktnost v obchodní sféře (Luttwak 1990a).

Luttwak (1990b) rovněž polemizoval s Fukuyamou: viděl alternativu demokratického kapitalismu v tzv. „komunitarismu“.

Liberálové však nebyli tak naivní, že by hlásali úplný konec válečného zápolení, i když v jejich chápání jsou války hrou s nulovým součtem (obchodní vztahy nikoliv); války měly sužovat lidstvo i nadále, jednalo by se však o války menšího rozsahu, omezené pouze na lokální úroveň (Luttwak 1990b). Měly pramenit z osobních ambicí a nepřítelství vládců v zemích Třetího světa. Žádný jednotlivý stát (či národ) neměl mít dostatek síly na to, aby ovládl celý globální řád. Svět se měl rozdělit na tři pásma: Evropské společenství, Pacifický region a spojenecký blok v Severní Americe. Každý z těchto celků by sice měl svého hegemonu, ale v zásadě by všichni jednali ve vzájemné shodě. Pokrok měl pomalu přicházet i do zemí Třetího světa (Cetron - Davies 1991).

Leč před zhoubným optimismem liberálů varovali mnozí, z nichž asi nejslyšitelněji Huntington. Již v roce 1989 napsal: „doufat v blahovolný konec historie je lidské; očekávat ho je nerealistické; spoléhat na něj a v tomto přesvědčení provádět své plány je sebevražedné“ (Huntington 1989).

S Fukuyamovým míněním a pohledem na budoucnost světového vývoje po konci studené války byl v příkrém rozporu např. i Stanley Hoffmann (1990). Napsal, že sice vstupujeme do nové fáze historie, jednoznačně se však nejedná o konec historie (viz také Trofimenko 1990), protože se vycházelo z chybných předpokladů (bližší viz kritika teze konce historie); formální organizace nového mezinárodního systému do podoby států a nových mocenských poměrů měla narážet na neskutečné rozpory a problémy. Před unáhlenými soudy o konci historie a socialismu varoval ve svém projevu z 19. prosince 1989 na půdě Evropského Parlamentu i sovětský ministr zahraničních věcí Eduard Shevardnadze (Lewi 1990).

Našli se mnozí, kteří tvrdili, že svět po skončení studené války se bude odvíjet spíše podle realistických principů než na základě schémat liberalismu. Např. bezpečnostní analytici ve svých předpovědích vyšli z klíčových předpokladů strukturálního realismu: unitární státy se snaží o zachování vlastní existence v podmínkách anarchie. Předpokládali (Gaddis 1990: 51), že světu bude vládnout několik velmocí, budou se vytvářet aliance, které budou vyvažovány jinými aliancemi jako kdysi před druhou světovou válkou, nad světem se roztáhne nestabilita multipolárního uspořádání⁹. Navíc nic nenavštěvovalo tomu, že předpovědi o mírové Evropě jsou správné (Goldgeier - McFaul 1992; Gaddis 1990).

K potvrzení těchto závěrů „světového neklidu a nepokoje“ se přidal i Ferguson (1991), když upozornil, že jednotlivci mají mnohačetné a konfliktní identity, dá se předpokládat boj o moc mezi soupeřícími autoritami. Možná právě proto Hoffmann (1989) hovořil o nové politice zadržování, nikoliv však komunismu, ale různých forem násilí a chaosu, do kterého se měl svět podle Hoffmanna (1989) po skončení studené války ponořit. Světoobčané se nadále neměli pohybovat v jediném mezinárodním systému, ale ve vícero sférách vyznačujících se různou logikou, aktéry, hierarchií či nástroji moci.

Po kolapsu komunismu se opravdu žádný „ráj bez válek“ na Zemi nekonal (Hoffmann 1990), protože i v rámci jediné ideologie, islámského fundamentalismu, zůstávalo příliš mnoho možností pro „tradiční“ spory a neshody. Ani obchodní provázanost, jak tvrdila liberální škola, nemusela svět zbavit konfliktů (Hoffmann 1990: 116) např. v podobě obchodních válek známé ze vztahů USA a Japonska. Konflikt se nedal vyloučit ani mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi. Hrozily i útoky jednotlivců proti vládám, které mohly přerůst v mezistátní konflikt.

Hoffmann (1990) v souladu se svými předpoklady a vnímáním globálního řádu navrhoval vytvořit polycentrický systém vlády, kam vedle USA doporučoval zahrnout i SSSR, pokud překoná své vnitřní problémy, a Čínu. Tyto velmoci měly plnit funkci jakési světového policajta či dohlázele. Regionální velmoci by pak plnily obdobnou roli na regionální úrovni. Jednotlivé „póly“ multipolárního světa se měly vyznačovat různým nadáním a potenciálem moci: SSSR vojenské, Čína a Indie demografické, Německo a Japonsko ekonomické a USA vojenské i ekonomické.

Hoffmann (1990: 122) následně metaforou přirovnal globální svět k autobusu, jehož řidič (=globální ekonomie) plně neovládá pohon autobusu; sám se ale také vymyká kontrole. Děti (= lidé) sedící v tomto autobuse mají pokušení buď šlapat na plynový pedál, anebo na brzdy; dospělí (= státy) jsou „trnouchými“ pasažéry. Skupina pasažérů nemusí být dostačující, aby udržela autobus v chodu, ale stejně v té době podle Hoffmanna svět lepší řešení neměl.

Poněvadž všechny dřívější pokusy porozumět tomu, co konec studené války přinesl pro disciplínu mezinárodních vztahů, daly pouze částečný výsledek, situaci se pokusil napravit Douglas Lemke (1997). Lemkemu se nelíbily ani optimistické pohledy (např. reprezentované Fukuyamou), protože měly tendenci popírat možnosti nových hrozeb (např. vzestup nových velmocí jako Čína, Indie či revize statutu quo ze strany Japonska); Lemkemu se příliš nezamlouvaly ani pesimistické argumenty předložené např. Huntingtonem (1989)

⁹ Tyto poplašné zprávy však byly tišeny z jiné strany (Goldgeier - McFaul 1992): jelikož distribuce moci není relevantní pro stabilitu systému, multipolární systém nemusí být nutně méně stabilní než bipolární, jak si to myslel např. Mearsheimer (1990).

nebo Mearsheimerem (1990). Podle něj obraz světa v první polovině 90. let minulého století dokázala „realističtější“ vystihnout a popsat teorie přechodu moci (*power transition theory*)¹⁰.

S postupujícím časem se pozorování vývoje globálního řádu upřesňovala; analytici navazovali na to, jak byly světové perspektivy charakterizovány krátce po skončení studené války (prvotní predikce totiž mohly být velkou měrou způsobeny „silou okamžiku“). Holm (2001) ale víceméně stvrdil to, co bylo hlášáno dříve: světový systém se potýkal s větší mírou rozkladu. Na jedné straně se role státu zvětšovala, na druhé straně možnosti státní moci upadaly. Holm v této souvislosti hovořil o tzv. „rozbitém či nespojitém mezinárodním řádu“ („*disaggregated international order*“), protože svět musel čelit ve větší míře zhrouteným či hroučícím se státům¹¹ (tzv. *failed states*).

Holm (2001: 10) tím navázal na F. Snydera, který poprvé použil pojem „zón“ (angl. „*sites*“) k popisu toho, jak globalizace rozptýlila pravidla, praktiky a zákony do určitých specifických lokálních podob. Výsledkem tohoto procesu byl pak globální legislativní pluralismus.

S odstupem doby se perspektivou interdisciplinárního eklekticismu pokusili interpretovat rok 1989 a události s tím spjaté také autoři sborníku „*The Global 1989: Continuity and Change in World Politics*“ (Lawson – Armbruster - Cox 2010). Autoři sborníku zkoumali 1) „co“ neboli události roku 1989 a jejich význam, 2) „kdy“ neboli historický kontext a odkaz těchto událostí, 3) „kde“ neboli regionální dopad těchto událostí a 4) širší závěry tohoto roku.

Ze zajímavých závěrů sborníků mohou být vybrány následující postřehy: 1) proč se nedostalo patřičného zájmu hledání „třetí cesty“ mezi kapitalismem a socialismem, tj. proč dostala přednost tvrdší forma kapitalismu před „měkčím nordickým stříhem“ kapitalismu¹²? (Outwaite); 2) rok 1989 byl mnohem globálnější a méně revoluční, než se do té doby soudilo (Tuckner); 3) konstrukce roku 1989 jako ojedinělého „světového okamžiku“, po němž opět následovaly války a masové zabíjení v Evropě (Armburster); 4) triumfalistická narativní literatura (tedy i teze konce historie) byla podrobena obsáhlé kritice; 5) západní a zvláště američtí politici se z událostí roku 1989 nepoučili (Falk); 6) všichni přispěvatelé sborníku hovořili o neočekávané kontinuitě mezi obdobím studené války a následným obdobím (Sarotte 2012).

Tabulka 1

	První fáze spjatá s koncem studené války	Druhá fáze vývoje globálního řádu po skončení studené války
Časové vymezení	Konec 80. let a 90. léta 20. století až 11. září 2001	První desetiletí 21. století
Zlomové události	Pád Berlínské zdi (listopad 1989), kolaps sovětského impéria, německé sjednocení, rozpad antagonistických bloků = konec bipolarity → unipolarita	Teroristické útoky na USA
Vize	Utopistický „konec historie“: ideologické vítězství demokracie a kapitalismu	Vynoření radikálního islámu = destabilizující síla mezinárodního systému → terorismus, ↑ fundamentalismu v arabsko – muslimském světě
Symptomy změny paradigmatu	Americký model: internetová revoluce, „nová ekonomie“, úspěšný proces evropské integrace, dohoda z Osla (urovnání palestínsko – izraelského konfliktu), „nový mezinárodní řád“ (vyhlášen G. Bushem v roce 1990)	Kolaps izraelsko – palestínských dohod, vzestup Číny (v roce 2001 vstoupila do Světové obchodní organizace), vzestup jiných velmocí: Indie, Ruskooslabování moci Západu: ↓ kredibility USA ve světě (neúspěch mise v Iráku), odmítnutí evropské ústavy na jaře 2005
Polarita	Unipolarita → charakteristika stabilita, harmonie.	Multipolarita → charakteristika: návrat konfliktu, nacionalismus a silnější

¹⁰ Tato teorie spočívá v tom, že země spokojené se stavem quo nemají důvod vést s jinými státy válku (protože tím nemohou nic získat); vytvoří tak zónu míru (např. Kanada poté, co získala nezávislost, ztratila důvod bojovat proti USA). Nedá se ani očekávat, že by války vedly rozvojové státy, protože ty se poučily z minulého vývoje, že to není nejšťastnější prostředek, jak dosáhnout svých cílů.

¹¹ O „*failed states*“ mluvíme tehdy, když stát přestává plnit své základní funkce, skupiny některých lidí nebo celé obyvatelstvo ztrácí základní garanci státní bezpečnosti, ozbrojené státní složky nedokážou udržet pořádek, komunikace nefunguje, vládní chaos (např. vykreslená situace je známá z Haiti, Východního Timoru, Súdánu, Somálska, Konga, Libérie, Sierry Leone, částečně také z Bosny a Kosova). Zhroutené státy jsou problémem pro celý mezinárodní systém, protože státní systém tu máme proto, aby poskytoval jak řád, tak i spravedlnost. Můžeme být sice skeptičtí ohledně argumentu anglické školy o solidaritě, i tak státy budou mít vždycky starost o stabilitu nejen vlastní, ale i cizí, protože jiné státy mohou využít tuto nestabilitu k expanzi. Zhroutené státy jsou jako virová nákaza, která může přeskočit i na své okolí a „pandemicky“ postihnout nestabilitou celý systém. Proto v zájmu všech států je, aby se státy nehroutily.

¹² To je zajímavá informace z pohledu Fukuyamy a jeho teze.

		prosazování politiky identity, zápas o nerostné suroviny a energetické zdroje, mocenská politika v dřívějších oblastech, kde se šířil ekonomický a politický liberalismus, multilateralismus, významu suverenity v mezinárodních státech
--	--	--

Dnes na nás může působit poslední dekáda skončeného tisíciletí jako euforická a iluzorní vsuvka, symbol zlatého věku. Cohen – Tanugi (2008) však soudil, že toto období neznamenovalo prolog k novému tisíciletí, ale jednoznačně epilog minulého století. Období skončené studené války rozdělil do dvou fází, které charakterizuje a popisuje tabulka 1). První fáze, na niž je upřena moje hlavní pozornost v této dizertační práci (pokud se jedná o úvahy, vize, scénáře atd., kudy se bude ubírat příští globální řád), víceméně skočila teroristickými útoky na USA v roce 2001. Z tabulky je zřejmé, že druhá fáze přinesla klíčové změny, jejichž zárodek ale mohl být položen už ve fázi první.

Transformace systému

Po skončení studené války se soudilo (Holsti 1998: 2), že postmezinárodní politika prochází „epochální transformací“ (J. Rosenau), nová éra zahrnuje fundamentální transformaci (Y. Sakamoto), nastala velká změna pro úpravu pravidel hry v mezinárodních vztazích (T. Kamo), probíhá transformace celého systému, ne pouze některé části uvnitř systému (R. Koslowski, F. Kratochwil).

Nikdo tedy nepochyboval, že došlo k převratnému historickému vývoji, jen málokdo ale tušil, co opravdu přijde. Tato nejistota však nebránila tomu, aby se vynořila celá řada představ a prognóz, které předpovídaly, kudy se bude globální řád ubírat v budoucnu. V tabulce 2 shrnuji některé z nejpřednějších pohledů na vývoj globálního řádu po skončení studené války.

Tabulka 2

AUTOR	Stručný popis povahy příštího globálního řádu
HENRI KISSINGER	Zformování více politických center, návrat k diplomacii 19. století
YOSHIKAZU SAKAMOTO (1994a)	„Uspořádaný nepořádek“, hegemonie USA (monopolární svět), destabilizace světa (nacionalizace), světová oligarchie (USA – Evropa – Japonsko)
PIERRE JACQUET	Od soužití k vzájemné závislosti → naplnění Kantova ideálu věčného míru, vzrůst regionalismu
SAMIR AMIN (1990)	Třetí svět – nestabilita a nerovná výměna → Jih se odpojuje od Severu
BARRY BUZAN	Modely globální bezpečnosti pro 21. století: „model centrum – periferie“ – mnohopolární struktura, posílení mezinárodní společnosti atd.
ZAKI LAIDI	Bipolární, vertikálně řízený systém, spočívající na třech principech: jaderném zadržování, primátu politiky a strategie nad ekonomikou a podřízení konfliktu periferie soupeření v centru, rostoucí neschopnost velmocí být modelem pro ostatní
PIERRE HASSNER	„Vstupujeme do nového středověku“ ¹³

Tyto představy byly koncipovány v relativní krátkosti po skončení studené války. Mohly být „zatíženy“ euforií nebo naopak pesimismem svého okolí. Jistě do určité míry byly nějakým způsobem spjaté s tezemi, jež jsou hlavní náplní této dizertační práce, tj. s tezí konce historie a s tezí střetu civilizací. Se scénáři budoucího vývoje se pochopitelně nepřestalo přicházet ani později. Výše uvedenými vizemi budoucího globálního řádu doplněnými o další scénáře spadající do první fáze období skončené studené války (tj. do teroristických útoků na USA z 11. září 2001) se podrobněji věnuji v další části této kapitoly.

Řídící síly transformace systému

Pouze pečlivé a důkladné poznání ony esence stálého (neměnného, stabilního, trvalého, „věčného“) umožňuje úvahy o dalším vývoji globálního řádu. Vědci se obvykle shodnou v tom, že mezinárodní systém prodělal či prodělává nějaký druh fundamentální transformace, málokdy se ale shodnou na tom, co zapříčinilo tuto transformaci (Tang 2010).

V následující tabulce 3 uvádím síly¹⁴ (či principy), které „puďí“ ke změně (vyvolávají změnu). Zároveň analyzuji, jaké účinky a dopady tyto síly mohou mít, resp. jaké skutečnosti se navenek mohou

¹³ Hassner s podobnou vizí nebyl jediný. Např. Blim (1997) se ptal, zda východní Evropa má nakročeno k feudalismu.

¹⁴ Další silou, která působí v mezinárodní politice, je jazyk. Ten vystupuje jako kreativní činitel, nikoli pouze jako pasivní prostředek v domlouvání politického konsensu (Neumann 2003). Jinými slovy jazyk tento kompromis sám utváří a formuje.

v transformovaném systému projevit. V neposlední řadě rovněž odkazují na autory, popř. jejich práce, kde je možné načerpat k použitým konceptům více poznatků.

O Fukuyamově thumu, resp. Huntingtonově strachu z jinakosti (cizosti) se věnuji poměrně detailně na jiném místě této dizertační práce. Stranou coby principů změny ponechám socio – ekonomické vztahy, ideje a negativismus. Dále se blíže zastavím u Sakamotova a především Kaufmanova výkladu sil majících schopnost transformovat systém.

Na začátku 90. let minulého století Sakamoto napsal (1994a: 1), že dvě fundamentální síly stojí za globální transformací. Jedna síla vede svět k internacionalizaci, druhá k demokratizaci. První síla překračuje hranice států, společnosti a regionů; šíří se postupně, ale vytrvale. Charakteristickým rysem druhé síly je její prohlubující se tendence. Pod její tíhou mizí hranice mezi třídami, rasami, náboženstvími, etniky atd. Každý z těchto trendů vyvolává různé napětí: internacionalizace způsobuje třenice v obchodní oblasti, demokratizace se může projevit lidovými nepokoji. Tyto dvě síly by na první pohled nemusely být neslučitelné; v teoretické rovině byly vyjádřeny ideologií amerického prezidenta W. Wilsona. V praxi však mezi těmito silami rozpor existuje, protože internacionalizace postupuje nerovnoměrně.

Při detekování řídicích sil, které stojí za transformací systému ještě konkrétnější než Sakamoto, byl Kaufman (1999). Podle něj za možnou změnou zmiňovaných vizí budoucnosti stojí čtyři ústřední řídicí síly mezinárodního systému: 1) realpolitik: moc na prvním místě; 2) ekonomické systémy: prvotně zájem o blahobyt; 3) sociální technologie pro udržování pořádku a 4) identity: definující skupiny aktérů.

Tabulka 3

Druh síly – nosný princip transformace systému	Kdo o nich mluvil?	Projevy těchto sil, dopad, účinky této síly (čeho se týká)	
Internacionalizace a demokratizace	Yoshikazu Sakamoto	Internacionalizace	Rozpouštění hranic mezi státy, regiony
			Obchodní konflikty
		Demokratizace	Rozpouštění hranic mezi náboženstvími, rasami, třídami, etniky atd.
			Lidový nepokoj
Konsolidace a fragmentace ¹⁵	Stuart Kaufman (1997)	4 působící síly v mezinárodním systému	Chování orientované na soběstačnost v anarchickém prostředí
			Ekonomická provázanost
			Princip identity aktéra na mezinárodním prostředí
			„Sociální technologie“
Thumos	Francis Fukuyama	Boj o uznání	
Strach z jinakosti, cizosti	Samuel P. Huntington	Kulturní realismus: střet civilizací	
Socio-ekonomické vztahy	Karl Marx	Třídní boj	
Ideje	G.W.F. Hegel	Např. sebenaplnující proroctví	
Negativismus (nebo také rebelie a nespokojenost)	Pierre Hassner ¹⁶ (Zbigniew Brzezinski)	Konflikt	

Realpolitik nevede nutně k rovnováze sil. Klíčovou otázkou zůstává problém hegemonie. Z hlediska ekonomického systému se zjišťuje distribuce světového bohatství. V otázce řádu se zkoumají sociální technologie, tj. techniky organizování sociálního života. V realistické představě to obnáší oblast států (z nichž některé jsou expanzivní), vojenské organizace a diplomatický aparát. Sociální technologie jsou velmi důležité, protože zajišťují prostřednictvím příslušných institucí nejen stabilní mírovou situaci mezi státy, ale také stabilní světovou ekonomiku.

Ferguson a Mansbach (Kaufman 1999: 196) považovali změnu čtvrté řídicí síly, tj. identity, za nejdůležitější ve světové politice¹⁷. Identita pomáhá určit a specifikovat aktéry mezinárodních vztahů. Dále také určuje, jak se

¹⁵ Možná v této souvislosti je vhodné uvést zajímavý postřeh Davida Bohma (Nichol 1996: viii); podle něj je osudem lidstva být neustále zamotaný do změn protichůdných úmyslů a akcí. To vede, jak on to cítil, nejenom ke špatným výsledkům ve vědě, ale také k různým druhům sociálních a osobních fragmentací. Tato fragmentace se týká kulturních a geografických rozdílností a prostupuje celým lidstvem takovou měrou, že si ji už ani neuvědomuje; zcela jsme si na ni zvykli.

¹⁶ Vyjádření Pierra Hassnera k Fukuyamově tezi o konci dějin viz http://www.wesjones.com/eoh_response.htm#Title (www konzultovaný 7.10.2010).

jednotliví aktéři mohou chovat, např. ve smyslu transnárodní loajality mezi aktéry (viz Huntingtonův „Střet civilizací“ nebo Fukuyamův globální demokratický mír), anebo ve smyslu expanzionismu či nacionalismu, etnického násilí, transnárodní mafie atd. Kromě výše uvedených řídicích sil transformace systému Kaufman (1999: 196-197) identifikoval i další řídicí síly: komunikační či jiné technologie, demografie (růst populace), životní prostředí či geografie. Navíc k transformaci světové politiky dochází i v důsledku zvyšující se globalizace (Turner 2009).

Kaufmanovy (1999) čtyři řídicí síly, vedoucí k transformaci systému, popisuje následující tabulka 4. Zde přehledově uvádím, co řídicí síly v systému vyvolávají a způsobují. Ve třetím sloupci je možné najít, jaký výstup lze v transformovaném systému očekávat v důsledku působení jednotlivých řídicích sil. V tabulce rovněž uvádím odkazy na autory a jejich práce, ve kterých se s danými koncepty (ať už řídicích sil, strukturálních rysů systému či transformujícího se systému) pracovalo.

Tabulka 4

MOŽNÉ VÝVOJE MEZINÁRODNÍCH STRUKTUR		
Hlavní řídicí síly	Klíčový strukturální rys	Výstup
REALPOLITIK	Jaderná multipolarita (Waltz 1993)	Mírová jaderná rovnováha Rozsáhlé ničivé války
	Změna moci	Hegemonické války
EKONOMICKÉ SYSTÉMY	Světová ekonomická integrace	Globální prosperita
		Vzrůstající globální nerovnost (Wallerstein 1996)
		Kolaps světové ekonomiky
ZMĚNA IDENTITY	Liberální ideologie	Liberální mír (Doyle 1983)
	Nábožensky založené kultury	Střet civilizací
	Etnonárodnostní loajality	Války o nástupnictví (Kaplan 1994)
NOVÉ SOCIÁLNÍ TECHNOLOGIE	Demokratizace	Demokratický mír
	Transnárodní instituce	Transnárodní kooperace
	Státní kolaps	Terorismus

Předchozí tabulka je dále rozvedena a doplněna o vize budoucnosti, ke kterým by mohly ony řídicí síly systém přivést (tabulka 5). Tyto vize světové politiky jsou zkoumány přehledově a konceptuálně s uvedením jejich autora pouze pro období první fáze skončené studené války (tj. v poslední dekádě minulého století).

Tabulka 5

VIZE SVĚTOVÉ POLITIKY			
Autor	Předpoklady	Řídicí síly	Vize budoucnosti
Wilkinson	Ústřední postavení států	Realpolitik	Stabilní unipolarita
	Nacionalistická identita	Identita	
	Ekonomický pokrok	Sociální technologie	
Modelski a Thompson	Globální vláda	Demokratizace	Demokratický globální řád
	Ekonomický pokrok	Ekonomická globalizace Světový názor	
	Liberální identity	Realpolitik	
Inoguchi	Globální vláda	Sociální technologie	Státní moc balancuje proti antiutopistickým silám
	Ekonomický pokrok	Realpolitik	
	Mezinárodní mír	Ekonomická globalizace Identita	
Ferguson a Mansbach	Mezinárodní mír	Fúze/ štěpení	Globální řád založený na nestátních aktérech
	Ekonomický pokrok	Ekonomická globalizace	
	Globální vláda	Identita	
Denemark	Ekonomická nestabilita	Ekonomie světového systému	Hegemonické války
	Ústřední postavení států	Realpolitik	
	Reflexivita	Sociální technologie	
Huntington	Soudržnost „civilizací“	Realpolitik Identita	Střet civilizací
Wallerstein	Ekonomický kolaps	Ekonomie světového systému	Systémový kolaps
Barber	Silný odpor vůči západní kultuře	Identita	Džihád vs. McWorld
		Ekonomická a kulturní	

¹⁷ Jako na potvrzení předpokladů teze střetu civilizací a částečně také teze konce historie.

		globalizace	
--	--	-------------	--

Zdroj: Kaufman (1999: 214)

Tři paradigmaty skončené studené války

Na základě tří paradigmat (Vestfálské, Filadelfské a Antiutopistické) a jejich průniku se pokusil načrtnout budoucnost kolem roku 2025 Takashi Inoguchi (1999). Podle něj se tato tři paradigmaty objevovala v tehdejšímu fungování států (např. USA), tak i mezinárodních institucí (OSN). Inoguchi věřil, že lépe pochopíme budoucnost pomocí historického přístupu. Inoguchi si ale nebyl vůbec jistý, zda globalizace ve své extrémní formě přinese prosperitu a mír¹⁸.

V následující tabulce 6 shrnuji Inoguchiho vnímání globální politiky ve třech zmiňovaných paradigmaty¹⁹. Každé paradigma je popsáno klíčovým konceptem, aktéry, kterých se týká, klíčovými osobnostmi, které jsou s paradigmatem spjaté a základní rámec (či oblast), kterým je paradigma vymezeno. V poznámkách pod čarou uvádím jiné představitele, kteří se svými pracemi pohybovali ve schématech spojených s oněmi třemi paradigmatickými viděními světa.

Tabulka 6

PARADIGMA	KLÍČOVÝ KONCEPT	AKTÉŘI	KLÍČOVÉ POSTAVY	RÁMEC/ZÁKLAD/SÍŤ
Vestfálské	Státní suverenita	„Normální státy“ ²⁰	Henry Kissinger ²¹	Geopolitický
Filadelfské	Lidová suverenita	Liberální demokracie ²²	Francis Fukuyama	Geekonomický
Antiutopistické	Ztracená suverenita	Zhroucené státy ²³	Samuel Huntington	Geokulturní

Inoguchi předpokládal (1999), že „rozšířený“ Sever bude dosahovat vyššího příjmu a bude se víceméně řídit Filadelfským schématem. Na Jihu (který se bude rozšiřovat a pak zase smršťovat) se vývoj bude ubírat ve zvětšené míře Antiutopistickým a Vestfálským směrem. Na Jihu se bude usilovat o „globální governance“ s prvky idealistického humanismu zaměřeného na jednotlivce. Globalisté budou sledovat integritu a konsolidaci globálního trhu. Vestfálský směr se více zaměří na symbolické a kulturní aspekty státní suverenity.

V souladu se svými třemi paradigmaty (Vestfálské, Filadelfské a Antiutopistické) a s ohledem na tři klíčové proměnné Inoguchi (1999: 187) stanovil možný směr změny (viz následující tabulka 7).

Tabulka 7

KLÍČOVÁ PROMĚNNÁ	SMĚR ZMĚNY	POPIS ZMĚNY - SCÉNÁŘE
------------------	------------	-----------------------

¹⁸ Inoguchiho uvažování o budoucnosti je z hlediska tezí konce historie a štětu civilizací je zajímavé z několika důvodů: za prvé on stejně jako Huntington i Fukuyama věřil historickému přístupu ke zkoumání vývoje věcí příštích. Jen pečlivé studium historie nám může dát klíč k poznání budoucnosti. Za druhé paradigmaty mohou fungovat současně nejen v dislokované formě, ale také v jednom státě či instituci. Dá se tedy vyvodit, že paradigmaty představují pouze určité směřování, chápání určitých jevů, které však není nikdy černobílé.

¹⁹ Na Inoguchiho příkladech paradigmat se zdá, že paradigmaty hodně zabíhají do minulosti, z ní vycházejí a jsou konstruovány. Scénáře se dívají především k budoucnosti, byť samozřejmě minulost respektují.

²⁰ Jsou charakterizovány silnou státní suverenitou, jasným odlišením řádu a anarchie, jsou citlivé na porušení suverenity a teritoriality, přímo si ošklivý porušení cizí suverenity.

²¹ Mezi hlavní představitele odkazu těchto tří tradic bychom zařadili: **1) Vestfálské:** WALTZ, Kenneth (1979): *Theory of International Politics*. Reading, Mass.: Addison-Wesley; MORGENTHAU, Hans (1959): *Politics among Nations*. 2d enlarged ed. New York: Knopf. **2) Filadelfské:** RUSSETT, Bruce (1993): *Grasping the Democratic Peace*. Princeton: Princeton University Press. ONUF, Nicholas Greenwood (1998): *The Republican Legacy in International Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. DEUDNEY, Daniel (1996): *Binding Sovereigns: Authorities, Structures, and Geopolitics in Philadelphian Systems*. In *State Sovereignty as Social Contract*, edited by Biersteker and Weber, s. 190-239. DOYLE, Michael (1997): *Ways of War and Peace: Realism, Liberalism, and Socialism*. New York: Norton. **3) Antiutopistické:** GALTUNG, Johan (1996): *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. Thousand Oaks, Calif.: Sage. WALLERSTEIN, Immanuel (1991): *Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World - System*. Cambridge: Cambridge University Press. DALLMAYR, Fred (1990): *Alternative Visions: Paths in the Global Village*. Lanham, Maryland: Rowman and Littlefield.

²² Vyznačují se pevně zakořeněnou lidovou suverenitou, široce přijímanými univerzálními hodnotami (volný trh, demokratická politika), tlačí na snižování protekcionismu, snižování významu suverenity.

²³ Zhroucené státy jsou ekonomicky marginalizované a velmi citlivé; jsou rovněž velmi snadno zranitelné v důsledku globálních ekonomických změn. Dále jsou bezpečnostně nestabilní, mohou trpět kvůli vnitřním a občanským nepokojům. Jsou zralé k vnější intervenci (např. kolonialismus, vykořisťování, humanitární pomoc, ozbrojená agrese, ekonomické pronikání).

Klíčové technologické inovace	Filadelsfský	Platí zákon rostoucích mezních zisků díky informačním a manufakturním technologiím.
Zhoršení životního prostředí a demografické situace	Antiutopistický	Stagnace Severu, exploze na Jihu.
Odolnost (pevnost) národních států	Vestfálský	Stát poskytuje identitu, stabilitu a osobní naplnění více v kulturní a symbolické rovině, než to dříve umožňoval konvenční Vestfálský systém.

Inoguchiho klasifikace globálního řádu na základě oněch tří paradigmat (Vestfálské, Filadelské, Antiutopistické) ukazuje na několik důležitých skutečností, které stojí na tomto místě za zmínku: 1) Inoguchi ocenil význam tezí konec historie a střet civilizací tím, že označil jejich autory za klíčové představitele paradigmat, jež pomáhají vysvětlit světové dění; 2) Fukuyama, ani Huntington nebyli jediní, kteří své úvahy rozváděli na určitém základě; na stejném půdorysu se pohybovali i jiní, byť každý svým specifickým způsobem (viz poznámka pod čarou týkající se odkazu těchto tří tradic). Překvapující je však jiná skutečnost: z výčtu děl těchto autorů je zřejmé, že Fukuyamovy myšlenky se staly „vlajkovou lodí“ pro jiné následovníky, kdežto Huntington měl nejen své následovníky, ale i předchůdce. Z toho vyplývá, že originalita teze střetu civilizací spočívala v jiných okolnostech (viz kapitola o S. Huntingtonovi) než v primátu, že by byl vyloženě první, kdo začal globální řád zkoumat ze zcela jiné perspektivy než kdokoliv před ním; 3) Huntingtonova teze střetu civilizací se svým zaměřením řadí mezi díla „kulturního realismu“; přesto v chápání Inoguchiho jde vidět, že Huntingtonův přístup není „čistě“ realistický, protože ho Inoguchi nezařadil (ale naopak přímo vymezil proti) po bok klasických realistů (resp. neorealistů) jako Morgenthau či Waltz. Je tudíž jasné, že Huntingtonova teze se musí vyznačovat „syntetickou příměsí“ realismu (já se domnívám, že se jedná o prvky konstruktivismu); 4) všechna tři paradigmata ve světě působí současně, vysvětlují jiný výsek globálního dění. Je proto nesmyslné mluvit o antagonismu, rivalitě, „nesmiřitelné neslučitelnosti“ tezí konce historie a střetu civilizací.

Scénáře a vize budoucnosti na konci 90. let 20. století

„Toto je absolutně kritické období pro lidi a planetu“, řekl ke zprávě People and the Planet, připravované téměř dva roky, vedoucí výzkumu a držitel Nobelovy ceny za lékařství John Sulston²⁴. Dále pak poukázal na „hluboké“ změny v přírodě a v oblasti lidského zdraví. Podle Sulstona má však lidstvo budoucnost ve svých rukou. „Není to nic předem daného, nic, co se děje mimo lidstvo, je to v našich rukou“, prohlásil. Sulston tato svá slova pronesl sice více než 20 po skončení studené války, ale jejich poselství je stejně jako nyní: budoucnost v našich představách (ať je jakákoliv) nepředstavuje nic definitivního, je možné ji odvrátit²⁵.

Před tím, než můžeme začít plánovat budoucnost, připravit se na ni, popř. se pokusit odvrátit hrozbu nežádoucích jevů, musíme určit, jakým globálním trendům je svět vystaven, s čím se planeta potýká atd. Je nanejvýš pravděpodobné, že i Fukuyama a Huntington museli s podobnými vývojovými trendy počítat a vést je v patrnosti. Proto se na tomto místě sluší uvést očekávání, jak vývoj vědy a technologií bude formovat lidské životy v budoucnu. K tomu využiji dobový průzkum Josepha F. Coatese (1994) (viz tabulka 8). V levém sloupečku následující tabulky jsou uvedeny oblasti, kterých se jeho výzkum týkal; v pravém sloupečku pak selektivně vybírám nejdůležitější pravděpodobné změny, jak je on popsal.

Tabulka 8

ŘÍZENÍ NAŠEHO SVĚTA	Miniaturizace, celkové řízení životního prostředí
ŘÍZENÍ LIDSKÉHO ZDRAVÍ	Identifikace lidského genomu, prodloužení střední doby dožití
ŘÍZENÍ ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ A NER. ZDROJŮ	Geneticky modifikované potraviny, genové inženýrství, kontrola a zmenšení mnoha přírodních katastrof
AUTOMATIZACE A INFOTECHNOLOGIE	Robotizace, nové komunikační technologie, nové materiály
POPULAČNÍ TRENDY	Více než 8 miliard lidí, Západ: pod reprodukční hranicí, stárnutí populace, urbanizace, 3 typy světů (1. prosperita vyspělých zemích, 2. lidé žijící pohodlně a v souladu se svou kulturou, 3. lidé žijící v chudobě)
CELOSVĚTOVÉ NAPĚTÍ	Nepokoje, ale relativní klid 1995-2010, supranárodní vláda úspěšná v otázkách životního prostředí, boj s narkotikami, regulace globálního obchodu, změna světových dlužníků a věřitelů, migrace, terorismus
VEŘEJNÉ ZÁLEŽITOSTI A HODNOTY	Globální měna, jazyková dominance angličtiny, počítačová

²⁴ Lidstvo má na nutné změny 40 let, poté hrozí katastrofa [online]. <http://www.novinky.cz/zahranicni/svet/266320-lidstvo-ma-na-nutne-zmeny-40-let-pote-hrozi-katastrofa.html> (www konzultovány 30.4.2012)-

²⁵ V tomto smyslu byla Huntingtonova teze koncipována jako varování, Fukuyamova teze jako zbožné přání, naděje.

	gramotnost a závislost, globální lidová kultura, multinárodní globální korporace sílí, ekonomická regionalizace,
ELEKTRONICKÁ GLOBÁLNÍ VESNICE	Sekulární substituce tradičních náboženství, nárůst společensky nejtíživější počítačové a hospodářské kriminality

Narativní texty

„Realita“ mocenské politiky (stejně jako jakékoliv sociální reality) je vždy konstituována skrz postmodernistickou textualitu, která vychází především z Derridovy redefinice „textu“. Derrida neomezil význam textu oblastí idejí, spíše se pokusil ukázat, že svět sám o sobě je také jistým druhem textu nebo lépe řečeno, „skutečný“ svět je konstituován jako text a nikdo se nemůže odkazovat k tomuto světu jako skutečnému, nýbrž pouze jako k jistému druhu „interpretační zkušenosti“.

Ostatně postmodernismus bere interpretaci jako nutnou a základní podmínku konstituování světa a v tomto ohledu Derrida citoval Montaigna (cit. podle Devetak 2005: 168): „potřebujeme interpretovat interpretace více než interpretovat věci“. My si pak musíme vybírat z celé řady příběhů – příběhů o tom, jaký je svět, o tom, kdo jsou dobří a kdo jsou zlí, o tom, kdo jsme, ale také o tom, jakým způsobem si vůbec vybírat.

Po skončení studené války se objevilo několik textů, které interpretovaly „nový světový řád“ zapadající do velkého rozpětí lidské historie. Zvláštní popularitu si získaly především práce Francise Fukuyamy „*Konec historie*“, Samuela Huntingtona „*Střet civilizací*“, Michaela Hardta a Antonia Negri „*Empire*“ a „*Multitude*“. Kromě toho se objevily i jiné práce, které se snažily interpretovat nebo popsat globální řád a v narativní podobě predikovat jeho další vývoj. Následující tabulka 9 shrnuje chronologicky seřazené narativní texty či názory na novou podobu globálního řádu po skončení studené války, jež v dalším textu popíšu podrobněji.

Tabulka 9

AUTOR	DÍLO	ROK VYDÁNÍ²⁶
Walter Anderson (1990)	„ <i>Postmoderní svět</i> “	1990
Bary Buzan (1991)	„ <i>Globální bezpečnost</i> “	1991
Henry Kissinger (1994)	„ <i>Návrat k diplomacii 19. století</i> “	1991/1992
Yoshikazu Sakamoto (1994)	„ <i>Uspořádaný nepořádek</i> “	1992
Francis Fukuyama (1992)	„ <i>Konec historie</i> “	1992
Pierre Jacquet (1992)	„ <i>Od soužití k vzájemné závislosti</i> “	1992
Alain Minc (1993)	„ <i>Nový středověk</i> “	1993
Zbigniew Brzezinski (1993)	„ <i>Bez kontroly</i> “	1993
Zaki Laïdi (1993)	„ <i>Oddělení moci a projektu</i> “	1993
Robert D. Kaplan (2000)	„ <i>Přicházející anarchie</i> “	1994
Benjamin Barber (1995)	„ <i>Džihád vs. McWorld</i> “	1995
Samuel Huntington (1996)	„ <i>Střet civilizací</i> “	1996
Ian Clark (1997)	„ <i>Globalizace a fragmentace</i> “	1997
Michael Hardt - Antonio Negri (2000)	„ <i>Impérium</i> “	2000
Thomas L. Friedman (2000)	„ <i>Lexus a olivovník</i> “	2000

Walter Anderson: „postmoderní svět“

Jakákoliv diagnóza současného stavu věcí s sebou přináší obrázky minulosti a vize budoucnosti. Podle Andersona (1990), který přistupoval ke zkoumání proměny globální politiky z konstruktivistické perspektivy²⁷, na začátku 90. let minulého století vznikající postmoderní svět se vyznačoval třemi velkými procesy (1990: 6-7): 1) radikální změna ve starém způsobu víry (důkaz této proměny Anderson viděl v neregulovaném trhu, kde jsou nabízeny všechny možné systémy víry veřejnosti ke spotřebě); 2) vznik nové polarity – konflikt o samotnou povahu sociální pravdy (viditelné například ve vzdělávacím systému); 3) zrod globální kultury, světového názoru²⁸.

²⁶ Rok vydání u jednotlivých narativních textů budoucnosti může být velmi důležitý, protože nepřímou ukazuje, nač mohl Fukuyama, resp. Huntington reagovat, čím se mohl inspirovat, co mohl zamítnout v případě, že ty knihy znal. Pokud publikace vyšly později (ať už v knižní nebo jiné podobě) než knihy od Fukuyamy nebo Huntingtona, to, co se zde objevilo, mohlo sem být již zakomponováno ve formě reakcí (pozitivních či negativních), inspirací atd.

²⁷ Stejně tak i Huntington využíval na realistickém půdoryse prvky konstruktivismu, když psal o tom, jakým způsobem budou národní státy vstupovat do aliancí a proti čemu se naopak budou vymezovat. Hlavním kritériem je kulturní blízkost, a tedy hodnotová srozumitelnost. To sblížuje, vyvolává pocity důvěry. Jak je ale vidět, Huntington nebyl první, kdo pracoval ve svých úvahách o budoucnosti s konstruktivistickou teorií.

²⁸ Všechny tři procesy korespondují s Fukuyamovou tezí, popř. s předpoklady, ze kterých vycházel (třebaže i implicitně): 1) sekularizace, jinými slovy náboženství ztrácí svou dřívější společenskou roli, dochází ke komodifikaci náboženské víry; 2) není jasné, které společenské uspořádání je nejlepší; Fukuyama v tom má však jasné: je to liberální demokracie a 3) vznik globální kultury = liberální demokracie je vhodný systém pro každého bez rozdílu, v tom se odráží Fukuyamův univerzalizmus.

Třebaže globalismus narušuje systém absolutních hodnot a víry, tento systém však nezmizí okamžitě, ale získá novou podobu. Anderson popsal konec 20. století ve smyslu zhroucení objektivistického světového názoru²⁹, který dominoval moderní éře; byla to doba, která lidem přinesla neotřesitelnou důvěru v absolutní a trvalou správnost určitého přesvědčení a hodnot. Nový světový názor Anderson (1990: 268) pojmenoval jako konstruktivistický. Všechny informace a příběhy nejsou ničím jiným než lidským výtvořem, které více či méně zdařile zapadají do naší každodenní zkušenosti; svět zůstává zahalen tajemstvím, vymyká se našemu plnému chápání. Každý z nás však svým způsobem touží po jistotě moderní, možná dokonce i předmoderní doby³⁰. Tyto reakční síly působí skrytě uvnitř společnosti, ale i nás samých.

Anderson (1990) se domníval, že na konci minulého století lidstvo zažívalo velkou historickou/ evoluční událost: první globální civilizaci, která se namnoze lišila od toho, co bylo známé dříve. Věk mezinárodního barbarství měl skončit a být nahrazen globální polis. Podle Andersona globální civilizace bude muset akomodovat a pojmout všechny existující civilizace a národy. Anderson rovněž poukázal (1990: 260-261) na sice pomalu, nicméně jistě vznikající globální normy³¹.

Pluralitní civilizace potřebuje nutnou dávku tolerance, aby vydržela silné tlaky plynoucí z velké různorodosti. Rozvíjet toleranci znamená rozvíjet příběh o příbězích, tj. perspektivu týkající se všech našich hodnot a přesvědčení. Podle Andersona (1990: 267) to obnáší něco více než jen pouhé seznámení se se současnými trendy kognitivních věd nebo kritickou teorií. Je třeba se také zabývat evolucí a historií³².

Andersonova kniha (1990) je zajímavá i kvůli jiné věci: srovnání světových názorů Fukuyamy a Huntingtona. Na straně 267 napsal Anderson, že soutěžení mezi dvěma příběhy, ať už založených na náboženství (=Huntington) nebo ideologii (=Fukuyama), je mnohem méně kritické k vyhlídkám míru než soutěž mezi různými příběhy o příbězích či scénářích, týkajících se povahy lidské pravdy, tj. konkrétně mezi absolutistickým/objektivistickým a relativistickým/konstruktivistickým.

Barry Buzan: „globální bezpečnost v 21. století“

Hlavní rysy nového rámce globálně bezpečnostních vztahů, které se začaly utvářet po prvních velkých transformačních změnách v letech 1989-1990 a krizi v Perském zálivu, se spekulativní formou pokusil načrtnout Barry Buzan (1991).

Zkoumal bezpečnostní situaci v zemích Severu, a jak se toto projeví v zemích Jihu. Nové století se ve vztahu mezi velmocemi mělo hodně podobat 19. století. Ve vyspělých zemích Severu mělo dojít ke čtyřem následujícím změnám: 1) vytvoření multipolární mocenské struktury na místo bipolárního uspořádání studené války; 2) žádný větší ideologický rozkol, ani dominující mocenská rivalita; 3) globální dominance bezpečnostní komunity mezi vůdčími kapitalistickými zeměmi 4) zesilování mezinárodní společnosti³³.

V důsledku těchto změn se měla oslabit pozice zemí periferie vůči vyspělému světu centra. Buzan se domníval, že periferie měla vystupovat k jádrovým zemím v ještě podřízenějším postavení než v dobách, kdy začala dekolonizace. Buzan analyzoval pět bezpečnostních oblastí periferie (1. vojenská, 2. ekonomická, 3. politická, 4. sociální a 5. životního prostředí), kde se měly projevit důsledky změn ve státech jádra.

Z hlediska paradigmatu střetu civilizací je velmi zajímavé zmínit Buzanovy názory na vývoj bezpečnosti v sociální oblasti (týká se hrozeb namířených proti komunální identitě a kultuře například v důsledku migrace). Sociální bezpečnost podle něj měla získat na významu oproti dřívější době.

Huntington rozhodně nebyl první, kdo předpovídal střet soupeřících civilizačních identit. Na toto nebezpečí upozorňoval ve svém článku už i Buzan. Civilizační střet viděl nejpravděpodobněji mezi Západem a islámským světem. Buzan správně předpověděl, že zesílí třenic mezi stávající muslimskou komunitou emigrantů a společností jejich hostitelů; to mělo vést k přijetí tvrdších imigračních zákonů, resp. kontrolám vůči migrantům. Nevole, nespokojenost, protesty atd. z jejich strany měly být toho důsledkem. Buzan tento stav charakterizoval jako „civilizační studená válka“.

²⁹ Subjektivismem (nařčením z „dojmologie“) byl charakterizovaná Huntingtonova teze střetu civilizací.

³⁰ Možná právě v tomto bodě tkví i základní ideje Huntingtonovy práce: kulturní soudržnost. Kultura zde působí jako něco, v čem jsme byli vychováni, co je nám důvěrně známé, blízké, kde se cítíme dobře; tuto lidskou psychologickou potřebu dobře dokážou postihnout politici, kteří dokážou kulturní faktory využívat ve svůj prospěch (např. tím, že odvrátí pozornost směrem k ohrožení vlastní kultury). V jejich pojetí a praxi kultura se stává politickým nástrojem; došlo tedy k odklonění původního významu kultury. Možná i Huntington svou práci k tomuto trendu přispěl, i když možná chtěl především varovat před tím, že s kulturními faktory nesmí být zacházeno v „egoistickém“ politickém zájmu.

³¹ O vybudování globální polis se snažil i Fukuyama; bohužel jeho globální normy vycházely z hodnotového systému Západu, což při vzpomínce na koloniální období mohlo být vykládáno jako nežádoucí eurocentrismus. Fukuyama však věřil, že hodnoty liberální demokracie jsou univerzálně platné a přijatelné pro všechny (univerzalizmus vzhledem ke svým charakteristikám se dokáže vypořádat se všemi globálními proudy lépe než partikularismus).

³² Toleranci se dle mého soudu dobře daří v sekularizovaných společnostech při dosažení určitého materiálního blahobytu (tj. je splněno třeba i ve Fukuyamově modelu, pokud bude ekonomika „šlapat“; jinak západní liberální demokracie ztrácí svůj punc univerzality) nebo ve společnostech, kde vládne ze své podstaty tolerantní náboženství (pak by nemusela vadit ani hmotná nouze).

³³ Zdá se mi, že změny, které popsal Buzan, korespondují s předpoklady Fukuyamy při konstruování jeho teze.

Henry Kissinger: „úvahy o novém světovém řádu“

Po pádu komunismu Kissinger očekával v roce 1991 zformování více politických center: Německo v Evropě, Japonsko, Rusko, Čína (možná Indie), USA. Japonsko s kulturou feudálního typu (pro Japonce je problém princip vzájemné rovnosti) mělo hrát podle Kissingera jednu z vedoucích rolí ve světě. Japonsko mělo prosazovat nezávislejší politiku. Kissinger také předpokládal čínsko-japonskou alianci díky americké „nešikovnosti“. Rusko mělo stočit svůj geopoliticko - strategický zájem směrem na východ, na asijský kontinent. Podle Kissingera měla Evropa usilovat o vytvoření své vlastní evropské armády a integrovat země východní Evropy do západoevropského systému bezpečnosti. USA neměly zůstat monopolním velmocenským hegemonem. Amerika se měla názorově rozpůlit, kdy jedna část americké veřejnosti zastává názor, že porážkou komunismu Američané splnili svůj cíl, a proto není nutné se již starat o zbytek světa; druhá část veřejnosti pokládá za nejvyšší cíl všeho snažení nastolování a dodržování lidských práv. Jeho stoupenci žili v domněnku, že s příchodem demokracie zmizí veškeré problémy³⁴. Kissinger doporučoval zachovat NATO jako jedinou institucionalizovanou vazbu mezi Evropou a USA³⁵.

Zároveň měly růst i hegemonistické aspirace regionálních mocností. Zvláštní směsicí nacionalismu a federalismu měl vzniknout blok států. Nová diplomacie měla mít blíže k diplomacii z 19. století než z období studené války. Kissinger nevyklučoval ani použití jaderné zbraně ze zoufalství nebo z nátlaku a vydírání. Na mezinárodní úrovni se měly řešit globální problémy týkající se životního prostředí, demografie, jaderné energie.

Yoshikazu Sakamoto: „uspořádaný nepořádek“

„Uspořádaným nepořádkem“ Sakamoto myslel stabilitu na globální úrovni a nepořádek v samotné podstatě tohoto nového řádu. Svět se stal globálně řečeno homogennější: zavládla vojenská monopolita, kapitalistická tržní ekonomika se rozšířila téměř do celého světa, celosvětově se rovněž šířily nacionální ideje a demokracie. Protože monopolní svět s vojenskou převahou jedné hegemonní velmoci je stabilnější, pokleslo nebezpečí globálního konfliktu. USA jsou sice hegemonem, nejsou však schopné zajistit světový řád; musí jim finančně vypomoci jiné státy (viz např. válka v Perském zálivu, konflikt v bývalé Jugoslávii).

Na druhé straně tehdejší svět byl podle Sakamota i velmi destabilizovaný: v různých částech světa sílil nacionalismus; menšiny se měly na státu dožadovat více vlastní identity a autonomie, čemuž se tyto státy pochopitelně bránily. Sakamoto ve svých návrzích prosazoval multikulturní pluralismus. V tomto ohledu bylo nutné oddělit kulturu od politiky a přiznat určitým kulturním entitám v multikulturním národě např. lokální autonomii či omezenou suverenitu v rámci federace.

Sakamoto viděl v mocenských centrech ležících na ose USA – Evropa – Japonsko místa světové oligarchie, která postupně ovládne zbytek planety a vnutí mu svůj nový řád. Mezi nimi však nevyhnutelně také bude docházet ke konfliktům a „potyčkám“. Problém také mohl spočívat v prohlubující se propasti mezi zeměmi Severu a Jihu.

Spojené státy se měly podle Sakamotova doporučení vyvarovat snaze prosazovat neoliberální (kapitalistickou) demokracii v nezápadním světě, protože to s sebou neslo zůstávající se konkurenci, rostoucí nezaměstnanost a následně rasové konflikty a sílící rozdíly mezi bohatými a chudými nejen uvnitř států, ale i mezi státy Severu a Jihu.

Sakamoto se zastával i myšlenky evropské integrace (byť v mezistátním styku hrozila faktická nadvláda Německa). Bylo ale nutné prokázat, že integrovaná Evropa umí poskytnout lepší ochranu svým občanům než klasický stát. V opačném případě by návrat k nacionalismu nejen zbrzdil, ale přímo rozvrátil či rozbil integrační proces. Podle Sakamota vývoj nevyhnutelně směřoval ke vzniku určité mezinárodní vládní struktury, paralelně však také sílely požadavky na přiznání (individuálních) etnických identit; jednota se fragmentovala.

V novém světovém řádu měla připadnout jiná role Japonsku. Mělo nabídnout alternativu k socialismu i liberálně demokratickému kapitalismu. Mělo dát světu inspiraci, protože 1) si zakládá víc na úspěšně fungující ekonomice než na silné armádě; 2) jeho společensko - hospodářský systém výtečně propojuje soukromou iniciativu a sociální zodpovědnost a 3) v průmyslové oblasti se přikládá velká váha zdravému životnímu prostředí. Na druhé straně Japonsko se na mezinárodní scéně mělo potýkat s čínským nacionalismem a čínskými velmocenskými ambicemi.

Podle Sakamota se dalo v novém světovém řádu počítat s velmocenským egoismem: rozhodující aktéři byli jen zřídka ochotní se angažovat ve světových záležitostech, pokud nebyly v sázce jejich vlastní zájmy (např. v Barmě bez ropy se nedá předpokládat zásah USA)³⁶.

³⁴ Částečný odlesk této „naivity“ můžeme spatřovat v prvotní euforii teze konce historie.

³⁵ V tomto bodě se Kissinger zjevně rozcházel s Huntingtonem, který naopak doporučoval utužovat vazby mezi Západní komunitou (tj. i mezi USA a Evropou) na všech frontách.

³⁶ S odstupem doby můžeme konstatovat, že vize Sakamoty byla pronesena s „věšdeckou prozíravostí“; jeho předpovědi potvrzuje v mnohém současnost: např. Čína jako nová supervelmoc není ochotná přijmout také svou globální zodpovědnost, která k jejímu novému postavení patří. Velmocenský egoismus je také dobře pozorovatelný: USA jsou ochotné vojensky intervenovat v Iráku, Afghánistánu atd., nikoliv však třeba v Tibetu (omezují se pouze na verbální protesty a nesouhlas,

Pierre Jacquet: „od soužití k vzájemné závislosti“

Francouzský ekonom a profesor mezinárodní politiky Pierre Jacquet předpokládal, že nedojde ke změně starého řádu v oblasti hospodářství ani po rozpadu SSSR, kdy na jeho území zavládlo mocenské vakuum, jež se stalo zdrojem anarchie a globálního znepokojení; spíše mělo jít o zdokonalení stávajícího ekonomického systému ve smyslu naplnění Kantova ideálu věčného míru; spolupráce prakticky bez vnějšího vojenského ohrožení měla dosáhnout globálních rozměrů³⁷. Závislost států by se prohlubovala, světový mír díky globální propojenosti by byl nejen možný, ale také velmi pravděpodobný. Pro národní bezpečnost by ale mohla tato provázanost představovat bezpečnostní riziko.

Kolektivním zájmem a zároveň imperativem (ve smyslu zodpovědnosti) bylo rozšířit pozitivní efekty vzájemné ekonomické závislosti i mezi zaostalé a transformující se země. Jacquet doporučoval řídit světovou ekonomiku pomocí 1) zřízení účinné mezinárodní pořádkové síly a 2) zajištěním mezinárodní bezpečnosti.

Jacquet rovněž vytypoval hrozby přicházející pro vyspělé průmyslové země ze strany zemí třetího světa: náboženský fundamentalismus, jaderné zbraně a strategické suroviny v držení či vlastnictví těchto zemí, rostoucí nacionalismus, antizápadní ideologie, terorismus a migrace z Jihu. Tři hlavní centra - USA, Evropa, Japonsko – měly ve vzájemné součinnosti řešit následující stěžejní otázky: vzájemný obchod, průnik zahraničního kapitálu a jednostranných zásahů do svobody světového trhu.

V souvislosti se svou vizí světového řádu Jacquet predikoval zformování několika integrovaných regionů po evropském vzoru; tyto ekonomické celky se měly utvářet na základě vlastní dynamiky, tradic a podmínek. Jacquet chápal regionalismus jako „laskavou“ dezintegraci světové ekonomiky, protekcionismus. Nebylo však pravděpodobné, že by se světová ekonomika rozpadla na nepřátelské bloky, neboť není možné „zrušit“ mezinárodní ekonomickou provázanost díky pohybu kapitálu a rozvoji informačních technologií. Prioritou měly být podpora a rozvoj mnohostranných mezinárodních institucí. Konflikty (pouze lokálních rozměrů) se měly přesunout do rozvojových zemí; na vině bylo kořistnické chování těchto zemí. Jacquet viděl na to jednoduchý lék: rozšiřování mezinárodní ekonomické závislosti³⁸.

Minc: „nový středověk“

Problém tehdejší společnosti spočíval v nalezení hodnot, které by mohly vyvážit touhu po dosažení materiálního zisku a prospěchu, domnívali se Hassner a Minc. K novému středověku mohla cesta vést skrz tzv. tvůrčí destrukci, kdy budou sladěny nové celospolečenské hodnoty a touha po blahobytu vlastní všem lidským bytostem. Vstup do této nepokojné doby neměl být však bez rizik. Hrozil pád celé civilizace (západní). Bylo nutné s tím počítat a být připraven.

Západní civilizace, v jejímž čele stály Spojené státy, se často srovnávala s Římskou říší: nsvázaná hranicemi, rozepínající se díky globalizaci, jazyku, médiím, vědě a moderním technologiím. Leč charakteristické znaky této civilizace (demokracie a svoboda) se ocitly v ohrožení díky partikulárním zájmům nejmocnějších lidí světa. Navíc Západ se kromě ekonomických potíží, musel potýkat i s úpadkem své moci (např. díky vzestupu nových velmocí jako Čína); podle Mince nebyl vyloučen ani civilizační pád, jaký historie kdysi poznala v případě Říma.

Tehdy tato událost vedla ke středověku, označovaném jako „doba temna“, která se vyznačovala ztrátou poznání a vědění³⁹; něco podobného se mohlo přihodit i po skončení studené války. Noví feudální páni by pak vytvořili na určitém území „ostrůvky bezpečí“, které by obklopovaly „nedozírné oceány chudoby“, odkud by hrozilo velké nebezpečí. Mohly se objevit i nové hodnoty: čest se mohla stát nejvyšší ctností, zatímco peníze (dřívější hodnota) by byly s opovržením odhozeny.

Podle Mince konec studené války sice „rozdal sice jiné karty“, ale hra se změnit neměla; jen roli komunismu měl plnit islám (mající stejné charakteristiky jako dříve komunismus: dobrá předvídatelnost, bez vnitřní homogenity, koherence a solidarity); Irán by zase hrál roli SSSR v komunistickém bloku.

ačkoliv i to je čím dál méně slyšet), byť i tady jsou porušována lidská práva. Sakamotovy postřehy jsou zajímavé i z pohledu tezi střetu civilizací a konce historie: Sakamotovy závěry dávají prostor pro působení obou paradigmat současně (viz jeho představa stability vytvářené homogenizací globálního prostoru např. díky hodnotám liberální demokracie a současná vnitřní fragmentace z důvodů kulturní odlišnosti). Z toho vyplývá, že Fukuyamovo paradigma by se mohlo na globální úrovni šířit pozvolna a nenásilně (Sakamoto varoval před „umělým“ šířením hodnot liberální demokracie, tyto změny musí vzejít zevnitř), Huntingtonovo paradigma by mohlo fungovat na lokální úrovni. Jak je vidět, je to ale přesně naopak než to autoři těchto tezí zamýšleli. Sakamoto rovněž předkládal alternativu systému liberální demokracie, kterou Fukuyama neviděl (nebo nechtěl vidět).

³⁷ Jak je vidět, Fukuyamovy předpoklady potvrzoval i Pierre Jacquet.

³⁸ S tímto závěrem by zřejmě nesouhlasil neomarxista Amin Samir, který si spíše všiml negativní rysy v rozvojových zemích: zpomalení růstu, prohloubení sociální nerovnosti, rychlá a nekontrolovatelná urbanizace, upadání zemědělských oblastí, zahraniční zadlužení atd. Zastával názor, že Jih se může vymanit ze svého tíživého postavení jedině „odpojením se“ od Severu.

³⁹ Jak už jsem ale upozorňoval, Fukuyama striktně odmítal, že by k něčemu takovému mohlo dojít.

Alain Minc předpovídal tento neradostný scénář krátce po skončení studené války. Jako by v reakci na Fukuyamův „bezbřehý“ optimismus napsal, že sny o konci historie, univerzálním míru, prosperitě a rovnováze vzaly za své. Svoji vizi označil souslovím: nový středověk.

Nebyl však jediný, komu se jevilo toto označení jako trefné a vystihující charakter nové doby. Např. Berdijev (1993: 9) myslel novým středověkem úpadek legitimní moci jurisdikce monarchií či demokracií a nástup principu síly, vitální energie odborů, popř. spontánně vzniklých sociálních skupin. Avšak znaky chaosu se neměly projevit všechny najednou; a ani všechny z nich nemusely být osudově tragické.

Organizované systémy s lehce identifikovatelným jádrem měly zaniknout. Mezinárodní kooperace v žádném případě nemohly nahradit absentující centrum. Podle Mincovy předpovědi decentralizovaný svět stejně jako ve středověku měl být neustále v pohybu; dřívější význam státu upadal na úkor oživení a vzestupu „šedých zón“.

Tradiční struktury řádu zmizely v nenávratnu (Minc 1993: 66-67). Triumf „šedých zón“ nevěštil nic dobrého: velké území se mělo navrátit do přírodního stavu, v srdcích nejvyspělejších demokracií měla zavládnout ilegalita, některé části města se mohly vymknout „vládě zákona“. „Šedé zóny“ v podstatě neznamenal nic jiného než zkorumpované komunity ovládané mafii.

Stát práva ustoupil místním potentátům, kapitálu a vztahům vazal – pán⁴⁰. Dá se říci, že vítězství trhu šlo ruku v ruce se vzestupem šedých zón⁴¹. Jelikož trh a právo tvoří nerozlučitelný celek jedné a též reality, volný trh bez určitých regulačních mechanismů mohl nekontrolovatelně bujet a expandovat, řád a s ním i právo by se postupně rozkládaly, stejně tak i morálka a liberálně demokratické principy. Jako základní rozpoznávací symptomy vzniku těchto zón Minc určil dlouhodobou masovou nezaměstnanost vedoucí k sociální exkluzi. Tato šedá zóna se rozšiřuje ještě o další marginalizovanou skupinu: zástupy mladých bez budoucí perspektivy.

Minc charakterizoval nový středověk (nepůsobí zde určité regulační síly) vlivem celé řady náhodných vlivů, návratem kmenového zřízení, tj. odmítáním jinakosti a minorit, obnoveným regionalismem, strachem z kosmopolitismu, násilím a nepřátelstvím (přínejmenším verbálním)⁴².

Ve společnosti řízené ekonomikou se dalo očekávat, že kmenové uspořádání vezme na sebe podobu protekcionismu. Minc rovněž předpokládal projevy „tvrdohlavého“ konzervatismu a fundamentalismu. Světové dění se mělo nést v rytmu nové ideologie: „eko – pop – nacionalismus“.

Cesta k novému středověku byla dlážděná přes celou řadu revolucí, které měly eskalovat až do nějakého válečného konfliktu; v důsledku toho mělo dojít k revizi státních hranic (některé státy měly vzniknout, jiné zase zaniknout). Minc předpovídal, že se evropský vynález „revoluce“ vrátí zpět do Evropy. Revolucemi měl být ale kromě Západu zasažen i Východ.

Minc (1993: 159-162) učinil z této revoluční vlny několik závěrů: 1) žádný stát si nemůže být jistý věčností svých hranic (podobnost s Huntingtonem); 2) žádná sociální struktura (dokonce ani ta nejstarobylější a nejpevnější) není definitivní (pochybnost o Fukuyamově tezi); 3) v Minconvě řeči revoluce neznamenal rozvrát či převrat, ale rozklad, což vyjadřuje neexistenci hnutí v skrytu čekajících, až se budou moci chopit moci.

Nový středověk se dále vyznačoval nejasností (či mlhavostí), solidarita byla pomíjivá. Mělo také dojít k ochabování racionality jako ústředního principu ve prospěch primárních ideologií a pověr⁴³.

Sociální nerovnosti se měly postupně promítat do vztahů mezi skupinami a jednotlivci. Vytvořená skupinka „vyloučených“ (kvůli nedostatečnému vzdělání) se měla soustředit v bezprávních zónách. V těchto oblastech drogoví dealeri či zločinci operují bez jakéhokoliv omezení. Vzrůstající pocit nejistoty měl přinutit největší boháče, aby se všemi možnými prostředky bránili možné agresí a povstáním. „Bezprávné zóny“ se měly rozšířit do celé země (jako např. v Somálsku), kdy veškerou moc ve svých rukou drží ozbrojenci (bandité). Moderní technologie měly sloužit pouze těm nejsilnějším (tj. armádě). Hlavní vojenské mocnosti (především Američané) měly kontrolovat strategické nerostné suroviny, hlavně ropu.

Politický systém se blížil k tomu, co bylo známé ve středověku: na významu získala symbolická moc (=centrum); v jeho centru se pak měly formovat autonomní regiony a průmyslové konglomeráty.

To, co popsal Minc ve své knize, se sice může zdát jako pouhá „fantasmagorie“, nicméně se opravdu zakládá na tom, co můžeme pozorovat v praxi: např. slumy v Latinské Americe, obavy z maďarské revize Trianonu, „nepokojná“ litevsko – polská či rusko – ukrajinská (gruzínská, arménská, ázerbájdžánská) hranice v roce 1994,

⁴⁰ Odsud jde jednoznačně vidět, že koncem studené války nic neskončilo, ale naopak začalo. Minc jakoby zcela obrátil tezi Fukuyamy: neposlal člověka k poslední fázi, kdy budou rozbity vazby pán – rab, ale právě naopak tyto vazby měly být vytvořeny.

⁴¹ To je další rozdíl ve vnímání schopnosti (jakéhokoliv) kapitalismu přinášet lidstvu blahobyť. Na rozdíl od Fukuyamy, který to ostatně ani moc neřeší, Minc spatřoval v neregulovaném kapitalismu spíše hrozbu pro rozvoj vlády zákona, tj. rozvoj liberálně demokratických hodnot.

⁴² Mincovým scénářem došlo k obrácení kormidla o 180 stupňů. Zatímco předchozí vize se nesly víceméně v duchu teze konce historie (blahodárného vlivu ekonomické spolupráce), Minc v předzvěsti teze střetu civilizací v mém výčtu vizi budoucnosti po skončení studené války začal se sérií pesimistických scénářů. Uvážíme – li, že jeho Mincova kniha vyšla v roce 1993 (tedy ve stejném roce jako Huntingtonův slavný článek ve *Foreign Affairs*), můžeme se domnívat, že většina scénářů (vč. Fukuyamovi teze konce historie) se nesla ve vleku euforie z převratné události spjaté s koncem studené války.

⁴³ Toto tvrzení je možné konfrontovat s přesvědčením Fukuyamy, že poznání se nikam nevytratí, že je stálé.

nebezpečí ekonomických a monetárních krizí či použití jaderných zbraní, demografické změny a migrace ze zemí Jihu na Sever atd.

Minc (1993: 220-221) nabídl několik receptů, jak se bránit této chmurné vizi (stejně jako Huntington nebo Fukuyama): 1) trh je přirozeným stavem společnosti, povinností elit je z něj udělat stav kultury; 2) historie se neopakuje mechanicky, ale produkuje určité konstanty, jak říkají fyzikové; konstanty chování, konstanty rizik, konstanty postojů. Je třeba tyto konstanty poznat, abychom byli lépe připraveni (=cyklický přístup k historii). Krize se sice nedají předvídat, ale pochopení těch předešlých je nejlepším možnou průpravou k dalším; 3) čím dál větší část reality se brání „poručnickování státu“ a vládě tradičních institucí; 4) nestabilní situace má přirozenou tendenci degenerovat. Bude třeba vynaložit velkého úsilí a představitosti, aby se mezinárodní situace nezhoršila; 5) v nové době se budeme muset obejít bez pevných principů koherence (jako např. ve starém středověk: sjednocující moc náboženství či imperiální síla, popř. ideologické, kulturní a ekonomické propojení a sepětí) (=Minc je v tomto bodě příkře v rozporu jak s Huntingtonem, tak i Fukuyamou). Dá se očekávat oportunismus, který přinese systém bez entropie.

Hassner a jeho „nový středověk“

Trochu jinak než Minc si představoval nový středověk Pierre Hassner. Jelikož po skončení studené války dosavadní vymezení globálního řádu a jeho institucionálního rámce pozbývalo na významu, začaly se diskutovat otázky etnicity a nového světového řádu. Podle Hassnera ale není jasné, co si pod tím vůbec představit. Napsal (Hassner 1994), že po pádu železné opony nenastala ani nová bipolarita (ve smyslu Sever – Jih), ani multipolarita (ve smyslu zvýšené propojenosti a solidarity); globální řád podle něj procházel spíše rozkladem a anarchií.

Hassner věřil v kantovský optimismus ale pouze ve vyspělých jádrových zemích. Na periferii spatřoval obraz spíše v barvách neradostných a temných. Podoba jeho nového středověku je pak výsledkem stavu v centru a na periferii: 1) univerzalita, flexibilita, otevřenost, tolerance, lenní a stavovské rysy společnosti (centrum) a 2) doba náboženských válek, loupeživých hord, psanců a pirátů, anarchie a neustálý konflikt (hlavně v zemích periferie).

I přes jeho rozlišení situace v centru a na periferii Hassner se ve svém pohledu na budoucí globální řád klonil spíše na stranu Huntingtona než Fukuyamy: nové světové uspořádání kvůli etnicitě přinese spíše konflikt než spolupráci; etnická homogenita je sice žádoucí, ale nedosažitelná. Naopak etnická heterogenita je nevyhnutelná, i když nechtěná. Ke zvládnutí této situace Hassner navrhoval 1) silnou centrální vládu (tedy centralizaci moci), 2) společné ideologické semknutí a 3) tradici tolerance a respektování individuálních práv⁴⁴ (toto byl Hassnerův recept především pro země střední a východní Evropy po pádu komunismu, byť ani zbytku světa se etnické konflikty neměly vyhýbat).

Po pádu komunismu Hassner předpovídal dva důležité světové trendy: 1) transnárodní deterritorializaci a 2) národní, subnárodní či regionální reteritorializaci. Tehdejší situaci tedy přirovnával ke středověku se dvěma velkými rozdíly: nikdo nezastával roli světského vládce (tj. obdoba středověkého císaře), ani roli vládce duchovního (ideového), tj. papeže. Přes svou dobrou vůli, však na toto postavení nedosáhly ani USA, resp. OSN (neměly k tomu dostatek síly).

Mezinárodní systém byl tak rozdrobený, často s řadou protichůdně působících sil, byť svět musel čím dál více čelit problémům majících globální povahu; moc však stále zůstávala v rukou partikulárních aktérů. A to se podle Hassnera ještě dlouho nemělo změnit! Z dlouhodobého hlediska Hassner neviděl jiné řešení než progresivní integraci centra a periferie. Navrhoval rovněž návrat k systému protektorátů.

Později svůj koncept nového středověku ještě upřesnil. S koncem studené války získaly mimořádnou důležitost ekonomická a sociální témata jako zadluženost, zahraniční pomoc, uprchlíci, slabost státu, občanské války, etnické a náboženské konflikty atd. Západ se stal centrem stability v porovnání s oblastí Jihu a Východu (=nestabilní, závislá periferie). Západ tady sice dominoval po stránce ekonomické, vojenské, ideologické, zároveň byl ale neschopný sem přinést prosperitu a bránit se rozmáhající se anarchii.

Zaki Laïdi: „oddělení moci a projektu“

Světový řád studené války byl bipolární, vertikálně řízený, spočívající na třech principech: jaderné zadržování, primát politiky a strategie nad ekonomikou a podřízení konfliktu periferie soupeření v centru. Konec studené války s sebou přinesl 1) konec ideologického konfliktu mezi Východem a Západem a 2) citelnou modifikaci pravidel hry na mezinárodní scéně; oddělila se moc od projektu, jinými slovy velmoci v rostoucí míře nebyly schopné být modelem pro ostatní. Z toho důvodu se mezinárodní řád „rozvolňoval“. Přestal fungovat mechanismus „globální štafety“ (Carr), tj. přesun moci od velmoci na sestupu k velmoci na vzestupu (např. dříve 2. světová válka: Velká Británie → USA). Velmoci již neměly zájem svět komandovat, pouze řídit.

Podle Laïdiho světový řád neměl být v budoucnu ani unipolární, ani multipolární. V multipolárním řádu je totiž moc rozdělena mezi vícero nositelů; hledají se spojenci. Postavení v mezinárodním systému se zakládá spíše na schopnosti ovlivňovat toky než hromadit zásoby. Hlavním aktérem měl zůstat stát, nikoliv však už

⁴⁴ Trochu mi to připomíná, jakoby chtěl Hassner léčit Huntingtonovy „neduhy“ Fukuyamovy prostředky.

v postavení monopolního hybatele světového dění. Laídi tvrdil, že žádný z aktérů (včetně USA ve vojenské oblasti) po skončení studené války nebyl schopen k roku 1993 plně kontrolovat ani jeden z mezinárodních procesů.

Proto Laídi definoval novou multipolaritu, jež se nezakládá ani na kategorickém rozlišení nositelů určitých funkcí, ani na rozdělení úhrnné globální moci mezi vícero aktérů. Tato multipolarita se vyznačovala nekompletností (žádný z aktérů nebyl vládcem ani jediného z procesů) a heterogenností (v řadě stáli aktéři kvalitativně odlišní). Moc vycházela z interakce aktérů, nikoliv z jednotlivého aktéra zvlášť.

Situace po skončení studené války se měla v každém případě znepréhlednit. Postmoderní mezinárodní systém se rozcházel se základními charakteristikami modernosti, tj. s lineárními a vykonstruovanými modely (studená válka), založených na přímé a předvídatelné příčinnosti.

Brzezinski: „Bez kontroly“

Knihy „Bez kontroly“ do jisté míry přijímá Hobbesův pohled nad lidskou povahu (lidská povaha je ze své vnitřní podstaty agresivní) a perspektivu tržního instrumentalismu. Přináší perfektní popis stavu moderní globální politiky a její možné negativní důsledky.

Brzezinského kniha se snaží vyřešit následující otázky: 1) jaký je historický význam zásadního selhání totalitarismu obecně a komunismu zvlášť jako ideologické síly světové politiky ve dvacátém století? 2) jaká bude pravděpodobná doktrinární a geopolitická podoba světa na začátku 21. století? 3) jaké jsou důsledky bývalé úlohy USA ve světě a v americké společnosti samé⁴⁵.

Knihy Zbigniewa Brzezinského však nebyla zamýšlena jako prognóza, nýbrž jako naléhavé varování (v tomto ohledu paralelu najdeme i u Huntingtona). Pojednává se v ní o stavu globální politiky po skončení studené války, o tom, co se může stát do začátku 21. století, a také o tom, co nesmíme dovolit, aby se stalo.

Podle Brzezinského se globální změna vymkla z kontroly. Zatímco v minulosti byly jednotlivé historické epochy zřetelně odděleny a dal se v nich vyčíst nějaký dějinný postup, historie doby po skončení studené války se vyznačovala ostrou diskontinuitou a nedostatkem souvislostí; ty navíc vzájemně často kolidovaly, zužovaly chápání budoucnosti a zamlžovaly vnímání dějin. Jinými slovy v té době se žilo v úplně odlišném světě, který se teprve pomalu otevíral lidskému chápání a porozumění. Brzezinski označil za hlavní rys té doby diskontinuitu⁴⁶.

Vzájemné působení zrychleného běhu současných dějin, našich větších schopností modelovat svět, našich rychle rostoucích materiálních tužeb a naší morální vyhraněnosti tak plodí bezprecedentní dynamiku nekontrolovatelné změny (když se podíváme i na změnu v pojetí Huntingtona, najdeme v tomto konstatování nespornou podobnost). Všichni spěcháme do budoucnosti, ale budoucnost je formována stále více rychlostí změn a nikoli naší vůlí (Brzezinski 1993: 11).

20. století začalo v míru a harmonii; avšak překvapivě skončilo jako „nejkrvavější století plné nenávisti“. Brzezinski psal (1993: 8) o masivním zhroutilí téměř všech tradičních hodnot, zdiskreditování totalitních doktrín, úpadku role náboženství a konzumní společnosti.

Brzezinskému se však nepodařilo odhalit, jak se ona iluze míru zhroutila (Huiquin 2011). Základní premise knihy je následující: naše doba je dobou globálního politického probuzení; politické ideje se proto dostávají snáze do středu dění; ideje mobilizují politické kroky a tím formují podobu světa⁴⁷.

Knihu „Bez kontroly“ je nejlépe číst jako ostrou reakci na Fukuyamovu knihu „Konec historie“ (Mead 1993). Brzezinski nesouhlasil s Fukuyamovým tvrzením, že kapitalismus a demokracie porazily fašismus, komunismus a nyní připraví cestu k spravedlivému a dlouhodobému míru, popř. „novému světovému řádu“. Podle Brzezinského všichni optimisté (Fukuyamu nevyjímaje) podceňují moc síly „rebelie a nespokojenosti“, které plně propukly v dřívějším komunistickém světě a rozvojových zemích, a přeceňují schopnost západních liberálních společností dostát svým slibům hojnosti a míru pro zbytek světa.

Brzezinski nám dále připomněl, že transformace spojované s industrializací tradičních společností rozpoutaly sociální vášně a síly, které učinily společnosti zranitelné vůči výzvám „organizovaného šílenství“ jako fašismus a komunismus. Brzezinski zkrátka nevěřil, že politika po skončení studené války může přinést demokracii nebo dokonce stabilitu Rusku a jeho nešťastným sousedům. Jeho kniha není průvodcem do budoucnosti, kterou chceme, ale do budoucnosti, kterou budeme mít (=jakoby „němá výčitka“, „políček“ Fukuyamovi).

Nadto si třeba Mead (1993) velmi cenil Brzezinského postřehů o zahraniční politice Číny, Německa či Japonska, na druhé straně označil jeho analýzu Spojených států za nejslabší část jeho knihy. Brzezinski chtěl

⁴⁵ Tato témata Brzezinski zkoumal i ve svých dřívějších knihách. Např. v knize „Between Two Ages“ (1982) argumentoval, že Amerika se řítí do nové éry s předstihem před ostatním světem, což vysvětluje její problémy, tak naděje. Zároveň předpovídal, že SSSR pravděpodobně uvízne v počáteční fázi svého průmyslového rozvoje. V knize „Game plan“ (1986) správně vytyčil, že USA mohou ve studené válce zvítězit mírovou cestou kvůli vnitřní slabosti sovětského systému. V knize „Grand Failure: Birth and Death of Communism in the Twentieth Century“ (1989) zase přišel s následující myšlenkou: komunismus vyčerpá svou sílu, svět vchází do postkomunistické etapy dějin.

⁴⁶ V tomto ohledu se Brzezinski přiblížil k Huntingtonovi, jak je možné usuzovat z kapitoly o teorii změny.

⁴⁷ Jak vidíme z tohoto konstatování, pro Brzezinského hrály ideje z pohledu budoucnosti stejnou důležitost jako pro Huntingtona a Fukuyamu.

v argumentaci proti Fukuyamovi ukázat, že konzumní demokracie k ovládnutí světa postrádají duchovní sílu. „Liberální hojnost“ Západu nemůže nasytit fyzické, ani duchovní potřeby miliónů lidí, kteří musí žít a umírat bez dosažení prosperity západního světa; navíc rozšíření komunikačních technologií ještě více zostřuje jejich vědomí konzumní utopie, světa, ze kterého jsou vyloučeni.

Brzezinski ve své knize nepoukazoval pouze na americkou dominanci; upozornil také na řadu významných nedostatků amerického kulturního a sociálního života (jako nepevně zakořeněné principy a hodnoty či ekonomické slabiny), což nakonec podle něj mohlo vést k pádu americké hegemonie. Brzezinski však nespatořoval oslabující pozici americké moci v ekonomických souvislostech, spíše ji přičítal vzrůstající neochotě světa ztotožňovat se s jeho hodnotami⁴⁸. Jednoduše řečeno USA nejsou schopné tak jako dříve šířit a podporovat své vlastní hodnoty a dosáhnout pro ně globálního uznání či přijetí.

Knihy „*Bez kontroly*“ přinesla hlubokou diskuzi nad základními filozofickými otázkami moderního člověka: „kdo jsem, odkud pocházím, kam mířím“ (najdeme – li vůbec nějakou podobnost s tezí Fukuyamy a úvahami Brzezinského, pak je to v tomto bodě). Brzezinski správně ukázal, že propast mezi očekáváními a aktuálními možnostmi v lidské historii nebyla snad nikdy větší (Fukuyama zjevně pracoval s očekáváními, nikoliv reálnými možnostmi).

Modernizace ve vzrůstající míře spíše způsobovala frustraci jednotlivců a to se obracelo v agresi. Byť to Brzezinski explicitně nevyřkl, tato skutečnost mohla svět dovést až mimo kontrolu.

Robert Kaplan: „Přicházející anarchie“

Křesťanství ve své době neučinilo svět mírumilovnější a morálnější. Kaplan (2003: 67) zapochyboval, jestli demokracie, kdyby zastávala stejnou roli jako kdysi křesťanství jen v sekularizované podobě, by si vedla lépe. Proti Fukuyamovi vznesl námitku, že komunismus padl kvůli svým vnitřním potížím, nikoliv proto, že by se liberální demokracie ukázala jako životaschopnějším politickým uspořádáním. Někdy v budoucnu se totiž nedala vyloučit tvrdší tyranie, než byla ta marxistická; liberální demokracie v tomto ohledu nepředstavovala žádnou záruku. Proto Kaplan nabádal k opatrnosti: podporou demokracie možná nahráváme novým formám autoritářství.

Pluralitní systémy se totiž nejlépe hodí pro ty státy, které už mají dobře fungující úřady a střední třídu⁴⁹, jež platí daně z příjmu, a základní otázky týkající se hranic a rozdělení moci již byly vyřešeny; politici se mohou svobodně a kultivovaně přit k vůli rozpočtu a jiným „druhotným“ záležitostem. Z toho důvodu Kaplan žádal, aby před přijetím demokracie stát jako systém byl již utvořen, dozrál a dosáhl základních předpokladů.

V souvislosti se svým zkoumáním situace v Sieře Leoně, Nigérii a dalších krizí sužovaných zemí použil výraz „nový barbarismus“ (Nazpary 2002). Z malthuziánské pozice soudil, že tento svět dospěl k neodvratitelné ekologické katastrofě díky velmi prudkému nárůstu populace. S tím související nedostatek přírodních zdrojů měl ještě více zesílit nevyhnutelný střet o přežití. V tomto boji ti, co mají pevné kulturní základy (např. Turci), si povedou dobře, naopak národy se slabými kulturními vlivy (jako např. Nigeřané či jiné africké země) měly být odsouzeny k úpadku do nového barbarství, kde vládou primitivní síly. Kaplan tímto způsobem popisoval neklidnou situaci v některých částech Afriky a na Balkáně, ke které došlo oživením iracionálními primitivními sil⁵⁰.

Benjamin Barber: *Džihád vs. McWorld (McWorld vs. Džihád: hlavní myšlenky knihy)*

Svět se utrhl z kontroly díky zcela opačným silám McWorldu a Džihádu. V úvodě své knihy Barber popsal dvě situace možného uspořádání světa po skončení studené války: v prvním scénáři předpovídal, že dojde k něčemu na způsob balkanizace národních států, lid různých kmenů a kultur stanou proti sobě, velká část lidstva bude válkou a krví sjednocena do nového „kmenového“ uspořádání. Davy věřících různého vyznání se ve jménu Džihádu vzednou proti jakékoliv závislosti a vzájemné provázanosti; budou brojit proti všemu, co se podobá uměle vytvořené sociální kooperaci, budou odmítat technologii, pop kulturu, integrované trhy a samotnou modernitu (=scénář vůbec ne nepodobný Huntingtonově tezi).

Druhý scénář líčil budoucnost ve smyslu národní homogenizace. Svět McWorldu měl být udržován pohromadě silnými pouty komunikačních a informačních technologií, obchodu a zábavy. Ekonomické, technologické a ekologické síly McWorldu měly mít v tomto scénáři jeden požadavek: globální jednotnost. Integrace se měla stát nejdůležitějším imperativem celosvětového dění (scénář ve shodě s Fukuyamovou tezí).

⁴⁸ Upadající americkou hegemonii Brzezinski vysvětloval v souladu s Huntingtonem, v příkrém rozporu s „naivními, iluzorními či utopistickými“ předpoklady Fukuyamy.

⁴⁹ Kaplan míní (2003: 78), že sociální stabilitu tvoří především střední třída. Ta však nevzniká v demokracii, nýbrž v autoritářských režimech, monarchii nevyjímaje. Berlin, Hobbes a jiní (Kaplan 2003: 78) zastávali názor, že jednotlivci a jejich společnosti jsou determinováni svou minulostí, kulturou a dokonce i biologii či životním prostředím. Berlin prohlásil, že lpění na historické nevyhnutelnosti, přezírající právě ty vlastnosti, které nás činí lidskými, vedlo k nacismu a komunismu, tj. extrémním snahám vnutit historii svůj směr.

⁵⁰ S Huntingtonem se Kaplan shoduje v důležitosti kulturních faktorů, které určí, jak si který národ povede v případě krizové situace.

Celkově vzato vize budoucnosti byla podle Barbera neradostná. Hlásal střet národů či regionů, a to ať už ve jménu McWorldu nebo Džihádu. Neklamné známky tohoto vývoje viděl v rozpadu SSSR, Jugoslávie či chování indické politické strany Bharatiya Janata Party, která podporuje tradiční hinduistický nacionalismus a silně hájí konzervativní sociální síly či politiku otevřeného kapitalistického trhu⁵¹.

Charakteristika McWorldu

McWorld je pouze přirozenou kulminací modernizačního procesu (je také znám pod označením Westernizace); tento proces začal v období renesance zrozením moderní vědy. Ta umožnila vznik nového paradigmatu: vědění jako moc.

Ve světě McWorldu nepromlouvají zbraně a fyzické násilí jako ve světě Džihádu. Hovoří se zde jazykem ekonomie zisku. McWorld funguje v systému kapitalistické tržní ekonomiky. Kapitalismus je velmi přizpůsobivý, dobře se sžije jak s demokratickými režimy, tak i s diktaturami. Ke svému fungování demokracii nepotřebuje⁵².

Podmínky, které vyžaduje kapitalismus, jsou: a) dostatek spotřebitelů a jejich volný přístup na trh a b) stabilní politické klima. Barber v žádném případě nepovažoval kapitalismus a demokracii za synonyma. Zatímco kapitalismus potřebuje nenasytného a tvárného spotřebitele, demokracie stojí na občanech nezávislých v uvažování a rozhodování. Kapitalisté mohou být demokraté, ale naopak to nejde. Demokratická pouta ke světu McWorldu jsou čistě náhodná.

McWorld se vymezuje k dogmatickému tradicionalismu a může nabývat následující tři podoby: a) materialistický konzumerismus, b) relativistický sekularismus, c) výnosná korupce.

Zdalo by se, že díky McWorldu jsme získali neomezenou svobodu. Opak je ale pravdou. Možnosti výběru jsou jen iluzorní. Můžeme si na trhu vybírat z nepřeberného množství značek a výrobků, na druhé straně jsme přišli o možnost nevyběru⁵³.

Definice Džihádu

Džihád je pokusem zachytit svět, který existoval před kosmopolitním kapitalismem a byl určován náboženskými mystérii, hierarchizovanými komunitami, okouzlivými tradicemi a historickou netečností. Je to přímá reakce na modernitu se všemi přednostmi a zlořády. Džihád tedy není jen protivníkem McWorldu, je jeho dítětem. Jeden svět bez druhého nemůže dost dobře existovat, jeden bez druhého je neúplný.

Džihád je metaforou antizápadních a antiuniverzalistických bojů. Je to vyhlášení války proti hodnotám, kultuře a institucím, které tvoří liberální společnost. Tento boj však není pouze rysem islámu, je to charakteristikou všech fundamentalistických hnutí.

Mezi síly, které ženou kupředu moderní Džihád, se bezesporu řadí náboženství, ale „nejsilnější politickou silou na Zemi dnes“ (Barber 1995: 158) zůstává nacionalismus.

Barber (1995: 4) připustil, že Džihád je trochu silné slovo. V mírnější verzi svého významu Džihád znamená náboženský boj ve věcech víry, zapálená obrana vlastního vyznání, něco na způsob islamistického fanatismu. Ve své nejsilnější podobě Džihád zasahuje do politiky; znamená vyhlášení krvavé svaté války ve jméno vlastní identity, která vychází z metafyzické definice a je bráněna s fanatickým odhodláním.

Svět Džihádu je řízen provinční nesnášenlivostí, živěn nenávisť, utvářen a ohraničován hranicemi dřívějšího etnického rozdělení.

Barber ukázal (1995: 194-204), že fenomén Džihádu nemusí být nutně spojován pouze s islámem a fundamentalismem, ale najdeme ho i v jiných částech světa, možná i tam, kde bychom ho nečekali.

Džihád se např. vyskytuje v Evropě, byť nikoliv v tak vyhrčené formě jako v muslimských zemích. Zde nabývá dvojí, často se křížící podobu: 1) provincialismu, kdy proti sobě stojí periferie a centrum a 2) komunitarismu vyjadřující pohrdání kosmopolitismem. Obě tyto formy Džihádu jsou nepřátelské vůči hlavnímu městu a všemu, co symbolizuje. Oba směry chápou decentralizaci moci za méně ohrožující svobodu. Komunitarismus na rozdíl od provincialismu přidává ke své kritice kosmopolitismu a komercialismu ještě další rozměr: rozklad lidské sounáležitosti.

V následující tabulce 10 přináším shrnující charakteristiky světů McWorldu a Džihádu.

Tabulka 10

⁵¹ Ještě později by Barber mohl za důkaz pravdivosti svých chmurných předtuch přidat i teroristické útoky na USA v září 2001.

⁵² Zde se Barber s Fukuyamou rozcházel.,

⁵³ Světu McWorldu se pokusili vzepřít Mennonité, kteří jsou jednou součástí křesťanského hnutí novokřtěnců (anbaptistů); původně si říkali švýcarští bratři. Jedna větev Mennonitů omezuje technologie a jiné moderní vymoženosti podle toho, zda tyto vynálezy podemílají rodinu a komunitu. Například komunita žijící v kanadské provincii Ontario ve městě Waterloo pořádá pravidelné trhy, kde nabízí vlastní zemědělské produkty vypěstované bez použití chemikálií. Tyto trhy jsou zároveň místní atrakcí, protože zdejší Mennonité nepoužívají auta, nýbrž koňské potahy a mají na sobě oděvy, které se nosily v 19. století. Přesto ani oni nemohou vykonávat své tradiční zvyklosti zcela neomezeně; svět McWorldu je donutil např. pasterizovat mléko, aby se mohly prodávat a používat další „vymoženosti“ dnešního světa.

	McWORLD	DŽIHÁD		
Identifikace	Globalizace	Etnicita		
Proces	Integrace	Fragmentace		
Princip fungování	Tržní principy a laissez-faire	Tzv. Führenprinzip (rostoucí význam vlády jednotlivce nad kolektivem)		
Lokalizace boje ⁵⁴	Trh	Kultura (ne státy)		
	Přírodní zdroje	Části (ne celky)		
	Informační technologie	Sekty (ne náboženství)		
	Životní prostředí	Rebelující frakce a odporující bojující minority		
Politické směřování	Potírání byrokracie	Diktatura jedné strany		
	Opatření a prostředky vedoucí ke zvyšování ekonomické produktivity a efektivity	Vláda vojenské junty		
	Obrana před decentralizací a občanskými právy	Teokratický fundamentalismus		
PŘEDNOSTI x NEGATIVA	PŘEDNOSTI	NEGATIVA	PŘEDNOSTI	NEDOSTATKY
	Mír (klid, svoboda)	Lidská práva	Jednoznačná identita,	Provinčnost
	Prosperita	Sociální spravedlnost	Solidarita	Vylučování
	Relativní jednota (i za cenu závislosti)	Rovnost	Loajalita	Izolacionismus
	Předvídatelnost systému		Smysl pro kmenovou příslušnost	Sklony k válčení
			Hierarchizované vládnutí	

Dialektika sil Džihádu a McWorldu

Na první pohled se síly Džihádu a McWorldu zdají být naprosto neslučitelné. Barber však v jejich střetávání viděl dialektický zápas, neboť obě síly na sebe působí v opačném směru; jedna síla je řízena provinční nenávisí, druhá univerzálními trhy; první z nich znovu vytváří bývalé subnárodní a etnické hranice, druhá síla naopak otevírá národní hranice.

Džihád i McWorld mají kromě toho, že se nezajímají o otázky rovnosti, spravedlnosti a veřejného blaha, ještě něco společného: oba světy vyhlásily válku suverénním národním státům. Džihád a McWorld působí v neprospěch národních států: Džihád je tříští a současně zesiluje jejich závislost na McWorldu. McWorld vytahuje národy z jejich izolace a autarkie, ale zároveň tím, jak je činí závislémi, zmenšuje jejich moc.

Demokracie trpí v obou případech, protože svoboda má své kořeny v institucích národních států. Ve světě Džihádu se komunitní život utužuje na základě pokrevní příbuznosti, je živěn nenávisí vůči každému, kdo nepatří ke komunitě. McWorld zase upevňuje výsadní postavení globálního trhu prostřednictvím spotřeby a zisku. I když bude zajištěn globální mír díky obchodu, smlouvám, zákonu, kooperaci, lokální války Džihádu získají velký význam⁵⁵.

Avšak hlavními aktéry světové politiky podle Barbera postupně měly přestat být národní státy; kontrolu nad světovým děním si měly zajistit ve větší míře nadnárodní korporace a finanční organizace; nástrojem globalizace je obchod; prostředím, ve kterém se pohybují tito aktéři, jsou trh a kapitalistický systém. McWorld vyhlásil

⁵⁴ V případě McWorldu se tento boj odehrává mezi jednotlivými státy, u světa Džihádu se bojuje proti globalismu, ale také proti tradičnímu národnímu státu.

⁵⁵ Není nijak v rozporu s tím, co tvrdí teze konce historie a střetu civilizací. Barberova kniha synteticky integruje myšlenky obou tezí. Může ji tak považovat za důkaz toho, že nosné myšlenky obsažené v obou tezích existují ve světě paralelně, a proto není třeba přirovnávat obě teze metaforou „jako den a noc“.

válku všem, kdo narušují jeho fungování, tj. všichni ti, kdo nejsou jeho zákazníci a ti, kdo nějakým způsobem narušují jeho „životní“ prostředí. McWorld se proto snaží všechny své nepřátele zničit, odstranit (nejedná se však o násilnou likvidaci jako ve světě Džihádu) nebo volí taktiku přeměny nepřátel v přátele, tj. zákazníky-spotřebitele. V souboji McWorld vs. Džihád Barber sadil na vítězství McWorldu.

Barber si ale nemyslel, že McWorld nebo Džihád mají jen samé nedostatky a neřesti. Například McWorld díky modernizaci umožnil zdravější, bohatší svět, čímž vytvořil „podmínky pro větší rovnost“ (s. 294). Není to kapitalismus sám o sobě, ale neregulovaný kapitalismus, nevyvážený jiným systémem hodnot, který ohrožuje demokracii. Barber nekritizoval kapitalismus jako takový, ale to, co nazval ekonomický totalismus.

Pomyslným smířením dialekticky soupeřících sil je podle Barbera vytvoření občanské společnosti. Ta je podle něj žádoucím stavem, ve kterém mohou fungovat obě síly současně; „demokracie je možná“, což můžeme brát jako Barberovo konečné poselství i navzdory oběma nepřátelským silám, které svobodě nepřejí.

Zhodnocení knihy

Spisovatelé často pro své knihy hledají krátký a výstižný název, který by zapůsobil na představitost a upoutal pozornost čtenářů⁵⁶. Nicméně i když budeme mít na vědomí tuto skutečnost, může se výběr slova Džihád pro označení jednoho ze soupeřících světů jevit jako nevhodné a nepřesné, protože ve svém původním významu naznačuje „boj“, nemusí se však jednat o boj ve své extrémní podobě, tj. náboženský/kulturní válečný stav nebo terorismus. Barber se pokusil tuto okolnost ve své knize vysvětlit, nicméně výhrady i tak zůstaly.

Francis Fukuyama (1995) ve své recenzi ocenil provokativnost Barberova pohledu na svět, který se na jedné straně stává homogennějším, na druhé straně ale taky rozmanitějším. Fukuyamovy se však nelíbilo až snobské odmítání kapitalismu a americké lidové kultury ze strany Barbera. Podle Fukuyamy je rovněž neudržitelná Barberova linie mezi „dobrou, demokratickou občanskou společností a špatným, vulgárním McWorldem“. Fukuyama si vůbec nemyslel, že svět McWorldu nějak podkopává budování občanské společnosti, jak soudil Barber.

Shrnutí

Podle Barbera svět v 90. letech minulého století svíraly dvě síly: kmenový systém a proces globalizace, které se spolu nejen přetahovaly o pomyslné vítězství, a tedy i rozhodující postavení určovatele budoucího řádu, ale především představovaly přímé ohrožení demokratického zřízení. Demokracie se ocitla v nezáviděníhodné pozici lodě, která se snaží proplout mezi Skyllou (=svět Džihádu živěný kmenovou nenávisť, vytyčující národní a etické hranice) a Charybdou (=všepropojující trh s propustnými hranicemi).

Barberovu vizi v mnohém potvrdila i kniha Laurenta Cohena-Tanugiho (2008), ve které se praví, že globalizace přinesla významný ekonomický růst v zemích jako Čína, Indie, Brazílie a dalších, díky čemuž se milióny lidí vymanily z tíživé chudoby. Na druhé straně se objevilo nebezpečí latentních dlouhotrvajících konfliktů mezi arabsko-muslimskými zeměmi a Západem, což vedlo k vyhlášení džihádu, nárůstu radikálního islamismu a extremismu, hrozby iránského jaderného programu ad.

Barber „prorokoval“, že lokální „mikroválky“ Džihádu budou plnit noviny ještě i v 21. století; domníval se, že v tomto ohledu Fukuyamův konec dějin vypadá jako hloupost. Homogenizace McWorldu pravděpodobně nastolí makromír, který bude přát obchodu a trhům. Ti, co mají největší přísun k informacím či mají velký vliv ve světě médií a showbyznysu, budou určovat osudy mnoha lidí. „Stojíme na prahu postkomunistické, postindustriální, postnárodní, ale i sektářské, strašně bigotní a pravděpodobně i postdemokratické éry“, zakončil Barber svou vizi 21. století (s. 20).

Ian Clark: Globalizace a fragmentace

Napětí mezi integračními a dezintegrovanými silami ve světě po skončení studené války vždy vytvářelo nejvýraznější zlomové linie. Ian Clark (1997) zkoumal, jaké podoby měla globalizace a fragmentace v historicky významných okamžicích 20. století. Chtěl prozkoumat, jestli obě síly spolu nějak souvisí. Dospěl k závěru, že globalizace a fragmentace mají mnohačetnou podobu: jsou spjaté s důležitými technologickými, politickými, sociálními a kulturními aspekty; globalizace značí změny v intenzitě a rozsahu mezinárodních interakcí; fragmentace se projevuje v desintegraci, separatismu nebo nacionalismu. Zdroje globalizace leží ve způsobu westernizace a šíření modernity, distribuce mezinárodní moci, hegemonních vztahů, ve státních zdrojích a také v určujícím vlivu globálního ekonomického systému. Fragmentace je vedena odporem vůči západní hegemonii, tříštivými efekty etnického nacionalismu, separatismem a individuálními identitami⁵⁷.

Významný zdroj globalizace či fragmentace leží v chování státu. Silný stát vždy podporoval globalizaci, pokud to znamenalo odlehčení (ve smyslu politických nákladů) na domácí scéně; jindy zase, když vítězí domácí zájmy, dochází k fragmentaci a globalizace je potlačována. Stát nejenom ovlivňuje globalizační procesy, on je jimi zároveň i utvářen.

⁵⁶ V tomto ohledu se Barberova kniha nijak neliší od knih Fukuyamy „Konec historie“ a Huntingtona „Střet civilizací“.

⁵⁷ Popsané aspekty se významně podobají Barberově knize „Džihád vs. McWorld“.

Clark dále soudil, že k oscilaci mezi silami globalizace a fragmentace dochází díky komplexní hře mezi pokusy uvést v život mezinárodní regulativní mechanismy (často jsou tyto snahy podporovány těmi nejbohatšími státy) a domácími potřebami států, státních představitelů. Státy jsou prostředníky mezi těmito mezinárodními a domácími tlaky, odkud pramení jejich důležité postavení v procesech globalizace a fragmentace.

Clark si nemyslel, že efekty globalizace a fragmentace byly pozorovatelné ve světě teprve po roce 1945, tj. odmítl historickou diskontinuitu; chtěl jít až k historickým kořenům těchto procesů. Vývoj globalizačního utváření světového řádu nebyl rovněž jednosměrný: rovnováha mezi globalizačním a fragmentačním působením opačných sil se vykláněla ve prospěch jedné nebo druhé síly.

Během studené války byla globalizace podněcována bipolární strukturou systému, univerzalismem daným americkými kulturními hodnotami, morálkou a ideologickými formami; rovněž důležitou roli hrála jedinečná hegemonní moc amerického vůdcovství.

Není ani jasně (Clark 1997: 188), zda fragmentační tendence, které se objevily v 90. letech 20. století, jsou výsledkem konce studené války nebo reakcí na dlouhodobý a fundamentální proces historické změny.

V souvislosti s koncem studené války se fragmentace projevovala v několika podobách (Clark 1989: 189): a) „nepoddajný“ svět, b) svět bez americké hegemonie bude světem násilnějším a bez řádu, c) země Třetího světa ustupují ze scény, měly se stát slabou periferií silného kapitalistického centra.

Clark považoval fragmentaci té doby za projev krize modernity; kulturní fragmentace se stala výrazem pro ztrátu důvěry v postsovětský racionalismus a jeho úmysl kontrolovat přírodní řád či schopnosti navrhnout sociální a politické uspořádání v souladu s univerzalistickými představami.

Své představy o „kauzálních účincích“ globalizace v období po skončení studené války následně Clark představil a dále rozvinul ve své knize „*The Post-Cold War Order: The Spoils of Peace*“ (cit. podle Morton 2004). Důležitost této knihy spočívá v tom, že Clark zde hledal pojitko mezi silami globalizace a mírovým uspořádáním světa po skončení studené války; uspořádání jak s distributivními prvky (německé sjednocení v rámci NATO, rozpuštění Varšavské smlouvy, desintegrace SSSR, rozšiřování NATO a EU, zmenšený vliv Ruska na světové dění), tak i s regulativními aspekty (normy spjaté s globální politickou ekonomikou, Západem kontrolovaný multilateralismus, nové formulování kolektivní bezpečnosti, další potvrzení řádu liberálních práv).

Jinými slovy Clark pohlížel na globalizaci jako na „klíčového architekta“ řádu po konci studené války, řídicí jak distributivní, tak i regulativní oblasti mírového uspořádání; z tohoto úhlu pohledu Clark neváhal označit globalizaci za rozhodujícího činitele, který ukončil studenou válku. Globalizace současně přináší významnou transformaci samotné povahy státu. Globalizace ale není příčinou této transformace; je do značné míry průvodním jevem tohoto procesu.

Mezi dalšími následky globalizace patří tyto (Morton 2004: 142): významně se podepsala na podobu řádu v období po skončení války; vedla k novému uspořádání americké hegemonie; došlo k nové redistribuci moci v rámci mezinárodního řádu.

Clark však nebyl jediný, kdo považoval globalizaci za „klíčového aktéra“ období po skončení studené války. Za zmínku stojí např. Majid Tehranian (2001: 113-114), podle něhož globalizace rozdělila svět do 8 následujících frakcí, které shrnuje a popisuje následující tabulka 11.

Tabulka 11

Frakce světa	Kdo sem je zahrnut?	Charakteristika
Davos	Tisícovka nadnárodních korporací, světoví lídři	Formulují zájmy asi 1000 největších transnárodních korporací a 30 nejbohatších národů světa, tvořících OECD
Seattle	Koalice odborových svazů, enviromentalistů, aktivistů za dodržování lidských práv ve vyspělých zemích	Protivládní protesty (např. v Seattle prosinec 1999), oslabování jejich pozic dislokováním výroby do oblastí s nižšími pracovními náklady (zde nízká regulace práce a ochrany životního prostředí)
Moskva	Rusko, Irán, Irák, Severní Korea, Lybie, Kuba	Vyloučeny z „módní“ globalizace a jejich efektů díky vlastnímu selhání nebo diskriminaci
Peking	Východoasijská tygři, země Latinské Ameriky	Naskočily do „vlaků“ globalizace v naději, že z toho budou profitovat
Nové Dillí	Indie, Pákistán	Symbolizuje rozervanou loajalitu Indie a jiných starých civilizací mezi své vlastní civilizační tradice a touhou vlastnit zbraně hromadného ničení
Africká	Africký kontinent	Ve světě nejnižší index lidského rozvoje
Latinskoamerická	Jihoamerický kontinent	Profit z globalizace: dokázaly přilákat zahraniční investice, integrovat se do světového

		obchodu
Okinawa	Korea, Vietnam, Kongo, Střední Amerika, Perský záliv, Rwanda-Burundi, Somálsko, Bosna, Kosovo	Trpí stálými následky násilného světového řádu

Zdroj: Tehranian (2001: 113-114)

Hardt – Negri (2000): Impérium

Fukuyamův výrok o konci historie neměl dlouhého trvání; necelých deset let poté v roce 1999 protesty v Seattlu proti zasedání Světové obchodní organizace znamenal konec historie. Znudění koncem historie, bohatí a privilegovaní Severané protestovali proti svým vlastním institucím. Tyto antiglobalizační protesty vyjadřovaly vnitřní rozpory liberalismu. O těchto, ale i jiných událostech v teoretické rovině hovoří kniha „*Impérium*“, jejíž myšlenky se v té době hodně probíraly (Weber 2005).

Hardt a Negri vlastně předvíдали události (jako např. ty v Seattlu) antiglobalizačního charakteru. Podařilo se jim oživit (neo)marxistickou diskuzi v kontextu soudobého postmoderního světa prostřednictvím toho, že 1) označili to, co se událo v Seattlu, jako ideologickou anomálii (tehdejší politické protesty nezapadaly ani do liberálního či marxistického učení; bylo to mnohem komplexnější); 2) včlenili teoretický přístup postmoderních politických filozofů (jmenovitě Foucault a jeho pojem „biomoc“, Deleuze, Guattari a jejich koncept „nomadismu“) do své levicové ideologie. Díky jejich knize se vytvořil nový mýtus (Weber 2005: 125): „*Impérium* je novým světovým řádem“.

V logice jejich argumentace se totiž soudobý globální politický život nevyznačoval nelogickým zmatkem, ale spíše „světovým řádem“, který může být charakterizován jako „*Impérium*“. V podstatě se jedná o materializaci politických, sociálních a ekonomických globálních procesů, které spočívají ve vykořisťování „masy lidí“ (druh globalizovaného, postmoderního proletariátu); viz následující tabulka 12.

Tabulka 12

	Marx	Hardt a Negri
Chápání historie	Dialektické	Dialektické
Povaha dialektiky	Materialistická	Materialistická
Co se v této dialektice střetává?	Ekonomické třídy	Globalizované postmoderní ontologie (<i>Impérium</i> vs. Masy lidí)

Zdroj: Weber 2005: 125

Co je to „Impérium“?

Podle Hardta a Negriho (Weber 2005: 127) se „*Impérium* materializuje přímo před našima očima“ díky ukončení kolonizace a kolapsu sovětského bloku, což na druhé straně vedlo ke globalizaci ekonomické a kulturní výměny. *Impérium* je nová suverénní jednotka, která se vynořila v éře globalizace na konci historie. Hardt a Negri chtěli vědět, co toto znamená pro světový řád.

Hardt a Negri obšírně charakterizovali svůj koncept *Impéria* nejen v pozitivním, ale i negativním smyslu (tj. řekli, co *Impérium* je, ale i nyní). *Impérium* je jednoduchá logika vládnutí, která se však nedá zredukovat pouze na USA; je to politický subjekt, který reguluje globální výměnu; je to politická jednotka, která řídí svět; řád, který efektivně potlačuje historii, a tak fixuje stávající stav věcí pro věčnost; je to virtuální místo, tj. nenachází se nikde reálně v prostoru (lokalizaci *Impéria* Hardt a Negri vysvětlovali s použitím konceptu nomadismu, jehož autorem jsou Deleuze a Guattari); je to decentralizovaný aparát vládnutí; je to společenství vlády konstruované pomocí biomoci (Foucaultův pojem); je to mezinárodní disciplinární řád; je to také nepřítel „masy lidí“; je to síla představovaná jako „sluha práva a míru“; není to imperialismus (Weber 2005: 128).

Impérium není něco, co by na nás bylo uvaleno shora (jako nějaká špatná světová vláda). Je to něco, na čem se spousta z nás podílí (například kupováním hamburgerů v v McDonaldech). Jelikož obyvatelé průmyslového Západu byli dostatečně disciplinováni na to, aby byli dobrými spotřebiteli a občany, pomáhali tím vytvářet *Impérium* jako „*mezinárodní disciplinární řád*“ (Hardt – Negri 2000: 261 cit. podle Weber 2005: 129; zvýrazněno kurzívou v originále).

S ohledem na aktérství je v knize „*Impérium*“ využita postmoderní ontologie (způsob bytí), která se liší od tradiční ontologie (objekty bytí poznáme tehdy, když je uvidíme). Postmoderní ontologie je pohyblivá, fragmentovaná a nespojená s určitým místem. Síly *Impéria* přesahují hranice, tj. nezůstávají v nich uzavřené a omezené.

Hardtův a Negriho mýtus o *Impériu* je méně o snaze vysvětlit světový řád, více o snaze pochopit, jak se formuje rezistence na nový světový řád a jak ji učinit efektivnější. Z toho důvodu je také třeba pochopit, co představuje koncept „*dav lidí*“.

Co je to „dav lidí“?

„*Dav lidí*“ je koncept připomínající „masy“ v chápání (neo)marxistů. Tento koncept reprezentuje jak vykořisťovanou práci a (protože vykořisťování mají dost, že jsou vykořisťováni) revoluční potenciál. „*Dav lidí*“

představuje globální osu odporu. Hardt a Negri pojednávali o „davů lidí“ ve smyslu „nového proletariátu“; zdůraznili neurčitost identity „davů lidí“ (jedná se o všechny, kteří mají společného nepřítele v Impériu). Jde o postmoderní aktérství/ontologii. Stejně jako u Impéria ani „dav lidí“ není teritoriálně (či třídně) založen. Je fragmentován, fluidní, nesvázaný s určitým místem. Může být také složen ze zdánlivě nesourodých politických jednotek (Weber 2005: 131).

Dialektická logika „Impéria“ spočívá ve střetu Impéria (teze) a „davů lidí“ (antiteze); žádoucím, ale nevyhnutelným výstupem tohoto konfliktu je komunismus. Hardt a Negri nicméně trvali na tom, že střet „Impériem“ vs. „dav lidí“ není dialektický, protože není teleologický (tj. je to otevřený proces nemající určité vyústění jako např. komunismus); navíc ontologie Impéria a „masy lidí“ je postmodernizovaná, proto se taky nedá hovořit o nějaké dialektice jejich konfliktu.

Friedman Thomas (2000): Lexus vs. olivovník

Komentátor The New York Times a držitel Pulitzerovy ceny Thomas Friedman ve své knize nabídl pohled na nový mezinárodní systém, který se vytvořil na konci 20. století. Systém studené války byl vystřídán globalizačním paradigmatem; došlo k integraci kapitálu, technologií a informací napříč národních hranic. Ve světě probíhaly dva zápasy: snaha o prosperitu a ekonomický rozvoj (symbolizovaný značkou luxusních japonských automobilů značky Lexus) a touhou uchovat si identitu a tradice (symbolizovanou olivovníkem).

Podle Friedmana nová doba přinesla napětí mezi globalizujícím se systémem a dávnými silami kultury, geografie, tradice a komunitárního života. Friedman se domníval, že globalizace není pouhým trendem či módou, přechodným výstřelkem či dočasným poblázněním, ale mezinárodním systémem. Globalizace má totiž svá vlastní pravidla a logiku, které přímo nebo nepřímo ovlivňují politiku, životní prostředí, geopolitiku a ekonomiku každé země na světě.

Friedman se pokusil tento nový mezinárodní systém analyzovat a kategorizovat. Pracoval s variantou teorie demokratického, tzv. teorií „zlatých oblouků“ prevence konfliktů: žádné dvě země s filiálkami McDonald se proti sobě nikdy neocitly ve válce. V roce 2008, kdy se proti sobě postavily Rusko a Gruzie v Jižní Osetii, se však jeho teorie nepotvrdila; v obou zemích se totiž již od 90. let minulého století nacházejí pobočky McDonald.

Friedman rovněž popsal negativní reakce mezi těmi, co se cítili ohrožováni globalizačními procesy. Mimo jiné také vysvětlil jev vzniklý jako důsledek globalizace, tzv. brazilifikaci – vymizení střední třídy a rozevírání nůžek majetkové nerovnosti. Předložil také doporučení, co musí být uděláno, abychom udrželi starý a nový svět v rovnováze.

Knihu a Friedmanův optimistický realismus podrobil kritice Ramazini (2001). Vytýkal, že došlo k libovolnému zaměňování výrazů „éra“ a „systém“, aniž by Friedman tyto pojmy řádně uchopil a definoval. Navíc Ramazinimu nebylo z podání Friedmana příliš jasné, co je klíčovým principem, které řídí předložené paradigma technologické globalizace.

Scénáře

V této podkapitole uvádím ještě další předpovědi budoucnosti ve formě scénářů, abych dokumentoval, že podstata myšlenek, kterými se ubíraly úvahy o globálním řádu po skončení studené války, nebyla zas tak široká, jak bychom mohli předpokládat; pochopitelně tyto (často modifikované) ideje nesly nezaměnitelnou pečeť svého autora.

V následující tabulce 13 přináším různé scénáře (či odkazy na budoucí vývoj), které ve svých knihách prezentovali Gill Ringland (2006: 39-42) a Allen Hammond (2000). Následně tyto scénáře ve stručnosti popíši.

Tabulka 13

Gill Ringland (2006)	Allan Hammond (2000): 3 scénáře světového vývoje	
Samuel Huntington: střet civilizací	Scénář: Tržní svět	
Barry Minkin: vzrůstající nerovnost	Scénář: Světová pevnost	
Watts Wacker: konzumenti dominují	Scénář: Transformovaný svět	
John Peterson: nové informační technologie	Jiné alternativy scénářů	Optimistická verze
John Farell: „Trojitá revoluce“		Pesimistická verze

Pár slov k Ringlandovým scénářům: práce Samuela Huntingtona „*Střet civilizací*“ je předmětem této dizertační práce a je jí věnována náležitá pozornost na jiném místě. Na tomto místě jen zdůrazním, že s tezí střet civilizací bylo pracováno jako se scénářem, jak je vidět.

Barry Minkin prohlásil, že epická transformace světového systému již začala. Podle něj jsme měli být uprostřed přechodného období kolem roku 2005; výsledek této transformace však byl vysoce nejistý. Nůžky mezi starými a mladými, bohatými a chudými, Severem a Jihem se rozevíraly, sílily konflikty mezi různými kulturami (tento scénář dával za pravdu Huntingtonovi).

Watt Wacker v jeho „*The 500 – Year Delta*“ se zase domníval, že moc producentů zboží upadá, zato ale roste moc konzumentů. John Peterson si naopak myslel, že nové informační technologie, nové ideje a technologie ve vědě plus saturace planety povedou k novému paradigmatu, které Západ zažil v 15. a 16. století. Farell navrhl scénář, že digitálně informační revoluce se uskuteční na vrcholu revolucí spjatých s jinými pokroky v technologii. Zdůraznil revoluci nazvanou „postmaterialismus“, kdy poptávka po službách začne převyšovat poptávku po zboží. Předpovídal přesun k ekonomice služeb. Méně pracovních pozic mělo být spojeno s fyzickou prací a pásovou strojní výrobou; větší pracovní uplatnění se odvíjelo od osobních schopností. Právě tento stav, kdy jednotlivci a jejich vlastnosti získávají na síle, označil Farell jako třetí revoluci.

Allan Hammond (2000) předložil scénáře, které obsahovaly podobné prvky jako „Ringlandovy“ scénáře. V prvním scénáři „Tržní svět“ se pokračuje v současném trendu. Není statický: předpokládá se neustálá evoluce, expanze a globalizace, ale bez větších překvapení nebo změn směru vývoje. Rychlý ekonomický růst je živěn ekonomickou reformou a technologickou inovací. Vyvíjející se regiony jsou integrovány do globální ekonomiky, je vytvořen mocný globální trh, který přináší moderní techniky a produkty v podstatě do všech zemí. Výsledkem je pak šíření prosperity, míru a stability (scénář, který popisoval i Fukuyama; 10 let poté, co byla jeho teze pronesena, se stále v podobném duchu uvažovalo).

Druhý scénář „světová pevnost“ odráží fundamentální, ale nežádoucí sociální změny ve světě. Jedná se o velmi pesimistický scénář založený nejen na tržním selhání, ale také na víře, že neomezované působení tržních sil ještě více zhorší sociální „neduhy“. Ekonomická stagnace se bude rozšiřovat s tím, čím více zdrojů bude vynakládáno k určení bezpečnosti a stability; dá se očekávat také ekonomická fragmentace s vysokou mírou konfliktu, sociální smír bude narušen. Tento scénář popisuje stinnou stránku globálního kapitalismu. Vedle sebe bude žít relativně málo bohatých a spousta chudých; bude narůstat zoufalství, množit se násilí, konflikty a nestabilita (scénář víceméně ve stejném rytmu jako teze konce historie jen s tím rozdílem, že realisticky počítá s neblahým vývojem globální ekonomiky, která se negativně podepíše na „atraktivitě“ liberální demokracie pro jiné země).

Třetí scénář popisuje fundamentální, ale žádoucí sociální změny. Jedná se o vizionářský scénář, ve kterém se uskuteční nejen fundamentální, ale i politické změny; změny hodnot a kulturních norem povedou k „osvícené“ politice a dobrovolným akcím, které budou posilovat a doplňovat tržní síly. Na moci se bude podílet více lidí, trh bude stále představovat efektivní nástroj ekonomického pokroku, honba za ziskem nevytlačí sociální zájmy (jinými slovy efektivnost nejde na úkor spravedlnosti), ekonomická rivalita existuje, ale nepřevažuje nad kooperací a solidaritou mezi světoobčany; trh plní funkci uspokojování základních lidských potřeb. Tato optimistická verze předpokládá možnost fundamentální změny v politice, sociálních institucích a životního prostředí⁵⁸.

Pokud jde o jiné alternativy světového vývoje, které předkládá Hammond, je třeba si uvědomit, že scénáře jsou založené na existujících trendech. Mohou do nich ale „vpadnout“ zcela neočekávané události. Proto lidstvo neustále čelí zcela odlišným možnostem. V optimistické verzi není třeba nic dělat, poněvadž k ekonomickému a lidskému pokroku dochází téměř automaticky. V černých scénářích je však lidstvo nuceno čelit neočekávaným problémům životního prostředí a sociálních věcí, pokrok je brzděn, budoucnost přináší násilí a plodí konflikty, stovky miliónů lidí jsou odsouzeny žít slovy Thomase Hobbesa život „ošklivý, drsný a krátký“.

Závěr

Některé předpovědi se vyplní, jiné jen částečně a jiné zapadnou na „smetišti dějin“ jako sice zajímavá predikce, která se však díky souběhu nových okolností v realitě nepotvrdila. Např. Jan Sýkora se ve svém rozhovoru pro časopis *Mezinárodní politika* zamýšlel, proč se nakonec 21. století nestalo oproti původním předpokladům stoletím japonským⁵⁹ (Schuster 2012).

V následující srovnávací tabulce 14 jsem se u narativních textů pokusil načrtnout pět charakteristik (klíčový koncept, proces změny, teoretický rámec, povaha změny a perspektiva budoucnosti) reflektující změnu tak, jak ji vnímali jednotliví autoři a jak mi to vplynulo ze studia jejich textů.

Tabulka 14

	Klíčový koncept	Proces změny	Teoretický rámec	Povaha změny	Perspektiva budoucnosti
Anderson	Globální	Evoluční	Konstruktivismus	Kulturní ⁶⁰	Optimistická,

⁵⁸ Dnes v podobném duchu mluví Petr Drulák (2012), kdy požaduje místo tržní společnosti společnost s trhem. Z toho by ale vyplývalo, že tento obsah tohoto scénáře nebyl dosud naplněn.

⁵⁹ Již v roce 1988 Arifin Bey (1989) analyzoval z kulturní perspektivy ve svém článku nástup „asijsko – pacifické éry“ díky úpadku západních (a především amerických) sociokulturních hodnot mimo jiné vinou špatné zahraniční politiky USA po skončení druhé světové války. Z tohoto článku je také zřejmé, že o potřebě mezicivilizačního dialogu lidstvo vědělo již před publikováním Huntingtonovy knihy „*Střet civilizací*“, která tuto ideji pouze zpopularizovala v „děsivých“ barvách, tj. ve smyslu pokud se na tomto poli více neangažujeme, co se může stát.

⁶⁰ Jak dále Anderson (1990: 254), tyto změny se konkrétně týkají: 1) psychologie veřejnosti, 2) identity, 3) ve způsobech učení, 4) morálky, etiky a hodnot, 5) vztahu k tradicím, zvykům a institucím.

	Klíčový koncept	Proces změny	Teoretický rámec	Povaha změny	Perspektiva budoucnosti
(1990)	civilizace				nekonfliktní
Buzan (1991)	Civilizační studená válka	Návrat historie → cyklický	Realismus	Bezpečnostní	„Nekonfliktní pesimismus“
Fukuyama (1992)	Konec historie	Evoluční	Liberalismus	Ideologická	Optimismus, nekonfliktní
Minc (1993)	Nový středověk	Cyklický ⁶¹	-	Celospolečenská	Pesimismus
Laidi (1993)	Oddělení moci od projektu	Revoluční	Modifikovaný realismus	Politická	Nepředvídatelnost, nejistota
Brzezinski (1993)	Oslabování mocenské pozice USA → ztráta přitažlivosti západních hodnot	Revoluční (radikální)	Realismus	Nekontrolovatelná	Pesimismus
Kaplan (1994)	Přicházejí anarchie	„Neodvratitelná (cyklická)“	Malthusova populační teorie, realismus	Ekologická	Pesimismus
Barber (1995)	Džihád vs. Mc World	Probíhající střet sil	Globalizace vs. fundamentalismus	Ekonomická vs. etnická	Pesimismus
Huntington (1996)	Střet civilizací	Cyklický	Realismus/ konstruktivismus	Civilizační	Pesimistická, konfliktní
Clark (1997)	Globalizace a fragmentace	Cyklické střídání sil integrace a desintegrace	Teorie globalizace, teorie změny	Globální, transformace státu	Neznámá
Hard – Negri (2000)⁶²	Impérium	Cyklický	Postmarxismus; „ <i>Tisíc plosin</i> “ (Deleuze, Guattari)	Globální transformace státu do podoby impéria	Optimismus, „zlatý věk“
Friedman (2000)	Ekonomický rozvoj vs. uchování tradic	Globalizace nikoliv jako trend, ale jako mezinárodní sy	Realismus, teorie „zlatých oblouků“	Globální	Balance starého a nového řádu - doporučení

Zdroj: vlastní zpracování

Z tabulky 14 a z předchozího textu může být učiněno několik poznámek: za prvé vize bezprostředně po skončení studené války se nesly v optimistickém duchu; jako by se Fukuyama po pádu železné opony svezl „na vlně euforie“, která zachvátila svět; Fukuyama šel prostě s dobou, metaforicky řečeno nemusel bojovat s přesilou, o to jeho úloha byla jednodušší. Avšak ideje, které neprojdou tvrdým odporem, ostrou kritikou, příkrým odsouzením současníků, mohou být předurčeny k zániku v budoucnosti.

Za druhé od roku 1993 (tj. v roce, kdy vyšel ve *Foreign Affairs* Huntingtonovi jeho slavný článek o Střetu civilizací) počínaje Mincem zaznívaly spíše pesimistické, chmurné prognózy budoucího světového dění. Soudě podle prudkých reakcí, které Huntingtonova práce vyvolala, se ale nezdálo pravděpodobným, že by jeho záměrem bylo předkládat „lívivé“ fráze rezonující v uších mocných tehdejšího světa.

Za třetí Huntington velmi umně protkal prvky konstruktivismu do realpolitiky. Před ním však již Anderson pracoval ve své vizi o budoucnosti s konstruktivistickou teorií mezinárodních vztahů. Huntingtonovi v tomto ohledu nelze přičknout primát.

Za čtvrté ve výčtu uvedených autorů najdeme lepší popis budoucího vývoje (s odstupem doby potvrzený praxí), např. vizi Barbera (popř. Sakamota, byť u toho jsem nenašel patřičné charakteristiky, které by se hodily do tabulky, proto se zde nevyskytl). Je možné říci, že Barber, stejně jako Sakamoto se pokusili zohlednit integrující (=homogenizace světa formou liberální demokratizace) a dezintegrující síly (=kulturní jinakost měla

⁶¹ Středověk je něco, co už tady bylo a vrací se v nové podobě.

⁶² Pro doplnění tabulky jsem použil recenzi knihy „*Empire*“ od Gopala Balakrishnana (2000).

fragmentovat globální jednotu), zatímco Fukuyama a Huntington se zaměřili pouze na jednu z těchto sil, čímž se pochopitelně snižuje vypovídací schopnost jejich tezí. Na druhé straně je ale třeba dodat, že ani Fukuyama, ani Huntington existenci těchto sil explicitně nepopřeli, jen se vyjádřili ve prospěch dominance jedné z těchto sil. Jinými slovy se dá říci, že oběma tezí se dostalo potvrzení i v jiných vizích (např. Jacquet to viděl podobně, i když ne tak „solistikovaně“ jako Fukuyama).

Za páté některé narativní texty na Fukuyamu, resp. Huntingtóna reagovaly explicitně (např. Kaplan nesouhlasil s Fukuyamou, že za pádem komunismu stála „ideologická převaha“ liberální demokracie), jiné implicitně (Kaplan ve shodě s Huntingtonem: kulturní podmíněnost hraje mimořádnou roli v tom, jak si svět povede na „mezinárodním kolbišti“); někdy v modifikované podobě (např. Friedman na Kanta a potažmo na Fukuyamu v jeho teorii „zlatých oblouků“), jindy zase v syntetizovaném (a tedy i komplexnějším) výstupu (viz např. Barber).

Literatura:

- AMIN, Samir (1990): *Delinking : towards a polycentric world*. London: Zed Books .
- ANDERSON, Walter Truett (1990): *Reality isn't what it used to be: theatrical politics, ready-to-wear religion, global myths, primitive chic, and other wonders of the postmodern world*. First Edition. San Francisco: Harper & Row, Publishers.
- BALAKRISHNAN, Gopal (2000): *Virgilian Visions* (recenze). HARDT, Michael - NEGRI, Antonio (2000): *Empire*. Harvard University Press: Cambridge. *New Leftists Review* 5, Sep - Oct 2000, s. 142-148.
- BARBER, Benjamin R. (1995): *Jihad vs McWorld. How Globalism and Tribalism Are Reshaping the World*. New York: Ballantine Books.
- BECKLEY, Michael (2012): *The Unipolar Era: Why American Power Persists and China's Rise Is Limited* (dizertační práce). COLUMBIA UNIVERSITY. UMI Number: 3504186.
- BEY, Arifin (1989): *Multi-culturalism in a Global Village. What Japan Can Learn from the American Experience*. *Futures*, August 1989.
- BISLEY, Nick (2004): *The End of the Cold War and the Causes of Soviet Collapse*. First Edition. PALGRAVE MACMILLAN.
- BRZEZINSKI, Zbigniew (1982): *Between Two Ages: America's Role in the Technetronic Era*. Praeger.
- BRZEZINSKI, Zbigniew (1993): *Bez kontroly. Chaos v předvečer 21. století*. Praha: Victoria Publishing.
- BUZAN, Barry (1991): *New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century*. *International Affairs* Vol. 67, No. 3(Jul., 1991), s. 431-451.
- CETRON, Marvin - DAVIES, Owen (1991): *50 Trends Shaping the World*. *The Futurist*; Sep/Oct 1991; 25, 5; *ABI/INFORM Global*, s. 11-22.
- CLARK, Ian (1997): *Globalization and Fragmentation. International Relations In the Twentieth Century*. New York: Oxford University Press.
- COATES, Joseph F. (1994): *The highly probable future*. *The Futurist*; Jul/Aug 1994; 28, 4; *ABI/INFORM Global*.
- COHEN – TANUGI, Laurent (2008): *The Shape of the World to Come. Charting the Geopolitics of a New Century*. New York: Columbia University Press.
- DEVETAK, Richard (2005): *Postmodernism*. In BURCHILL, Scott - LINKLATER, Andrew et al. (2005): *Theories of International Relations*. Third Edition. Palgrave Macmillan, s. 161-188.
- DOYLE, Michael (1983): *Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs, Part I. Philosophy and Public Affairs* 12 (Summer). s. 205-235.
- DRULÁK, Petr (2012): *Politika nezájmu: Česko a Západ v krizi*. Praha: Slon.
- FERGUSON, Yale H. - MANSBACH, Richard W. (1991): *Between Celebration and Despair: Constructive Suggestions for Future International Theory*. *International Studies Quarterly* (1991) 35, s. 363-386.
- FOX, Jonathan (2001): *Clash of civilizations or clash of religions. Which is a more important determinant of ethnic conflict?* *Ethnicities* Vol 1(3), s. 295–320.
- FRIEDMAN, Thomas L. (2000): *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*. New York: Anchor Books.
- FUKUYAMA, Francis (1992): *The End of History and the Last Man*. New York: Maxwell Macmillan International.
- FUKUYAMA, Francis (1995): Barber R. Benjamin (1995): *Džihád vs. McWorld: How the Planet Is Both Falling Apart and Coming Together and What This Means for Democracy* (recenze). *Foreign Affairs*, November/December 1995. <http://www.foreignaffairs.com/articles/51425/francis-fukuyama/Džihád-vs-mcworld-how-the-planet-is-both-falling-apart-and-coming> (www konzultovány 3. března 2012).
- FUKUYAMA, Francis (2002): *Konec dějin a poslední člověk*. Vydání první. Praha. Rybka Publishers.
- FUKUYAMA, Francis (ed.) (2007): *THE AMERICAN INTEREST. Blindside: How to Anticipate Forcing Events and Wild Cards in Global Politics*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- GADDIS, John Lewis (1990): *Coping with Victory*. *The Atlantic Monthly*; May 1990; 265, 5; *ProQuest* s. 49-60.
- GADDIS, John Lewis (1992-1993): *International Relations Theory and the End of the Cold War*. *International Security*, Vol. 17, No. 3 (Winter, 1992-1993), s. 5-58.
- GLADWELL, Malcolm (2000): *The Tipping Point. How Little Things Can Make a Big Difference*. First Edition: New York: Little, Brown and Company.
- GOLDGEIER, James - McFAUL, Michael McFaul (1992): *A Tale of Two Worlds: Core and Periphery in the Post-Cold War Era*. *International Organization* 46:1, s.467-492.
- HAMMOND, Allen (2000): *Which World. Scenarios for the 21st Century*. *Global Destinies, Regional Choices*. Washington, D.C.: A Shearwater Book.
- HARDT, Michael - NEGRI, Antonio (2000): *Empire*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.
- HASSNER, Pierre (1992): *Vstupujeme do nového středověku*. *Le Monde* 27.10. 1992. In ŠMEJKAL, Václav (1994): *Nový světový nepořádek. Antologie textů o světové politice po skončení studené války*. 1. vydání. Vysoká škola ekonomická v Praze.
- HASSNER, Pierre (1993): *Beyond nationalism and internationalism: Ethnicity and world order, Survival: Global Politics and Strategy*, 35:2, s. 49-65.
- HOFFMANN, Stanley (1989): *What Should We Do in the World?* [online]. *Atlantic online* October 1989. <http://www.theatlantic.com/past/politics/foreign/hoffman.htm> (www konzultovány 2. ledna 2013).
- HOFFMANN, Stanley (1990): *A New World and Its Troubles*, *Foreign Affairs*, 69:4 (1990:Fall), s.115-122.
- HOLM, Hans-Henrik (2001): *Writing the rules for disaggregated world order. Policy towards failed states as an example*. *Failed States Conference Firenze*. April 10-14, 2001.
- HUIQUIN, Hou (2011): *Ideological choices in contemporary China: With a discussion of Francis Fukuyama's declaration of the end of history*. *International Critical Thought* Vol. 1, No. 2, June 2011, s. 158–170.

- HUNTINGTON, Samuel P. (1989): NO Exit: The Errors of Endism. *The National Interest* (Fall 1989), s. 3-11.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1996): *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- INOUGHCHI, Takashi (1999): Peering into the Future by Looking Back: The Westphalian, Philadelphian, and Anti-Utopian Paradigms. *International Studies Review*, Vol. 1, No. 2, Prospects for International Relations: Conjectures about the Next Millennium (Summer, 1999), s. 173-191.
- ISAAC, Jeffrey C. (1996): The meanings of 1989. *Social Research*; Summer 1996; 63, 2; *ABI/INFORM Global*. s. 291-344.
- JACQUET, Pierre (1992): Od soužití k vzájemné závislosti. *Survival*, jaro 1992. In: ŠMEJKAL, Václav (1994): *Nový světový nepořádek*. Antologie textů o světové politice po skončení studené války. 1. vydání. Vysoká škola ekonomická v Praze.
- JERVIS, Robert (1993a): The Future of World Politics: Will It Resemble the Past? *International Security*, Vol. 16, No. 3 (Winter, 1991-1992), s. 39-73.
- KAPLAN, Robert D. (1994): *The Coming Anarchy*. *Atlantic Monthly* (February). s. 44-76.
- KAPLAN, Robert D. (2003): Přicházející anarchie. Zborcení snů – svět po studené válce. Nakladatelství Pavel Mervart. <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/1997/12/was-democracy-just-a-moment/6022/> (www konzultovány 3. ledna 2013).
- KAPLAN, Robert D. (2000): *The Coming Anarchy: Shattering the Dreams of the Post Cold War*. New York: Random House.
- KAUFMAN, Stuart J. (1997): The fragmentation and consolidation of international systems. *International Organization* 51, 2, Spring 1997, s. 173-208.
- KAUFMAN, Stuart J. (1999) *Approaches to Global Politics in the Twenty – First Century: A Review Essay*. *International Studies Review*, vol.1, No. 2, Prospects for International Relations: Conjectures about the Next Millennium (Summer, 1999), s. 193-221.
- KISSINGER, Henry (1994): Úvahy o novém světovém řádu. *Politique International* 54. In: ŠMEJKAL, Václav (1994): *Nový světový nepořádek*. Antologie textů o světové politice po skončení studené války. 1. vydání. Praha: Vysoká škola ekonomická.
- KUMAR, Krishan (1989): The Revolutions of 1989: Socialism, Capitalism, and Democracy. *Theory and Society*, Vol. 21, No. 3 (Jun., 1992), s. 309-356.
- LAIDI, Zaki (1993): L'ordre mondial relâché. Paris: Livre broché In: ŠMEJKAL, Václav (1994): *Nový světový nepořádek*. Antologie textů o světové politice po skončení studené války. 1. vydání. Vysoká škola ekonomická v Praze.
- LAWSON, George - ARMBRUSTER, Chris - COX, Michael (ed.) (2010): *The Global 1989: Continuity and Change in World Politics*. New York: Cambridge University Press.
- LEMKE, Douglas (1997): The Continuation of History: Power Transition Theory and the End of the Cold War. *Journal of Peace Research* vol. 34, no 1, 1997, s. 23-36.
- LEWIS, Flora (1990): The Return of History, *SAIS Review*, [n.s.]:10:2 (1990:Summer/Fall), s.1-11.
- LUTTWAK, Edward N. (1990a): From geopolitics to geoeconomics: Logic of conflict, grammar of commerce. *The National Interest* 20, s. 17-23.
- LUTTWAK, Edward N. (1990b): The Shape of Things to Come. *Commentary*; Jun 1990; 89, 6; *ProQuest Political Science*, s. 17-25.
- MEAD, Walter Russell (1993): Don't Promise the World (recenze na knihu *OUT OF CONTROL Global Turmoil on the Eve of the Twenty-First Century*. By Zbigniew Brzezinski. 231 s. New York: Charles Scribner's Sons). <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9F0CE4DA1030F937A35757C0A965958260> (www konzultovány 29.7.2012).
- MEARSHEIMER, John J. (1990): Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War. *International Security*, Vol. 15, No. 1 (Summer, 1990), s. 5-56.
- MINC, Alain (1993): *Le Nouveau Moyen Âge*. Gallimard.
- MORTON, Adam David (2004): New follies on the state of globalization debate? *Review of International Studies* (2004), 30, s. 133-147.
- NAZPARY, Joma (2002): *Post-Soviet Chaos. Violence and Dispossession in Kazakhstan*. London: Pluto Press.
- RAMAZANI, R. K. (2001): *Dialogue: The Need for Theory*. *Global Dialogue*; Winter 2001; 3, 1; *ABI/INFORM Global*. pg. 46.
- RINGLAND, Gill (2006): *Scenario Planning. Managing for the Future*. 2nd edition. London: John Wiley & Sons Ltd.
- RUGGIE, John Gerard (1983): Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis *Theory of International Politics* by Kenneth N. Waltz (review). *World Politics*, Vol. 35, No. 2 (Jan., 1983), s. 261-285.
- SAKAMOTO, Yoshikazu (1994): *Asie dosud žije z dědictví studené války*. *Le Monde*, 8. prosince 1992. In: ŠMEJKAL, Václav (1994): *Nový světový nepořádek*. Antologie textů o světové politice po skončení studené války. 1. vydání. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze.
- SAKAMOTO, Yoshikazu (1994a): *Global Transformation: Challenges to the State System*. United Nations University.
- SAROTTE, Mary Elise (2012): *The Global 1989: Continuity and Change in World Politics* by LAWSON, George - ARMBRUSTER, Chris - COX, Michael (ed.) (2010) (recenze). *Perspectives on Politics*. March 2012 | Vol. 10/No. 1, s. 221-222.
- SCHOLTE, Jan Aart (1993): From Power Politics to Social Change: an Alternative Focus for International Studies. *Review of International Studies* (1993), 19, s. 3-21.
- SCHUSTER, Robert (2012): Proč není 21. století japonské? (rozhovor) [online]. *Mezinárodní politika* 7.12.2012. <http://www.ustavmezinarodnichvztahu.cz/article/proc-neni-21-stoleti-japonske> (www konzultovány 22.dubna 2013).
- ŠMEJKAL, Václav (1994): *Nový světový nepořádek*. Antologie textů o světové politice po skončení studené války. 1. vydání. Vysoká škola ekonomická v Praze.
- TANG, Shiping (2010): *Social Evolution of International Politics: From Mearsheimer to Jervis*. *European Journal of International Relations* 16(1). s. 31-55.
- TEHRANIAN, Majid (2001): Towards a Fourth Civilization: The Dawning of the Information Age. *Global Dialogue* (Winter 2001), 3(1), s. 112-123.
- TROFIMENKO, Henry (1990): The End of the Cold War. Not History, *The Washington Quarterly*, 13:2, s. 21-35.
- TURNER, Bryan S. (2009): *Globalization and its possible futures*: In TURNER, Bryan S. (2009): *Routledge International Handbook of Globalization Studies*. USA: Routledge.
- WALLERSTEIN, Immanuel (1996): „Peace, Stability, and Legitimacy, 1990-2025/2050.“ In *The Fall of Great Powers: Peace, Stability, and Legitimacy*. Oslo: Scandinavian University Press.
- WALTZ, Kenneth N. (1979): *Theory of International Politics*. London: McGraw – Hill.
- WALTZ, Kenneth N. (1993): The Emerging Structure of International Politics. *International Security* 18 (Fall), s. 44-79.
- WEBER, Cynthia (2005): *International Relations Theory: A Critical Introduction*. Second Edition. New York and London: Routledge.

Problém - co by mohlo nahradit kapitalismus? ...zejména z pohledu některých intelektuálů Západu (Myšlenky pro úvod do diskuse)

Tibor Vaško

Jde o náročnou výzvu k prognóze něčeho, co se může ukázat velice "volatilním". Několik vybraných myšlenek, jež snad mají jistou relevanci pro daný problém, uvádím v dalším. Přitom si uvědomuji, že ani být fascinován složitostí problému, ani přes 80 let životních zkušeností mne nekvalifikuje za odborníka, proto sbírám "podhoubí" problému tak, jak jej vidí lépe vybavení odborníci. K tomu jsem nucen také tím, že moje činnost v těchto oblastech je spíše "pytlačení v různých disciplínách", protože moje původní vzdělání je v technických oborech. Proto co následuje je kompilace, jež odráží část názorů daného prostředí a ne nutně mé vlastní názory.

V přístupu k danému problému nutno především odolat vábení teorie "lineárního vývoje", posloupnosti společenských formací. Mnozí zpochybňují periodické střídání těchto formací jako neprokázané. Tento, údajně dopřední pohyb, zaznamenal např. náhlý zvrat na přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století.

Profesor István Mészáros, (v knize *Beyond Capital*) vyčítá například ruským revolucionářům, že poté co zvládli Říjnovou revoluci, nevěnovali se dostatečně revoluční praxi, protože spoléhali na "historický automatizmus" střídání společenských formací.

Profesor Lester Thurow je zase názoru, že po kolapsu Římské říše následovalo tisíc let temna a civilizační úroveň této říše dosáhlo lidstvo až kolem r. 1500. Tj. po kolapsu dané formace přišlo dlouhé temno.

Snad za glosu stojí také skutečnost, že v době velké krize v třicátých létech minulého století, kdy kapitalismus se zmítal v potížích a SSSR dosahoval vysoká tempa ekonomického růstu, žádná země nepřijala model SSSR, ale mnohé přijaly fašismus.

Tolik v rámci "zahřívacího kola".

Přechod

Každá změna je částečně labutí písní, částečně předejrou k nové epizodě jež se snaží nalézt formu v třpytivých barvách, které ještě nejsou jasné“ (Student K. Marx v dopise otci z University v Berlíně ve svých 19ti letech, 1837).

Labutí píseň kapitalismu, s jistými pochybnostmi, očekával již Marx, když psal Engelsovi dne 8. října 1858, kde naznačoval možnost porážky tehdy socialisticky orientované revoluce když psal: „*Pro nás je důležitou otázkou zda (soc. revoluce T.V.) nebude nutně poražena v tomto malém koutu světa, když na mnohem větším území vývoj buržoazní společnosti je stále na vzestupu*“. Tím malým koutkem byla tehdy Evropa. Nyní je to spíše Latinská Amerika a Asie. Ten vzestup v době Marxe byl v USA a v Japonsku.

Po 155 letech se tudíž systémově mnoho nezměnilo, jsme v podobné situaci jakou tehdy popisoval Marx.

Všeobecná labutí píseň kapitalismu se zatím nekonala, ale dočkali jsme se labutí písně reálného socialismu. Připomeňme si, že na rozdíl od socialismu, kapitalismus od svého vzniku trvale existuje. Tam, kde byl dočasně odstraněn, se vrátil i s pomstou. Při návratu do SSSR snížil výrobu (dle prof. J. Stiglitze, Nobelova cena) více než se to povedlo Hitlerovi ve válce v roce 1941.

Napsalo se o tom tisíce stránek, ale telegraficky bych shrnul důvod labutí písně reálného socialismu asi takto: "*Systém ztratil důvěru lidí, protože jiné státy, i poražené ve válce, dosahovaly lepších výsledků (z různých důvodů)*". Proto se se systémem málokdo identifikoval - krize identifikace. Došlo k institucionálnímu odcizení - fabriky a ministerstva například se titulovaly - my a oni, - byť majitel byl tentýž tj. stát. To spolu s dalšími faktory způsobilo ztrátu motivace a většina společnosti (ne každý) pracovala jako by byla ve "*stávce formou práce dle předpisu a příkazů*", tj. bez iniciativy a tudíž s nižší efektivitou. Tohle nemuselo platit v době ohrožení (válek). Není bez významu, že Ministerstvo hospodářství, práce a dopravy Svobodného státu Sasko (NSR) ve studii ze srpna 2012 uvádí, že vysoké emocionální vazby na podnik má jen 14% zaměstnanců, slabé vazby má 63%, a žádné 23%.

Neměli bychom se pokusit aplikovat zkušenosti s kolapsem reálného socialismu na stav současného kapitalismu?

Ptejme se - ztratil kapitalismus důvěru celé společnosti? Před dvěma léty, dle časopisu Forbes u nás byli tři miliardáři, vloni jich bylo již dvakrát tolik. Mám problém tohle označit za známku kolapsu.

V posledních dvou desetiletích minulého století kapitalismus využil globalizaci a s jistým přeháněním lze říci, že tím dostal k dispozici 4,5 miliardy lidí v rozvojových zemích. Někteří to označují za největší vítězství kapitalismu všech dob.

Pomínu dlouhodobý vývoj kapitalismu a uvedu jen pár slov k současnému hegemonu - USA. Po druhé světové válce USA předstihlo zbytek světa asi tak, jak toho dosáhla ve své době Říše římská. Ještě v roce 1952 přes 50 % přidané hodnoty výroby světa bylo dosaženo v USA. Přispělo k tomu také to, že jejího území se nedotkla válka. Tento podíl přidané hodnoty se postupně snižoval, jak další země obnovovaly svá hospodářství (někdy dokonce tempem "Wirtschafts Wunder"). Nyní tento podíl se odhaduje kolem 21 %.

Rozšířením ekonomické dominance, se rozšířil také společenský a kulturní vliv USA ve světě (způsob života, móda, hudba - jazz, filmy, atd). Zaznamenal jsem, jak nejdogmatictější člen politbyra SSSR měl velký zájem o nejnovější americké džínsy pro svého vnuka.

Spojené státy si udržovaly a dosud udržují vědecký a technologický primát, i když již ne ve všech oborech. Již v osmdesátých letech minulého století se Americká akademie věd ve své studii ptala, zda bude možné si udržet ekonomickou dominanci, když přesunou výrobu mimo území USA a nechají si jen výzkum a vývoj. Tomuto modelu vývoje napomáhal a napomáhá "přiliv mozků" z celého světa, i když nyní již v klesající míře.

USA však mají další výhodu, kterou nikdy nevlastnila žádná jiná společenská formace, a jež sama o sobě dokáže zablokovat šance jakékoliv alternativě. Je to ovládnutí globálních financí. Jedno z novějších a věhlasných prací k této otázce je Yanis Varoufakis: Globální Minotaurus. Tato otázka asi vyžaduje separátní seminář.

Dalším unikátem je ovládnutí médií. V USA ještě v roce 1983 média ovládalo 56 společností. V roce 2004 již to bylo jen 6. Nyní je to ještě méně. Jsou to společnosti s globálním vlivem. Jeden z jejich představitelů řekl „*co je novina a co není, rozhodujeme my*“. Nedovedu si představit, že dokud alternativní formace nenajde způsob jak čelit této informativní nadvládě, aby měla šanci otřást důvěrou v existující formaci a tudíž významně vytvořit šance alespoň pro jistou převahu pravdy, nemá naději ani na vítězství.

Media vytváří jistou "anestézii" společnosti, využívají psychologie, sémantiky slov, atd. (Prof. James Petras). Je to obdoba známého "chléb a hry". Když skomírala Římská říše, Koloseum a Cirkus Maximus také jely naplno. Nyní je to televize a další média. Je to bariera, kterou musí nová formace překonávat. Zatím neúspěšně, snad nové formy IT mohou pomoci. Vliv médií a dalších institucí na politiku a hlavně na jednotlivce vedla k tomu, že Michel Foucault zavedl pojem *biopolitiky*.

Důsledek mediálního "tsunami" může být také zdrojem paradoxu, že i když v USA existují vynikající vědci zabývající se levicovými názory (většinou na univerzitách), produkujícími brilantní práce levicové orientace, skutečné levicové hnutí neexistuje. Proto vznikají názory jako má Jeffrey St. Clair: *"The Silent Death of the American Left"* tj. *"Tichá smrt Americké levice"*. To je rozdíl oproti situaci dříve u nás, kdy zde také existovalo disidentské hnutí, podporované ze zahraničí, a i když bylo monitorované státními orgány, tyto nemohly zakročit jak by si byly přály pro nutné ohledy na lidská práva a pověst režimu.

Kapitalismus dosáhl nesporných výsledků o čem nikdo nepochyboval (ani Marx a Engels, viz. Manifest), nicméně ve svém současném vývoji, zejména díky hypertrofií finančního sektoru, vyvolal řadu problémů v oblasti přerozdělování, rovnosti a ve společenských prioritách vůbec. Množí se závažné vědecké práce, poukazující na selhávání kapitalismu, což ohrožuje důvěru v tento společenský systém. Leo Szillard je znám, že předpověděl, že po rozpadu SSSR přijde na řadu USA. Jako ilustrace jedné z mnoha nevybíravých prací bych uvedl D. Orlova "Pět stupňů kolapsu". Dovolává se Aristotela, jež jako první definoval ekonomiku jako výměnu zboží a služeb za peníze, obchod jako parazita na ekonomice (kdy ten co nic nevytváří, vytěžuje svůj podíl obchodem) a finance jako parazita na obchodu (jež vytěžuje svůj podíl převodem peněz z ruky do ruky - parazita na parazitovi).

Jako jistá součást diagnostiky společnosti může posloužit přehled těch pěti stupňů kolapsu Orlova:

1. Finanční kolaps: Ztráta víry v "činnost jako obvykle" (business as usual). Budoucnost se nepodobá minulosti, jež by dovolovala hodnotit rizika a garantovat finanční aktiva.
2. Komerční kolaps: Ztráta víry, že trh zajistí všechno. Peníze jsou devalvovány nebo nedostatkové, zboží se hromadí, import a maloobchodní řetězce kolabují, atd.
3. Politický kolaps: Ztráta víry, že vláda se o vás postará. Pokusy zmírnit všeobecnou ztrátu přístupu ke komerčním zdrojům potřeb k přežití ztrácí smysl, politický establishment ztrácí legitimitu a relevanci.
4. Sociální kolaps: Ztráta víry v to, že vaši lidé se o vás postarají, když sociální instituce (charita a další skupiny) jež spěchají vyplnit vakuum moci, vyčerpají zdroje, nebo selhávají v důsledku vnitřních konfliktů.
5. Kulturní kolaps: Ztráta víry v dobrotu lidské společnosti. Lidé ztrácí schopnost pro laskavost, štědrost, úctu, citový vztah, čestnost, pohostinnost, soucit a charitu. Dochází k rozbití rodin.

O téměř dvě tisíciletí po Aristotelovi, největší postava teorie o fungování kapitalismu, Adam Smith, napsal:

"Wherever there is great property, there is great inequality. For one very rich man, there must be at least five hundred poor, and the affluence of the few supposes the indigence of the many".

Kdekoliv je velký majetek, tam je velká nerovnost. Pro každého bohatého muže, musí být alespoň pět set chudých a hojnost několika předpokládá nouzi mnohých.

Adam Smith: *The Wealth of Nations* 1776. (Pro informaci Marx se narodil až za 42 let)

Proto by náhlý objev rozdílu bohatství 1 % obyvatel a zbylého 99 % v dnešním kapitalismu neměl tak moc překvapovat.

Proto lze také pochopit, že jsou v USA slyšet také negativní názory na podstatu kapitalismu. Jeden z velmi netypických je např. Jay Hanson, jež definuje kapitalismus jako politický systém založený na penězích, vytvářející nespokojenost, zatímco přetváří přírodní zdroje na odpad (smetí) výměnou za IOU.

Hanson tvrdí, že nespokojenost s existujícím stavem je reklamou vytvářena proto, aby spotřebitel hledal uspokojení na trhu. IOU= "I owe you" = já vám dlužím, je neformální dokument, jež potvrzuje vlastnictví dluhu (za dodané zboží). Obrovské nákupy obyvatel na dluh ve světě nejsou v rozporu s tímto názorem.

Alternativní společenská formace

Od vzniku kapitalismu existují různé pokusy jej vylepšit nebo nahradit. U nás jsou známé zejména názory "blízké" a "vzdálené" levice, jak je zavádí současné označení na Západě. Já bych proto rád uvedl názory autorit ne zrovna levicových.

John Maynard Keynes "zvažoval den, kdy společnost se bude moci soustředit na *cíle (štěstí a blahobyt, například) místo na prostředky* vývoje (*ekonomický růst a individuální sledování zisku*)". Napsal, že: hrabivost je neřest, vymáhání lichvy je přečin a láska k penězům je ohavná. Jeho jazyk může zaujmout i pokročilé angličtináře: "*avarice is a vice, the exaction of usury is a misdemeanour, and the love of money is detestable*". Podobné názory lze nalézt i u jiných autorů. Uvedu jen jednoho velmi dávného - Jean Jacques Rousseau, jež řekl, že „*člověk je tak odporový, že chce více, i když má dost*“. Tato lidská vlastnost dosud spolehlivě likvidovala všechny pokusy najít alternativu ke kapitalismu.

Netriviální otázkou je jakou rychlostí dojde k přechodu z "*labutí písňe starého, na novou epizodu*". U reálného socialismu to bylo několik neděl. Bylo to z mnoha důvodů, ale snad největší byl ten, že existovala alternativní formace jako cíl - kapitalismus (ten v rozvinutých zemích). Něco podobného tušil již v 18. století francouzský aristokrat Alexis de Tocqueville když upozornil na to, *jak rychle nevyhnutné se stalo nesnesitelným, když se objevila myšlenka, jak tomu nevyhnutelnému uniknout*. Tohle zatím, zdá se, obecně pro kapitalismus zatím neplatí.

Žel, nadějná budoucí alternativní společenská formace ke kapitalismu, alespoň dle mých vědomostí, ve světě neexistuje. Již v roce 2008 levicově orientovaný autor Chris Hedges napsal, že "*neschopnost popsat životaschopný socialismus je naší nejdůležitější chybou*".

To znamená, že je nutno vypracovat jistý "syntetický" nástin budoucí formace, jež by pro většinu obyvatel zněl důvěryhodně. Další možností by bylo postupně transformovat kapitalismus v lepší společnost, než je ta současná. Pro tento případ někteří autoři doporučují mít jistý "kompas", jež by společnost vedl správným směrem (Tremblay, E. O. Wright, atd).

Pokud pomyslíme na vzdálenější časový horizont, je možné mluvit o utopii. Pro mnohé, utopie má nereálný charakter, někdy přímo pejorativní. Přitom řada intelektuálů o ní mluví a profesor Eric Ohlin Wright řadu let přednáší o Reálných utopiích na University of Wisconsin-Madison, USA. Dokonce ASA (Americká sociologická asociace) v roce 2011 na svém shromáždění zařadila jeho práci "*Transformace kapitalismu pomocí reálných utopií*" jako hlavní projev. Krátce se v ní vyjádřil také k otázce socialismu, kde konstatoval, že i když potřeba pulzující alternativy ke kapitalismu je větší než kdykoliv předtím, institucionální úpravy spojené se socialismem zakotveným ve státním řízení ekonomiky jsou pokládány za neschopné dodržet své sliby. Místo toho, aby byl socialismus pokládán za hrozbu kapitalismu, nyní se zdá být jako archaické utopické snění, nebo něco horšího: odvádění pozornosti od řešení problémů reálného světa.

Jiní zase jsou názoru (za mnohé, např. B. Kunkel), že snad největší výzvou levice od roku 1970, ale zejména od roku 1991 bylo udržet při životě víru v možnost lepší budoucí společnosti. Tato víra byla totiž rozdupána, téměř k zániku, nepovedenými revolucemi v třetím světě, kapitalistickou transformací Číny, kapitulací Evropských socialistických stran, kolapsem Sovětského svazu a okázalým triumfem liberálního kapitalismu.

Původ skepticismu, jež následoval měl údajně dvě příčiny, rádo by revolucionáři neměli ani vážnou strategii pro získání moci, ani program pro případ, že moc získají. V tomto kontextu, levice ve vrcholu svého přílivu nemohla nalézt odlišnost jinam než do jistého minimalismu přežítí. Jádrem minimalismu je v alter-globalizačním hesle "*jiný svět je možný*". Jeho nejvýmluvnějším příkladem může údajně být kniha "*Utopia*" Fredrica Jamesona - "*Archeologie budoucnosti (2005)*". Tato kniha se snaží zachovat koncept rozchodu s kapitalismem v podmínkách, kdy si ani "*most přes neznámou roklinu, ani instituce stojící na druhé straně (tj. v budoucnosti TV.)*"

Když už jsem začal s levicí, dovolte, abych pokračoval. Nashromáždila se masa literatury k těmto otázkám a já vyberu jen několik autorů, o kterých si myslím, že poněkud vybočují z "rutiny". Mnozí z nich již mentálně jsou "Beyond Capital" nebo Capitalism. Slovo "beyond" na rozdíl od "behind" (obě slova ve slovnících se uvádí jako "za (něčím)"), sémanticky popisuje spíše něco co bylo překonáno, co jsme nechali za sebou. Proto *Beyond Capital* napsal prof. Mészáros, ale nedávno také Hardy a Cooper napsali *Beyond Capitalism*. Jejich obsírnější práce obsahuje závěry pro 21. století. Sami se řadí ke "vzdálené" levici, tj. radikální a tito dva mladí aktivisté jsou údajně ve "stínu" Trockého. Podle jejich názoru levice potřebuje "overhaul" - generální "servis" pokud se má stát účinnou silou. Souhrn závěrů z rozsáhlé práce (telegraficky) zní:

- současná krize levice je pořád ještě sektářskou krizí,
- úsilí o nové společenské formace je odezvou na realitu sektářstvím posedlé levice, je levicí, jež nevyhnutelně selže,
- strategie pro období po překonání sektářských tendencí bude evolučním procesem,
- vzniká potřeba pluralistického marxismu,
- chybí strategické myšlení založené na informacích z praxe,
- je nutné se znovu přihlásit k demokracii jako levicové myšlence,
- chybí důvěryhodná mimo-parlamentní politika,
- nutno vybudovat masové hnutí zdola (grass-root),

- boj za práci je vždy sociálním bojem.

Na reakcích k těmto závěrům (ať s nimi souhlasíme nebo ne) bych chtěl ilustrovat obvyklou odezvu levice. Ti co, vítají tyto myšlenky oceňují, že práce odmítla politicky zbankrotovanou a intelektuálně sterilní sektářskou formu hnutí pro její neschopnost zvládnout pluralismus, "vstřebat" progresivní vytvářející se prvky tvořivosti např. typu "occupy" a ze široka experimentovat a integrovat nové myšlenky a metody. Dopředu hledící, antidogmatistický přístup založený na realitě je to co potřebuje levice 21 století, když chce prospívat a ne jen jednoduše přežívat.

Jiní (např. Harley Filben) vystavili práci a její závěry vážné kritice. Především (a to oprávněně) kritizují i pro Angličana těžkopádné formulace. Dále, poněkud lehkovážně, za starou levici pokládají rozptýlené zbytky mnohých navzájem si konkurujících ideologických sekt, zatímco nová levice je něco libertariánského, založeného na jediné a jednoduché myšlence, jako bylo Occupy Wall Street, jež se snadno šíří jako povodeň, ale jsou bez směru a nezřídka mají "jepičí život". Mají proto pochybnosti o "nosnosti" takových stran jako Syriza (Řecko) a Nouveau Parti Anticapitaliste (Francie) a očekávají, zda podobné strany vůbec existují ve zkoušce "praxí".

Co se pluralistického marxismu týká, jsou obavy, že se tím "řítíme po hlavě" k liberalismu. Pluralita perspektiv není sama o sobě dobrá věc, ale nevyhnutný důsledek toho, že mnoho lidí je spolu v jediné instituci. Údajně to, co nyní potřebujeme, není "různost myšlenek", ale "boj myšlenek". Když myšlenky existují v "pluralistické harmonii", údajně přestávají být myšlenkami a stávají se ideologií.

Diskuse pokračuje dále již samostatně a Luke Cooper dokonce v práci "*Beyond Leninism?*" argumentuje, že odmítnutí politické plurality přispělo ke kolapsu Ruské revoluce do autoritativního režimu.

Tyto reakce mi trochu připomínají dávný vtíp, snad od známého Jerome K. Jeroma, že když byl mladý se věřilo, že když máte chřipku a dáte si do kapes horké brambory, tak to pomůže. Nákladným lékařským výzkumem bylo zjištěno, že ať si dáte do kapes cokoli na průběh nemoci to nemá vliv. Jinými slovy jednotlivé myšlenky jsou spíše "odstředivé" a zapotřebí jsou spíše "dostředivé", jež by vedly k vzájemnému "nabalování" výsledné teorie jako u sněhové koule (snow-ball effect). Extrémní příklad v tomto směru nabídlo Turecko. V demonstracích, jež vyvolaly události v parku Gezi (Istanbul), v třetím největším městě Izmir narazili na sebe demonstranti Turecké komunistické strany a Sociálně demokratické strany a došlo dokonce k násilí. Pak ale vůbec poprvé se sešli členové ÚV obou stran a ve společném prohlášení vyjádřili lítost nad průběhem událostí. V jiné situaci by asi došlo k dlouhým diskusím až patrně do ztracena.

Nebudu dále sledovat tuto "kauzu", je to možné na internetu, a uvedu ještě některé další jevy, dle mého názoru hodné pozornosti.

Není náhodné, že největší událost k danému tématu v USA, "Levicové forum 2013" v Pace University, New York City, 7-9 června 2013 mělo téma "*Mobilizing for Ecological and Economic Transformation*". Bylo tam přes 350 diskusních panelů.

Úvodní 26 minutový projev měl profesor Immanuel Wallerstein, jež po několik desetiletí studuje světové systémy. Popsal strukturální krizi kapitalismu, který údajně sloužil 500 let a nyní již zcela neuspokojuje ani kapitalisty ani zbytek společnosti. Odhaduje, že do r. 2050 se nový systém může uskutečnit. Není si jistý, zda bude lepší, než ten současný. Uvedl, že je nutná civilizační změna v důsledku vlivu vývoje na životní prostředí, jež nutně musí zasáhnout každého člena společnosti. To dělá problém velmi složitým, a proto může dojít ve vývoji k bifurkaci (rozdvojení) tj. může dojít k lepší společnosti, ale také k horší. Je to údajně 50 na 50. Je také nutno vzít názor J. J. Rousseau do úvahy a nehnat se za maximem, tj. nechtít více než je dostatečné množství.

Jako kdyby poslouchali projev Wallersteina, činští aktivisté v nově vzniklé "on-line universitě levice" *uvedli, že "přišli k hlubokému přesvědčení, že průmyslová civilizace je neudržitelná"*. Popsali sedm bodů, jež by měli tento problém řešit. První bod říká, že lidská bytost je součástí přírody a podle toho by se měla chovat. Další body nabádají k respektování tolerance ekosystému a životního prostředí, inkluzivnímu vývoji, držet spotřebu a dopad na přírodu na minimu.

Došlo zde také k jistému, snad dokonce paradoxu. Západní marxisté (v kapitalismu) nyní objevují a inzerují myšlenky Marxe o životním prostředí, zatímco představitelé tzv. komunistické Číny tytéž myšlenky hrdě inzerují jako své vlastní.

Něco podobného sledují mnohem čtenější iniciativy s tzv. eco-socialismem. V Latinské Americe o něm mluvili Chavez a Morales.

Významné k tomuto tématu bylo "*Assises pour l'écosocialisme*" (Zasedání k eko-socialismu) svolané na 1. 12. 2012 v Paříži "Stranou levice". V 18ti tezích rozpracovali detaily. Jde údajně o konkrétní a radikální alternativu všeobecného zájmu. Jde o ekologii nutně antikapitalistickou a o socialismus zbavený logiky produktivismu. Nutno se odpoutat od slepých uliček zeleného kapitalismu a rizik environmentalismu.

Vyvrací také doktrínu sociální demokracie, jež by chtěla, aby veškeré přerozdělování bohatství bylo vázáno na růst HDP a na velikost globální materiální spotřeby. To vyvolává dva problémy. Jednak zachovává moc finančního kapitálu a předpokládá organizaci přerozdělování bohatství dle "plodů růstu". Nebere v úvahu již dosaženou úroveň akumulace.

Žádá zavedení nové politické ekonomie ve službách lidského pokroku. Zavádí "zelené" pravidlo jako centrální vodítko řízení ekonomiky. Tím nahrazují "zlaté pravidlo" politiky úspor, "strukturální přizpůsobení" Světové banky, Mezinárodního měnového fondu a Evropské centrální banky. Doporučují také zavést ekologické plánování, atd.

Překvapení

Když jsem před mnoha léty studoval chování různých systémů, napadlo mne jedno pravidlo. Často docházelo k neočekávaným jevům tj. jistému překvapení. Domnívám se, že *velikost překvapení vyvolané systémem, je přímo úměrné rozsahu naší neznalosti daného systému*. Mělo by to posloužit k odhalení důležitých "proměnných", jež jev vyvolaly a nebyly dříve dostatečně předmětem pozornosti odborné veřejnosti. Příklady je mnoho. Kolaps reálného socialismu, vč. SSSR, překvapil různé velmoci a dokonce jejich rozvědky a "think tanky". Totéž platí o "arabském jaru". Kdo předpokládal, že zvýšení jízdného o dvacetník, vyžene do ulic milióny obyvatel Brazílie, atd. Kde je a jak funguje tato "společenská spoušť"?

Trochu z tohoto soudku čerpal John Goodman v redakčním článku časopisu FORBES (2. 7. 2013). Název asi nenadchne příznivce levice. Zní totiž: *"Oloupena o jakoukoli novou myšlenku politiky od dob Vietnamu, americká liberální levice je intelektuálně zbankrotovaná"*.

Jde například o to, že hlavní pozornost levice věnuje sociální nerovnosti, jež ale definuje v peněžní oblasti. Přítom moderní společnost se zajímá o fyzické a mentální zdraví, delší život, sociální status a mnoho dalších věcí více než o peníze. Proč levicovní intelektuálové jsou tak posedlí nerovností v peněžích a ne dary života, jež si lidé cení více? Ve vlastním životě se levicovní intelektuálové nechovají podle toho co hlásají, protože kdyby si cenili peněz více (k čemu vlastně nabádají), nebyly by to většinou spisovatelé a profesori, ale při svých schopnostech by byli manažery, kde by snadno vydělali více.

Snad proto také levice diskutuje výlučně otázky, jež pochází z arzenálu pravice jako je školství (soukromé školy, školné atd.), reforma daní - rovná daň, soc. zabezpečení, penzijní fondy. Zdravotní pojištění-státní vs. soukromé. Pro podporu ekonomického růstu-nižší daně na kapitál apod.

Na závěr

Ať je výsledek řešení daného problému jakýkoliv (dle Richarda Greemana) jedna věc je jasná: budoucí úsilí musí mít mezinárodní charakter. Neexistuje totiž jiná cesta jak vyhrát nad globalizovanými bankami a nadnárodními společnostmi. Musí se jednat lokálně, ale myslet globálně. Nadnárodní společnosti jsou mistři v rozeštvávání jedné skupiny dělníků proti druhé a přemísťování výroby, aby nemusely platit důstojnou mzdu, umí rozehrávat jednu rasu proti druhé a jednu národnost proti jiné. Pro třídu zaměstnanců údajně jsou jen dvě možnosti a to zajistit globální jednotu, nebo individuální závodění směrem ke dnu. Tj. celá strategie hnutí se tím redukuje především na problém, jak zajistit jednotu konání v dnešním mnohotvárném světě. Z toho plyne, že zajisté ne na posledním místě je otázka cílů globálního hnutí jako sjednocujícího faktoru. A jsme u té důvěryhodné a životaschopné alternativy, po které se volá, ale zatím "není nikde k nalezení".

Množí se však práce volající ne po vystřídání kapitalismu jiným řádem, ale argumentují tím, že je zapotřebí změnit celou současnou civilizaci z řady důvodů. Mnozí (včetně Wallersteina), mluví o *konci toho světa, co jsme znali*. Již desítky let existují názory, že jak kapitalismus, tak socialismus, jsou součástí jediné průmyslové civilizace, jež již není udržitelná (viz výše). Aby se nová civilizace stala udržitelnou, nejnějschopnější země musí omezit své nároky na přírodní zdroje.

Robert Jensen varoval, že jsme první živočišní tvorové, jež budou muset sami na sebe uvědoměle uvalit omezení, abychom přežili. Zatím se to prosadit nedaří, dělá se spíše opak.

Většinou nám také uniká rozdíl mezi růstem a rozvojem. Jakýkoliv systém se může rozvíjet, aniž by rostl (měřeno například v ekonomii ukazatelem HDP), nebo může růst, aniž by se rozvíjel. Biologické systémy to zvládají, jak je vidět například ze srovnání miminka a jeho stavu v dospělosti. Ekonomické a někdy i technické systémy selhávají při zabezpečení simultánního růstu a rozvoje, tj. růstu a nutné změny. Jinými slovy rostou ke své záhubě.

Kenneth Boulding řekl, že když si někdo myslí, že v konečném prostoru může něco exponenciálně růst do nekonečna, musí být blázen, nebo ekonom. Ještě pádněji to řekl Edward Teller, "otec" americké vodíkové bomby. Řekl, že lidstvo může být vyhlazeno (extinct) tím, že emocionálně nezvládne pochopení exponenciální funkce.